

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ

Кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавӣ

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ:809.155.0+802.0
ТКБ: 81.2 Тоҷ+81.2 Анг
М – 63

МИРЗОЕВ ЭРАҶ МУЗАФФАРОВИЧ

ВОҲИДҶОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ФЕЪЛИИ ИФОДАКУНАНДАИ ҲАРАКАТ
ДАР ЗАБОНҶОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Диссертатсия

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯйи
ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-
таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)

Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои филологӣ,
профессор Ҷаматов С.С.

Душанбе–2024

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА.....	3
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОМУЗИШИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГӢ.....	12
1.1. Таҳқиқи фразеология ҳамчун илми мустақил.....	12
1.2. Таснифи воҳидҳои фразеологӣ.....	24
1.3. Феълҳои таркибӣ ҳамчун як ҷузъи фразеологизмҳои феълӣ.....	28
1.4. Истилоҳоти «консепт», «феъл», ҳаракат дар забоншиносӣ.....	36
Натиҷагирӣ аз боби якум.....	46
БОБИ II. ХУСУСИЯТҲОИ СОХТОРИЮ ГРАММАТИКИИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ФЕЪЛИИ ИФОДАКУНАНДАИ ҲАРАКАТ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ.....	48
2.1. Вижагиҳои таркибӣ ва навҳои воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	50
2.2. Хусусиятҳои сохторию грамматикӣ воҳидҳои фразеологӣ феълҳои ифодакунандаи ҳаракат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	60
2.3. Таҳлили муқоисавӣ таснифоти сохтори воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ифодакунандаи ҳаракат дар забонҳои муқоисашаванда.....	82
Натиҷагирӣ аз боби дуюм.....	85
БОБИ III. ХУСУСИЯТҲОИ ЛУҒАВИЮ-МАЪНОИИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ИФОДАКУНАНДАИ МАФҲУМИ ҲАРАКАТ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ.....	87
3.1. Таснифи гурӯҳҳои семантикӣ воҳидҳои фразеологӣ.....	87
3.2. Падидаи маҷозшавӣ воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ифодакунандаи мафҳуми ҳаракат дар забонҳои муқоисашаванда.....	109
3.3. Мафҳуми ҳаракат дар воҳидҳои фразеологӣ феълӣ дар тасвири забонҳои олам.....	131
Натиҷагирӣ аз боби сеюм.....	148
ХУЛОСА.....	150
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....	154
ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ.....	155
ЗАМИМА.....	174
НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	199

МУҚАДДИМА

Пажуҳиши мазкур ба таҳқику таҳлили хусусиятҳои сохториву маъноии воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи мафҳуми ҳаракат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқ. Забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз ҷумлаи забонҳои муқтадиру тавоноии олам маҳсуб ёфта, фарҳангу тамаддуни халқро бозгӯ мекунанд. Агар, аз як тараф, равобити густурдаи халқу қавмҳо боиси ғанӣ гардидани таркиби луғавии забон гардад, аз тарафи дигар, қонунҳои дохилии забон ба зиёд шудани миқдори вожагони забон мусоидат мекунад, зеро таркиби луғавии ҳар як забон барои ифодаи матлаби ғӯянда имконоти васеъ дорад. Таркиби луғавии забонро дар қатори вожаву истилоҳот боз воҳидҳои фразеологӣ, ки тавассути онҳо фикру андеша мушаххасу мучаз баён мегардад, пурра менамояд. Зебоиву назокати забон, пеш аз ҳама, дар осори манзуму мансур ва таълифоти бадеиву публитсистӣ ба ҷашм мерасад. Аз ин лиҳоз пажуҳиши муқоисавӣ ё худ муқобилавии муаммоҳои мухталифи ду забони гуногунсохтору гуногуннизом, яъне тоҷикиву англисӣ, бар мабноси маводи адабиёти бадеӣ ҷанбаҳои номакшуфи то ба ин замон таҳқиқнагардидаи онро метавонад ошкор намояд. Гузашта аз ин, таҳқику омӯзиши вижагиҳои сохториву маъноии воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» саривақтӣ ва муҳим маҳсуб меёбад. Таъкид кардан бамаврид аст, ки диду назари олимону донишмандон ба таҳқиқи анвои гуногуни воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикиву англисӣ аз лиҳози муқоиса афзун гардида, зарурати мӯшикофона таҳлилу баррасӣ намуданиҳар як ҷузъу таркиби воҳидҳои фразеологӣ ба миён омад. Чи тавре ки қайд кардем, воҳидҳои фразеологӣ як ҷузъи ҷудонашавандаи таркиби луғавии забон ба шумор рафта, дар ҳамаи услубҳои забон истеъмол мегардад. Он унсурест, ки забони асарро зебову рангин ва дили хонандаро ба зудӣ ба худ ҷазб мекунад ва ба тасвири манзараи ҳаёти воқеии инсон ҳусну таровати гуворо зам менамояд, зеро сарчашмаи баромади воҳидҳои фразеологӣ, пеш аз ҳама, забони зиндаи халқ ба шумор меравад. Агар таҳқиқи вижагиҳои

сохториву маъноии воҳидҳои гуногуни фразеологӣ ҳарду забон ҳам пас аз солҳои панҷоҳуми садаи XX маншаъ гирифта бошад, пас, таҳлилу баррасии мавзӯи ҷавб аз нигоҳи муқоиса ниёз ба таҳқиқи густурда дорад.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Агар олимону забоншиносон ба таҳқиқи масъалаҳои мухталифи назарии фразеология дар забоншиносии тоҷик пас аз нимаи дууми садаи XX рӯ оварда бошанд, пас, англисшиносон тавонистанд, ки дар таълифоти хеш ин масъаларо каме барвақттар таҳқиқ намоянд. Дар забоншиносии тоҷик таҳқиқи масъалаҳои омӯзиши фразеологияро бо номи Ҳ. Мачидов мансуб медонанд. Мавсуф дар таълифоти хеш аз масъалаҳои сохтору маъно ва ҷузъу таркиби воҳидҳои мухталифи фразеологӣ ёдовар мешавад [58, с.83].

Лозим ба ёдоварист, ки омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои мансуби фразеологияи тоҷик бар мабноси таҳқиқоти анҷомдодаи забоншиносони рус, амсоли В.В. Виноградов, асос ёфтааст. Мавсуф ба таҳқиқи масъалаҳои ҷудоғонаи фразеология пас аз интишори андешаҳои олими франсуз Ш. Балли [11, с.16] рӯ оварда, воҳидҳои фразеологӣро ба се намуд ҷудо намудааст: ибораҳои рехтаи фразеологӣ; воҳидҳои фразеологӣ ва пайвастиҳои фразеологӣ.

Баъдтар профессор Н. М. Шанский таснифоти В. В. Виноградовро тақдир дода, гурӯҳи чорум, яъне «ифодаҳои фразеологӣ»-ро илова менамояд [Шанский 1985; 126].

Таҳлилу баррасӣ ва таснифи воҳидҳои фразеологӣи забони англисӣ аз тарафи англисшиносони рус Н. Амосова ва А. Кунин муфассалтар анҷом шудааст.

Масъалаи таҳқиқи фразеология аз назари олими ҳиндушинос О.Г. Улсиферов низ дур намондааст. Мавсуф андешаҳои худро роҷеъ ба муайян намудани ҳаҷм ва сарҳади воҳидҳои фразеологӣ, хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо аз калима ва ибораҳои озод, аз таснифоти маъноии воҳидҳои фразеологӣ, ба калима табдил ёфтани ибора, инчунин, масъалаи ба қатори

фразеологизм дохил намудани зарбулмасалу мақол ва афоризмҳо андешаронӣ намудааст [149, с.87].

Гузашта аз ин, бунёдгузори илми фразеология Ш. Балли ибораҳоро ба чор гурӯҳчудо намудааст: «ибораҳои озод, ибораҳои маҷозӣ, силсилаи фразеологӣ, воҳидҳои фразеологӣ» [11, с.6].

Яке аз англисшиносони маъруфи рус А.И. Смирнитский воҳидҳои фразеологиро аз ҷиҳати миқдори ҷузъҳо ба фразеологизмҳои як ҷузъи маънодор, ду ҷузъи маънодор ва бисёрҷузъачудо мекунад. Мавсуф бар он таъкид мекунад, ки он се намуди воҳидҳои фразеологӣ аз як калимаи мустақил ва ёвар ва ё аз ду зиёда калимаҳои мустақил сохта мешаванд [98, с.10].

Чи тавре ки дар боло зикр гардид, воҳидҳои фразеологӣ ва хусусиятҳои сохториву услубии онҳо дар як фасли ҷудоғонаи таълифоти арзишманди забоншиноси тоҷик Н. Маъсумӣ «Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик» мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст [61, с.188-189]. Пайдост, ки таърихи ташаккул ва таҳаввули омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ дар забоншиносии тоҷику форс дар таълифоти забоншиносон Ю.А. Рубинчик «Основы фразеологии персидского языка» [1981], Ҳ. Мачидов «Фразеологическая система современного таджикского литературного языка» [2006], С.В. Хушенова [1971] ва дигарон муфассал шарҳу тавзеҳ ёфтааст. Забоншинос Ю.А. Рубинчик дар боби сеюми асари худ – «Заминаҳои фразеологияи забони форсӣ» воҳидҳои фразеологии феълро [87, с.17-20] муфассал таҳлилу баррасӣ намудааст.

Саҳми забоншинос Ҳ. Мачидов дар таҳқиқи масъалаҳои гуногуни фразеологияи тоҷик ниҳоят назаррас аст, зеро муҳаққиқи дақиқназар роҷеъ ба хусусиятҳои грамматикӣ, вазифаҳои наҳвӣ, умумияту монандӣ ва тафовути воҳидҳои фразеологӣ аз калима, феълҳои таркибӣ дар силсилаи таълифоташ, ба монанди «Таркибҳои фразеологӣ» [1980], «Воҳидҳои фразеологӣ ва калима» [1984], «Ибораҳои фразеологӣ ва таркибҳои феълӣ» [1986], «Таркиби лексии воҳидҳои фразеологӣ» [1986] ва дастури

таълимии «Фразеологияи забони ҳозираи тоҷикӣ» [1982] «Фразеологическая система современного таджикского литературного языка» [2006] фикру андешаҳо яро муфассал зикр кардааст.

М.М. Рачапова дар рисолаи номзадии худ, ки «Структурно-семантические особенности коммуникативных фразеологических единиц в таджикском и английском языках» унвон дорад, ВФ-ро аз рӯи сохт ва маънояшон, ки бо ҳамдигар алоқаманд ҳастанд, дар муқоисаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ нишон додааст [143, с.45].

Қайд кардан бамаврид аст, ки воҳидҳои фразеологии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» аз нуқтаи назари муқоисавии забонҳои гуногунсохтор дар забонҳои дигар як андоза омӯхта шудааст, чунки ин мавзӯ тавачҷуҳи муҳаққиқони хориҷиро қайҳост, ки ба худ ҷалб намуда буд, хусусан аз давраҳои пуравчи омӯзиши масъалаҳои гуногуни фразеология дар солҳои 60-70-уми садаи гузашта. Аз ҷумла, фразеологизмҳо бо феълҳои ҳаракат дар заминаи маводи забонҳои олмониро З. Гатиатуллина, хусусиятҳои луғавию фразеологии феълҳои забони русиро А.И. Аверянова (Глаголы движения - перемещения в современном русском языке), С.М. Афифи (Изучение глаголов движения в арабской аудитории, лексический анализ глаголов идти-ходить и их производных в современном русском языке), З.У. Блягова (Глаголы перемещения в современном русском языке), феълҳои ҳаракатро дар забонҳои сербию хорватӣ Р.Б. Булатова ва диг. таҳқиқ намудаанд. Аммо бо вучуди мавҷудияти чунин таҳқиқот воҳидҳои фразеологии феълии забонҳои тоҷикиву англисӣ қиёсан ба таври ҷудогона омӯхта нашудаанд, ки ин бори дигар мубрамияти мавзӯи мавриди таҳқиқро собит менамояд.

Хулоса, чи аз лиҳози сохтору маъно, чи аз ҷиҳати дараҷаи таҳқиқи воҳидҳои фразеологии феълӣ диду назари забоншиносон гуногун аст. Ҷанбаҳои назариявӣ амалии воҳидҳои фразеологӣ, алалхусус воҳидҳои фразеологии феълӣ, талаб мекунад, ки хусусиятҳои сохториву маъноии ин намуди воҳидҳои фразеологӣ аз лиҳози муқоисаву муқобала таҳқиқ карда шаванд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Натиҷаҳои аз таҳқиқот бадастомада дар такмили барномаҳои таълимии муқарраршуда мусоидат менамоянд. Мавзуи мазкур як қисмати нақшаи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ба шумор меравад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқи мазкур муайян намудани мавқеи воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба ҳисоб меравад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ба мақсади асосии таҳқиқот расидан ба иҷрои вазифаҳои зерин кӯшидем:

- муайян намудани дараҷаи омӯзиши сохтори воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;

- омӯзишу таҳлили шакли қолабҳои грамматикӣ воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои муқоисашаванда ва муайян намудани воситаҳои алоқаи онҳо;

- таҳқиқи хусусиятҳои маъноии воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат»;

- таҳқиқи муродифшавии воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

Объекти таҳқиқот. Воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат», пеш аз ҳама, дар услуби бадеӣ ва жанрҳои публицистӣ бадеӣ фаровон истифода бурда мешаванд. Ба сифати маводи таҳқиқ аз осори мансури нависандагони тоҷику англис, фарҳанги фразеологӣ забони тоҷикӣ - «Фарҳанги ибораҳои рехта»-и М.Ф. Фозилов [1963-1964]; фарҳанги фразеологӣ забонҳои англисӣ-русӣ– «Англо-русский фразеологический словарь» истифода намудем.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот. Мавзуи рисолаи илмии мо «Воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» мебошад. Дар он таҳқиқи назарии фразеология, таснифи воҳидҳои фразеологӣ, феълҳои таркибӣ ҳамчун як навъи фразеологизмҳо, вижагиҳои сохториву маъноии онҳо, аз ҷумла воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» ва дигар масъалаҳои марбути он баррасӣ карда мешавад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Барои ба мақсади асосӣ расидан мо ба адабиёти соҳаи фразеология ва синтаксис таъя намудем. Асосҳои назарии таҳқиқоти моро осори илмии забоншиносони маъруфи соҳаи фразеология ва синтаксис, аз қабили Н. Маъсумӣ [1959], Х. Ҷалилов [1969], Т.О. Мақсудов, Ф. Зикриёев, Х. Ҷалилов [1976], Ҳ. Мачидов [1982; 2006; 2007], Б. Камолитдинов [1973; 1989; 2005; 2009; 2012], Л. С. Пейсиков [1975], Ю. А. Рубинчик [1981], М. Азимова [1980; 2006], С. Хушенова [1982], Д. Мачидова [2018], Г. Асоева [2020] ва дигарон ташкил медиҳад. Асосҳои методологии таҳқиқотро осори илмӣ доир ба грамматика, фразеология, синтаксис, маҳсусан, ифодаи аъзоҳои ҷумла бо ВФФ, истифодаи меъёри ин воҳидҳои забон ташкил намуданд. Дар ҷараёни таҳлили маводи аз асарҳои бадеӣ ва публицистӣ фароҳам овардашуда ба ҷуз усулҳои маъмули тасвирӣ, муқоисавӣ, қолабсозӣ, ҳамчунин аз методи таъвиз ё трансформатсия (ба тарзи сунӣ тағйир додани сохтор ва таркиби нахвӣи фразеологизмҳо) васеъ истифода карда шуд. Ин метод барои муқаррар намудани қолабҳои асили воҳидҳои фразеологии феълии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мусоидат менамояд.

Навгони таҳқиқот. Дар диссертатсия бори нахуст хусусиятҳои сохториву маъноии воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар заминаи осори мансур ва фарҳангҳои фразеологӣ мавриди таҳқиқи илмӣқарор гирифтааст. Дар рисола, инчунин, воситаҳои грамматикӣ алоқаи байни таркибҳои воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи мафҳуми ҳаракатмуайян гардидаанд, ки

то ҳоли ҳозир хусусиятҳои типологиву муқоисавии ин навъи воҳидҳои фразеологӣ забонҳои зикршуда аз диду назари муҳаққикон дур мондаанд.

Нуктаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Муайян карда шуд, ки воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дорои таснифоти сохторию семантикии хос мебошанд.

2. Сохтори воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва дараҷаи омӯхта шудани он дар забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқобалаӣ муайян карда шуд.

3. Воситаҳои алоқаи наҳвӣ байни воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат»-и забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар заминаи маводи амалӣ муқаррар карда шуд. Дар созмони воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат»-и забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян гардид, ки алоқаи изофӣ, ҳамроҳӣ, вобастагӣ, тартиби калима, пешояндӣ, пайвандакӣ ва артикл ҷой доранд.

4. Муайян гардид, ки кадоме аз воситаҳои алоқаи наҳвӣ дар созмони воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ сермаҳсуланд.

5. Ошкор карда шуд, ки воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат»-и забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бештар дар қолаби ибораҳои исмӣ ва зарфӣ меоянд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Хулосаҳои илмии бадастомада барои таҳқиқи минбаъдаи ҷанбаҳои муқаммал омӯختанашудаи масъалаҳои мансуби воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, таълими фанни фразеологияи забонҳои тоҷикиву англисӣ дар макотиби миёна ва олимусоидат менамояд. Натиҷаи таҳқиқоти мазкур ва тавсияҳои он дар таълифи фарҳанги воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ҳамчунин, барои таҳияи китобу дастуру васоити таълимӣ доир ба воҳидҳои фразеологӣ феълии

ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, гузаронидани курсу семинарҳои махсус истифода шуда метавонад. Нуктаҳои муҳимтарини он ҳамчунинба китобҳои дарсию васоити ёрирасони таълими забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ворид гардида, як мушкили таълими забони модариро осон хоҳад кард.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи «Воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии доктор PhD аз рӯи ихтисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302– забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Масъалаҳои асосии дар диссертатсия таҳқиқшаванда аз ҷониби роҳбари илмӣ тарҳрезӣ шуда, муаллифи он дар мисоли маводи осори мансур ва фарҳангҳои хусусиятҳои сохториву маъноии воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат»-и забонҳои тоҷикӣ ва англисӣро таҳлилу баррасӣ намудааст. Дар диссертатсия ва мақолаҳои нашрнамудаи муаллиф натиҷаи асосии таҳқиқ инъикос ёфтаанд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Мазмуни асосии диссертатсия дар суҳанронӣҳо ва маърузаҳои дар конференсияҳои сатҳи донишгоҳӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ хондашуда, ҳамчунин дар мақолаҳои таълифнамудаи муаллиф, ки дар маҷаллаҳо ва маҷмуаҳои мухталифи илмӣ ба таърифи расидаанд, инъикос гардидааст.

Интишороти аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Таҳқиқоти мазкур натиҷаи ҷустуҷӯ ва заҳмати ҷандсолаи муҳаққиқ маҳсуб меёбад. Мазмуну мундариҷаи диссертатсия дар 6 таълифоти муаллиф, аз ҷумла 3 мақола дар нашрияҳои тақрибшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 3 мақолаи дигар дар маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои гуногун нашр шудаанд, инъикос гардидааст.

Диссертатсия дар чаласаи кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (суратчаласаи № 7/4.2, аз 23-юми феввали соли 2024) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод карда шудааст.

Сохтор ва ҳачми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб (ҳар боб иборат аз фаслҳо), хулоса, феҳристи адабиёт иборат аст. Ҳачми умумии диссертатсия 199 саҳифаи чопи компютери ро ташкил медиҳад.

БОБИ I.

АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ ОМУЗИШИ ВОҲИДҶОИ ФРАЗЕОЛОГӢ

1.1. Таҳқиқи фразеология ҳамчун илми мустақил

Фразеология ҳамчун бахше аз илмҳои забоншиносӣ, ки ба таҳқиқи илмии таркибҳои устувори забон ва ибораҳои дорои маъноӣ яқлухт ихтисос дода мешавад, бо табиати печидаву мураккаби худ, қариб бо ҳамаи бахшҳои забоншиносӣ (вожашиносӣ, сарф, наҳв) робитаи зич дорад. Аломату хусусиятҳои онҳо танҳо дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ равшан мегардад. Роҷеъ ба мафҳуми «фразеология» андешаҳои забоншиносон мухталиф буда, ҳар яке аз онҳо ин воҳиди мураккаби забонро шарҳу тавзеҳи гуногун намудаанд.

Дар забоншиносии Ғарб асосгузори назарияи фразеология донишманди швейтсариягии фаронсавитабор Шарл Балли доништа мешавад, ки ханӯз соли 1905 дар забоншиносии умумӣ истилоҳи «фразеология»-ро ворид намудааст [12]. Ӯ масъалаи мазкурро ҳамчун «омӯзиши ибораҳои пайваст» ба баҳсу баррасӣ гузошта, чунин таъриф додааст: «ибораҳое, ки ба шакли устувор вориди забон гаштаанд, ибораҳои фразеологӣ номида мешаванд» [50, с.5].

Фразеология ба маъноӣ «соҳаи услубшиносӣ, омӯзиши ибораҳои пайваст» шинохта мешуд, аммо аз тарафи дигар забоншиносони Аврупои ғарбӣ ва Амрико пайравӣ нагашт. Роҷеъ ба назарияи фразеология дар адабиёти лингвистии англисӣ ва америкой асару мақолаҳои илмӣ хеле кам дида мешаванд, «аз ин рӯ дар забони англисӣ барои ин мавзӯ истилоҳи ягона вучуд надорад» [50. с.381].

Забоншиносони англис ва америкое, ки ба омӯзиши ибораҳои устувори забон машғуланд, барои ифодаи мафҳуми ибораҳои фразеологӣ аз истилоҳи «идиома» (idiom) истифода мекунанд. Нахустин бор забоншиносии англис Л.П. Смит дар асари худ «Фразеологияи забони англисӣ» [100. с.54] истилоҳи «идиома»-ро барои баён кардани чунин вижагиҳои забон истифода

мебарад, ки «бенизомӣ» дар нутқ ба шумор рафта, ё коидаҳои грамматикӣ ё мантиқиро вайрон мекунад.

Фразеологияро донишмандони рус дар аввал ҳамчун қисми таркибии луғатшиносӣ мешумориданд ва баъзеҳо онро як қисми таркиби луғавии пуробурангу бадеӣ дониста, бо истилоҳоти гуногун ном бурдаанд. Ҳанӯз аз қарни XVIII сар карда, ба гирдовариҳои чунин ифодаҳо дар маҷмуаҳои махсус ва фарҳангҳои тафсири иқдом мекардаанд. Ҳатто М.В. Ломоносов лоиҳаи фарҳанги забони русии адабиро таҳия карда, ишора намуда буд, ки дар он ба ғайр аз вожаҳои алоҳида, инчунин, «ифодаҳо», «идиоматизмҳо», «таъбирот», ё худ ибораҳои таркибӣ низ бояд шомил гарданд [121. с.192].

То солҳои 40-уми қарни гузашта дар осори забоншиносии рустанҳо баъзе андешаву мушоҳидаҳои марбут ба фразеологизмҳо дида мешаваду ҳалос. Аз ин миён масъалагузориҳои бисёр муҳимми А.А. Потенбняро дар мавриди таҳқиқи сохтори дохилии фразеологизмҳо [84, с.69]. мушоҳидаҳои И.И. Срезневскийро дар бораи робитаи фразеологизмҳо бо вожасозӣ [102 с.49]. мушоҳидоти Ф.Ф. Фортунатовро оид ба калимаҳои ҷида ва ифодаҳои мутассил [203. с.173-174] дастурҳои назариявии А.А. Шахматовро доир ба муайян намудани анвои гуногуни ибораҳои рехта [123. с.274]. ва ахиран, андешаҳои Е.Д. Поливановро дар бораи зарурати ҷудо намудани фразеологизмҳо ҳамчун бахши махсуси забоншиносӣ [201. с.119]. метавон ном бурд.

Таҳқиқи амиқ ва пурраи қазияи фразеология дар забоншиносии умумӣ ба академик В. В. Виноградов нисбат дода мешавад. Омӯзиши ин қисмати илми забоншиносӣ таърихи тулонӣ дорад. Ҳанӯз дар солҳои 40-уми асри XX доир ба назарияи фразеология дар қарни А. А. Потенбня, И. И. Срезневский, А. А. Шахматов, Ф. Ф. Фортунатов ишораҳо ҷой доштанд, ки мо дар ин бора гуфта гузаштем. Барои инкишофи илми фразеология ақидаҳои Ш. Балли низ нақши муҳим бозиданд.

Дар ҳамин солҳо фразеология ҳамчун як қисми махсус ба адабиёти таълимию методӣ дохил карда шуд, ки корҳои Е. Д. Поливанов, С. И. Абакумов, А. А. Булаховскийро дар ин самт ном бурдан мумкин аст.

Аз солҳои 50-ум шуруъ карда забоншиносон В. Л. Архангелский, Н. Н. Амосова, В. П. Жуков, А. В. Кунин, М. Т. Тагиев, И. И. Чернишева, Н. М. Шанский, Р. Н. Попов, В. М. Мокиенко, А. И. Федоров, Ю. Ю. Авалиани, А. Д. Райхштейн, Л. И. Ройзензон, А. М. Бабкин, А. И. Молотков, М. М. Копиленко, З. Д. Попова ва дигарон ба масъалаҳои гуногуни фразеология тавачҷух зоҳир намуда, фикру андешаҳои ҷолиб баён кардаанд¹.

Дар забоншиносии рус (шуравӣ) омӯзиши масъалаҳои мухталифи фразеология баъд аз мақолаҳои академик В.В. Виноградов равнақи тозае пайдо намуд. Ин муҳаққиқ масъалаи фразеологияро ҳамчун илми алоҳидаи забоншиносӣ ба миён гузошт. Таҳқиқоти В.В. Виноградов [18. с.260]. сабаби пайдо шудани асару таҳқиқотҳои минбаъдаи олимони ин соҳа оид ба масъалаи фразеология гашт, ки ба забоншиносии дигар забонҳои олам, аз ҷумла англисӣ ва тоҷикӣ ҳам, беасар намонд.

Бояд гуфт, ки ин қисми илми забоншиносии форсу тоҷик таърихи бисёр қадима дорад. Ҳамон тавре ки забоншиносии маъруфи тоҷик, профессор Ҳ. Мачидов ёдовар шудааст: «Луғатнигории тоҷик решаҳои ниҳоят чуқур дорад ва он ба даврони моқабли ислом мерасад... Давраи тоисломӣ фарҳангу маълумотномаҳои бо забони паҳлавӣ ва авастӣ мураттабшударо дар бар мегирад. Ба ин давр, масалан, «Фарҳанги оим-евак» мансуб аст, ки то ҳол муаллиф ва соли таълифи он номаълум мемонад. Он бо хуруфоти авастӣ ва паҳлавӣ китобат шудааст. Калимаҳои авастӣ дар он бо паҳлавӣ тарҷума мешаванд. Номии луғат ҳам аз ҳамин ҷост. Калимаи **оим** ба авастӣ ва **евак** ба паҳлавӣ «як» гуфташ аст. Аз ин давр ҳамчунин «Фарҳанги паҳлавӣ» омада расидааст, ки дар он идеограммаҳои забони форсии миёна шарҳода шудаанд» [59, с.243].

¹Лингвистический энциклопедический словарь (под ред. Ярцева В.Н.). – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 683с.

Ҳамин тавр, маълум мешавад, ки дар миёни донишмандони тоҷик ҳам тартиб додани луғату фарҳангҳо як амри маъмул будааст. Мураттибони луғатномаҳои асрҳои миёна дар баробари калимаҳо баъзе ибораҳои рехтаро низ шарҳу эзоҳ медоданд. Аз ҷумлаи онҳо «Луғати ғурс»-и Асадии Ғусӣ [асри XI], «Шарафномаи Мунярӣ»-и Иброҳими Форукӣ [асри XV], «Муаййид-ул-ғузало»-и Муҳаммад ибни Лоди Деҳлавӣ [1519], «Мадор-ул-ағозил»-и Файзӣ [1593], «Маҷмаъ-ул-ғурс»-и Муҳаммадқосими Сурурӣ [1600], «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ»-и Ҷамолиддин Ҳусайн Инҷӯи Шерозӣ [1608], «Бурҳони Қотеъ»-и Муҳаммад Ҳусайн ибни Халаф ат-Табрезӣ [1652], «Фарҳанги Рашидӣ»-и Абдурашиди Таттавӣ [1654], «Мусталаҳот-уш-шуаро»-и МуҳаққиқВораста [1768], «Ҷароғи ҳидоят»-и Сирочиддин Алихони Орзу [1734], «Баҳори Аҷам»-и Рой Тик Чанд Баҳор [1739], «Ғиёс-ул-луғот»-и Муҳаммад Ғиёсуддин ибни Ҷамолуддин ибни Шарафуддин [1827], «Фарҳанги Онандроҷ»-и Муҳаммад Подшоҳ [1896] ва ғайра чунин луғатҳоеанд, ки дар онҳо воҳидҳои фразеологӣ хеле фаровоне гирдоварӣ шуда, шарҳу тавзеҳ гардидаанд. Аз ин миён «Мусталаҳот-уш-шуаро»-и Вораста ва «Ҷароғи ҳидоят»-и Алихони Орзуро метавон ба унвони фарҳангҳои махсуси фразеологӣ ном бурд.

Воҳидҳои фразеологӣ дар ин фарҳангномаҳо бо истилоҳҳои гуногун зикр карда мешаванд. Аз ҷумла, истилоҳҳои «киноёт», «истиорот», «мураккабот», «таркибот», «истилоҳот», «мусталехот» барои ифодаи навъҳои гуногуни воҳидҳои фразеологӣ ба кор бурда шудаанд. Одатан, дар ин луғатҳо ибораҳои устувори терминологӣ бо номҳои «истилоҳот» ва «мусталехот», ифодаҳои пуробуранги рехта бо калимаҳои «киноёт» ва «истиорот», таркибҳои ҷудонашаванда бо унвонҳои «таркибот» ва «мураккабот» ёд шудаанд. Гуногунии истилоҳот дар гузашта аз гуногунранг будани захираи фразеологӣ забони тоҷикӣ шаҳодат медиҳад.

Забоншиносони гузаштаи мо фақат бо сабти бевоситаи ин сарвати гаронбаҳои забонамон қаноат накарда, доир ба сохт ва маънои ибораву ифодаҳои алоҳида, гунаву муродифоти онҳо, шаклҳои гуногуни

истеъмолиашон низ маълумотҳо додаанд. Ба ин сабаб аст, ки таҷрибаи онҳо дар омӯзиши масъалаҳои мухталифи фразеологияи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аҳаммияти беандозаи илмӣ ва амалӣ дорад.

Дар забоншиносии навини тоҷик қайдҳои нахустин роҷеъ ба масъалаҳои ҷудогонаи фразеологияи забони тоҷикӣ ва корбурди воҳидҳои фразеологӣ ба қалами Абдулғанӣ Мирзоев тааллуқ доранд. Номбурда дар мавриди таҳлили забони асарҳои Сайидои Насафӣ дар хусуси ибораҳои халқии осори ин шоир таваққуф намуда, истеъмоли зиёде аз ибораҳои халқии амсоли «сар додан», «қад-қад паридан», «ҳамёни бепул», «пешпо хӯрдан», «бе ресмон бастан»-ро қайд кардааст [66, с.197].

Дар як силсила мақолаву асарҳои профессор Д.Т. Тоҷиев масъалаҳои луғат ва наҳви забони тоҷикӣ мавриди таҳқиққарор гирифтаанд. Мавсуф дар таркиби ибораҳои рехта зиёд истеъмом гардидани калимаҳои алоҳидаи қадимаи тоҷикӣ ва лексикализатсия шудани ибораҳоро низ дар таълифоташ шарҳу тавзеҳ додааст [103, с.82]. Солҳои 50-уми садаи гузашта забоншинос Н. Маъсумӣ дар асари худ «Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик» дараҷаи корбурд ва вижагиҳои махсуси воҳидҳои фразеологии забони тоҷикиро таҳқиқ намуда, гурӯҳҳо ва ҷойгоҳи услубии онҳоро дар таркиби асари бадеӣ муайян намуд [62, с.293]. Ба ҳамин монанд, аз тарафи муҳаққиқони тоҷик як қатор асарҳои дигар ба миён омаданд, ки дар ҳилоли таҳқиқи забон ва услуби осори адибон ба масъалаи вижагиҳо ва корбурди фразеологизмҳо пардохта шудааст [21, с.225].

Роҷеъ ба паҳлуҳои мухталифи фразеология як силсила мақолаҳо ба қалами С.В. Хушенова [112, с.190]. низ дар солҳои шастуми қарни гузашта таълиф гардиданд. Яке аз таълифоти пурарзише, ки ба таҳқиқи навҳои воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ бахшида шудааст, мансуб ба заҳматҳои бисёрсолаи профессор Ҳ. Мачидов [190, с.63] буда, аз солҳои 60-уми садаи бист то солҳои 20-уми асри мо рост меояд.

Бояд тазаккур дод, ки масъалаи таҳқиқи омӯзиши фразеология аз диду назари эроншиносон низ дур намондааст. Чунончи, забоншиносон Ф.И.

Зулфиқорова, Ю.А. Рубинчик, Мансур Шокӣ ва монанди инҳо ба масъалаҳои ҷудогона ва умумии фразеология рӯ овардаанд. Аз ҷумла, Ю.А. Рубинчик дар таҳқиқоти худ «Асосҳои фразеологияи забони форсӣ» [87, с.276]. на танҳо ба пажӯҳиши масъалаҳои муҳими воҳидҳои фразеологияи забони форсӣ рӯ овардааст, балки муваффақият ва дастовардҳои эроншиносонро роҷеъ ба масъалаи ғавқ мавриди баррасии амиқи илмӣ қарор додааст [Рубинчик, 7-11].

Ҳанӯз ҳам фразеология ҳамчун бахши муҳими забоншиносӣ дар қиёс ба дигар ҷанбаҳои забон камтаҳқиқшуда махсуб меёбад. Ба таври густурда таҳқиқи ҷиддии масъалаҳои назарии фразеология, сарфи назар аз ишораву қайдҳои ба идиома, ибораҳои маъмули вирдизабонгашта, зарбулмасал ва мақолҳои дар дастурҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, мақола ва фарҳангномаҳо вучуддошта, дар забоншиносии тоҷик аз нимаи дуюми асри ХХ оғоз гардидааст.

Таҳқиқоти пас аз нимаи дуюми садаи ХХ ва ибтидои қарни ХХІ гувоҳ аз онанд, ки соҳаи мазкури забоншиносӣ ба сифати фасли вижаи забоншиносӣ ба илми мустақил мубаддал гардидааст. Илова бар ин, сершумор будани таркибу захираи фразеологияи забон, бавижа забонҳои тоҷикиву англисӣ, гуногунӣ ва қонуниятҳои хоси рушду такомули он, мавриди омӯзиши махсус қарор гирифтани фразеологияро талаб мекунад.

Ин ҳама тавачҷух ба омӯзишу таҳқиқи фразеология гувоҳ аз он аст, ин масъала бениҳоят печидаву мураккаб ва дар айни замон бисёр ҷолиби диққат аст, чунки фразеологизмҳо якрангу қолабӣ набуда, бо қонуниятҳои мушаххас, мисли ибораву ҷумлаорӣ, сохта намешаванд, бахусус, сатҳи мубҳамии семантикии фразеологизмҳо, ки аз масъалаҳои баҳснок боқӣ мондааст. Фразеология дар худ маҷмуи донишҳои сарфино нахвӣ ва луғатдонӣ маъношиносиро фароҳам мекунад, аз ин сабаб бахши мустақили илми забоншиносӣ унвон гирифтааст.

А) Фразеология ҳамчун қонунияти дохилизабонӣ. Захираи фразеологияи ҳар як забон, пеш аз ҳама, дар асоси қонунҳои дохилии он ба вучуд меояд. Дар воҳидҳои фразеологияи ҳар забон шакли ифодаҳои ниҳоят

мухтасар ва мучази таҷрибаҳои ҳаёти бисёрсолаи ҳамон халқ инъикосёфтааст. Ба ин сабаб аст, ки воҳидҳои фразеологии ҳар забон бо хосиятҳои фардӣ ва обурангу таровати махсуси худ хоси танҳо ҳамон забон шуда мемонад.

Албатта, дар забонҳои гуногун баъзан чунин ифодаҳои устувореро, ки аз ҷиҳати сохт, маъно ва ҳатто образнокиашон ба ҳам хеле монанд бошанд, пайдо кардан мумкин аст. Дар назари аввал, шояд аксари чунин ифодаҳои рехтаро ҳамчун воҳидҳои фразеологии аз забонҳои дигар дохилшуда пиндорем. Бояд эътироф кард, ки миқдори воҳидҳои фразеологии, ки аз як забон ба забони дигар мегузаранд, кам нестанд.

Ҳар як забон, бо вучуди табиати фардӣ, дар мавриди пайдо гаштани зарурат аз забонҳои дигар фразеологизмҳои чудогоноро қабул карда метавонад. Аммо на ҳамаи фразеологизмҳои забонҳои муқоисашаванда, ки бо ифодаҳои рехтаи забонҳои дигар ҳамсохту ҳаммаъно ва ҳатто ҳамобраз мебошанд, дар натиҷаи иқтибос ба вучуд омадаанд. Бисёре аз онҳо дар асоси қолабҳои мавҷудаи забонамон ташаккул ёфтаанд ва бо ҳамин гуна ифодаҳои рехтаи забонҳои дигар муносибате надоранд. Мавҷудияти чунин воҳидҳои фразеологии ҳамсохту ҳаммаъно дар забонҳои гуногуни дунё шояд ба қонуниятҳои умумии инкишофи тафаккури нисонӣ, шароитҳои якхелаи зиндагии халқҳои мухталиф ва сабабҳои дигари ба инҳо монанд алоқаманд бошад.

Дар ҳамаи он забонҳое, ки аз ҷиҳати пайдоиш ба як оила дохил мешаванд, бояд як миқдори муайяни воҳидҳои фразеологии мавҷуд бошанд, ки дар замонҳои хеле қадим ба вучуд омадаанд. Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи фразеология аз дигар воҳидҳои забон дар он зоҳир мешавад, ки фразеология тасвиркунандаву таҷассумкунандаи ин ё он ҳаводис ва ё падидаи ҷомеа аст, яъне маҳз ба воситаи фразеология нависанда ё шоир забони асари худро пуробурангчаззоб мегардонад ва сатҳи фарҳангу тавонмандии забони зиндаи мардумро ба намоиш мегузорад.

Таъкид кардан чоиз аст, ки чараён ё худ раванди ташаккули фразеологизмҳои ҳар як забон ба таърихи ҳамон забону халқу миллате, ки бо ин забон тақаллумдоранд, вобаста буда, ба фаъолияти маърифатии инсон робитаи зич дорад. Ҳар як воҳиди фразеологӣ таркибан аз ду ва зиёда вожаву калимаҳо ташаккул ёфта, сохти устувор ва маъноӣ яқлухти ба қисмҳо чудонашаванда дорад. Чихати дигари устувории воҳидҳои фразеологӣ дар ҳамин зоҳир мегардад, ки ҷузъҳои таркибии онҳо иваз карда намешаванд, аз ин рӯ онҳо аз ибораҳои озоди нахвӣ, зарбулмасалу мақолҳо ва дигар намуди ибораҳо тафовут дошта, ифодаи рехтаву устувори забон махсуб меёбанд.

Тавре забоншинос С.В. Гореликов қайд мекунад, фразеология бо се хусусияташ аз дигар бахшҳои забоншиносӣ фарқ мекунад:

1. Фразеология ибораҳоеро меомӯзад, ки ба ҷузъҳо чудо намегарданд ва дар нутқ озодона амалӣ намешаванд. Ин ибораҳо метавон ҳамчун «воҳидҳои забонии дараҷаи дуюм» ҳисоб кард, яъне онҳо сухан нестанд, балки ба таври куллияташ кардан мумкин аст.

2. Фразеология дар тафовут аз дигар бахшҳои забоншиносӣ на танҳо маъно, балки истифодаи ибораҳо дар нутқ меомӯзад. Яъне фразеологҳо меомӯзанд, ки воҳидҳои фразеологӣ дар матн чӣ гуна истифода мешаванд, бо кадом шаклҳои грамматикӣ ба ҳам омадаанд ва ғайра.

3. Фразеология ҳамчун илм аз усулҳои махсуси таҳқиқот, аз ҷумла истилоҳоти худ, воситаҳои тавсиф ва таҳлил истифода мебарад [169, с.87-94].

Чи тавре ки дар боло зикраш рафт, яке аз вижагиҳои фарқкунандаи фразеологизмҳо аз дигар воҳидҳои забон ин ифода намудани пуробурангии забони асар буда, маҳз дар воҳидҳои фразеологӣ хусусиятҳои забонии онҳо мушоҳида мешавад.

Б) Мавқеи фразеологизмҳо дар забони тоҷикӣ ва англисӣ. Яке аз муҳимтарин вижагиҳои фразеологизмҳо ин аст, ки барои дарку фаҳми маъноӣ куллии онҳо бояд ба образнокии ҷавҳари ВФ, ё ба ибораи дигар, ба «қобилияти воҳидҳои забонӣ барои эҷоди тасаввуроти аёнӣ хисси дар бораи ашё ва падидаҳои воқеӣ» сарфаҳм рафт [69, с.207]. Воҳидҳои

фразеологӣ ҳамчун воситаи ифода ва ороиши нутқ дар забон мавқеи хоса доранд. Онҳо офаридаҳои халқанд ва ҳаёти мардумро аз ҷиҳати моддиву маънавӣ инъикос мекунанд. Ин воҳидҳои забон сохти устувори баҳиссаҳо ҷудонашаванда дошта, дар қаторикалимаҳои маънидор як қисмати муҳимми хазинаи луғавиро ташкил менамоянд.

Азбаски қисми бештари чунин ибораҳои пурмаъно маҳсули эҷодиёти соҳибзабонон аст, онҳо дар гуфтугӯи рӯзмарраи одамон ба таври васеъ истифода мешаванд ва аз нишонаҳои барҷастаи услуби муошират ба шумор мераванд.

Зикр кардан бамаврид аст, ки тамоми забонҳои дунё байни ҳамдигар робитаи ногузастанӣ доранд. Ин алоқаҳо тавассути адабиёти бадеӣ ва тарҷумаи он густариш меёбанд. Зисту зиндагӣ, урфу одат, таърих ва тамаддуни башарият дар адабиёти бадеӣ акс меёбад ва бо роҳи тарҷумаи бадеӣ халқҳои гуногунзабон бо он ошно мешаванд. Аз ин бармеояд, ки тарҷума дар ғановати таркиби луғавии забонҳо ва адабиёти онҳо нақши асосиро мебозад.

Фразеологияи забони тоҷикӣ ва англисӣ чи барои омӯзандагон ва чи барои тарҷумонҳо мушкилиҳои зиёдеро пеш меорад. Дар таркиби ибораҳои рехтаи забони англисӣ низ ба таври фаровон воҳидҳои фразеологие вомехӯранд, ки бо гуногунмазмунӣ ва тобишҳои услубиашон фарқ мекунанд. Воҳидҳои фразеологии забони англисӣ аз ҷиҳати сохту таркиб, маъно ва обуранг ба гурӯҳҳои зиёде ҷудо мешаванд.

Воҳидҳои фразеологии англисӣ аз воҳидҳои ғайриистилоҳӣ ба вучуд омада, муаллифонашон номаълуманд, онҳо аз ҷониби халқ офарида шудаанд. Воҳидҳои фразеологии англисӣ бо урфу одатҳои халқи англис, эътиқоди онҳо ва омилҳои таърихӣ вобаста мебошанд.

Фразеология хазинаи забон мебошад. Дар фразеологияи миллии забони англисӣ воҳидҳои фразеологии дигар миллатҳо низ мавҷуданд. Фразеологизмҳо (воҳидҳои фразеологӣ воҳидҳои маълумотдиҳандаи забон

мебошанд. Онҳоро наметавон ҳамчун «ороиш» ё худ чизи зиёдатӣ қор фармуд.

Фразеологияи забони англисӣ хеле бой ва ғанӣ буда, таърихи қадимӣ дорад. Дар низоми забони англисӣ воҳидҳои фразеологияе низ ба назар мерасанд, ки бо номи нависандагони англис, олимон, қаҳрамонон, шоҳон ва ғайраҳо алоқаманд аст.

Ҳамин тариқ, воҳиди фразеологӣ аз ҷиҳати луғавӣ тақсимнашаванда, аз лиҳози таркиб ва сохтор устувор буда, калимаҳои дар таркиби он ҷойдошта фарогири маъноҳои гуногуни луғавианд ва вазифаҳои мухталифро иҷро мекунанд.

В) Масъалаҳои баҳсноки фразеологизмҳо. Бархе аз олимон фразеологизмҳоро ба истилоҳ [163, с.140-161]. ва мақолу иқтибос [50, с.381]. марбут мешуморанд. Роҷеъ ба масъалаи мансубияти фразеологизмҳо ба зарбулмасалу мақол то ҳоли ҳозир дар байни забоншиносон баҳсу мунозираҳо идома дорад.

Як гурӯҳ олимон (В.В. Виноградов, А.В. Кунин ва диг.) фразеологизмҳоро ба воҳидҳои забоние мутааллиқ медонанд, ки ба захира ё фонди фразеологии забон мансуб аст. Бештари забоншиносон фразеологизмҳоро ба таркиби воҳидҳои забондохил намекунанд [10, с.208]. [32, с.160]. [69, с.283]. ва онҳоро ба қисмати паремиология мансуб медонанд [107, с.288].

Фразеология масъалаи мураккаб буда, ҷузъҳои он, яъне воҳидҳои фразеологӣ бояд дар якҷоягӣ бо дигар ҷанҳо омӯхта шаванд, то ин ки масъалаҳои баҳсталаби марбут ба худӣ фонди фразеологиро, ки қариб дар ҳама забонҳо ва забоншиносии муосир нақши бузург доранд, ҳал гарданд. Бисёр мушкилоти фразеологизмҳо, аз ҷумла масъалаи таркиби воҳидҳои фразеологӣ, дар забоншиносии муқоисавӣ то ҳанӯз ҳалли худро наёфтааст.

Чи тавре ки дар боло зикраш рафт, забоншиносон роҷеъ ба шарҳу тавзеҳ ва дарки мафҳуми «воҳидҳои фразеологӣ» нуқтаи назари мухталиф доранд. Забоншинос С.И. Ожегов ишора бар он мекунад, ки худӣ вожаи

«фразеология» ҳоло ба сифати истилоҳи асли қабул нагардидааст, зеро дар забон мафҳумҳо ва зухуроти гуногунро ифода намуда, ҳамчун муродифи истилоҳи идиоматика истеъмол мешавад» [78,с.121-129]. Н.Н. Амосова ворид намудани зарбулмасалу мақолро ба воҳидҳои фразеологӣ дуруст наҳисобид, кайд мекунад: «Мо таърифи дигари воҳидҳои фразеологиро пешниҳод мекунем: Воҳидҳои фразеологӣ – ин ибораи устувор (лексема) буда, пурра ва ё қисман маънои нав касб кардааст» [10, с.208].

Дар рушду такомули таҳқику омӯзиши масъалаҳои назарияи фразеологияи англисӣ асарҳои забоншиноси маъруф – Л.П. Смит [100, с.136]. нақши меҳварӣ дорад, зеро тавачҷуҳи мавсуфро асосан идиомаҳои луғавӣ, пеш аз ҳама, идиомаҳои, ки обуранги ҳисси ё экспрессияи калимаро таҷассум менамояд, ҷалб мекунад. Гузашта аз ин, масъалаҳои маънои воҳидҳои фразеологӣ, типологияи сохторӣ-маъноӣ, мавҷудияти калимаҳои озод ва ибораҳо дар таркиби фразеологизмҳо аз назари муаллиф дур мондааст.

Аз умдатарин масоили баҳсноки фразеологизмҳо масъалаи таснифи воҳидҳои фразеологӣ мебошад. Меъёрҳои зиёде барои таснифи воҳидҳои фразеологӣ вучуд дорад, ба монанди тасниф аз рӯи сохтор, хусусиятҳои наҳвӣ, вазифаҳои баёнӣ ва ғайра. Баъзе муҳаққиқон бар ин назаранд, ки фразеологизмҳоро бояд ба навҳо ва гурӯҳҳо ҷудо намуд, дар ҳоле ки дигарон бар ин назаранд, ки таснифоти ироашуда ба рангорангии воқеии воҳидҳои фразеологӣ на он қадар мувофиқ аст [16, с.49].

Аз ҷумла, як гурӯҳ муҳаққиқон маҷозро асоси воҳидҳои фразеологӣ ҳисобанд, гурӯҳи дигар бар ин назаранд, ки барои ин қабил воҳидҳои забон маҷоз аломати асосӣ нест. Масалан, аз таснифоти семантикии Ҳ. Мачидов (идиомаҳо, фраземаҳо ва воҳидҳои фразеологии ғайриидиоматикӣ) маълум мегардад, ки гурӯҳи сеюми маъноии ВФ аз обуранги идиоматикӣ маҳруманд. Масалан, дар ВФ-и *озодии занон*, *Қаҳрамони меҳнати сотсиалистӣ*, *арзиши изофа*, *ангушти шаҳодат*, *худ ба худ*, *қабат ба қабат* ва амсоли инҳо танҳо устувории таркиб ва ифодаи маъноӣ яқлухтро мушоҳида кардан мумкин аст. Дар ин ифодаҳо маҷоз ва обуранги идиоматикӣ вучуд надорад [222, с.48].

Масъалаи баҳсноки дигар дар ин маврид решашиносии (этимологияи) фразеологизмҳо мебошад. Донишмандон этимологияи фразеологизмро на хамеша дақиқ муайян карда тавонистаанд, ки ин боиси хулосаҳои нодуруст ва номувофиқатӣ дар шарҳу тафсир ва пайдоиши баъзе ифодаҳо мегардад [13, с.62].

Ба таври умум бояд қайд кард, ки масъалаҳои зикргардида барои дарку фаҳми амиқи фразеологизмҳо ва нақши онҳо дар забон ва иртиботот ханӯз ҳам ба таҳқиқу таҳлил ниёз доранд.

1.2. Таснифи воҳидҳои фразеологӣ

Воҳидҳои фразеологӣ низ дар навбати худ ба намудҳои гуногун тақсим мешаванд. Диду назари забоншиносон роҷеъ ба гурӯҳбандиву таснифи воҳидҳои фразеологӣ якранг нест.

Гузашта аз ин, дар забоншиносӣ як зумра таҳқиқоте ба анҷом расидаанд, ки ба таснифоти гуногуни воҳидҳои фразеологӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудаанд. Ҳар яке аз забоншиносон дар таҳқиқоти анҷомдодаи худ кӯшиш намудаанд, то як андоза саҳми худро дар рушду такомули илми фразеология гузоранд. Бештари олимони гурӯҳбандии воҳидҳои фразеологиро ба асосгузори назарияи фразеологизм, яъне ба забоншиноси швейтсарӣ Шарл Балли мансуб медонанд ва, бешак, таҳқиқи анҷомдодаи мавсуф ба пажӯҳиши минбаъдаи фразеология ва воҳидҳои фразеологӣ гуногун замина гузоштааст.

Забоншиносон Н.А. Амосова ва А.А. Кунин ба ин андешаанд, ки Ш. Балли яке аз аввалинҳо шуда ибораро ба як низоми муайян қолаббандӣ намуда, тақсимои воҳидҳои фразеологиро ба воҳидҳои фразеологие, ки маънои мустақили худро аз даст дода, мафҳумҳои таҷзиянашавандаро ифода мекунад, силсилаи фразеологи(пайвастшавии муқаррарӣ)-е, ки ба баъзе таҳаввули ҷузъҳо оварда мерасонад (Амосова, 1963: 5) ва як намуди мутавассит – таркибҳои феълӣ ва ё дигаргунсозии маънои феълҳо (Кунин 1996:8) пешниҳод мекунад.

Забоншиноси америкӣ Ҳенри Свит (Henry Sweet, 1845-1912) дар таълифоти хеш ба аломати дигари таснифоти воҳидҳои фразеологӣ ишора мекунад: 1) зарурати фарқ намудани аломатҳои асосӣ ва иловагии фразеологизмҳо; 2) фарқ карда тавонистани ибораҳои тағйирёбанда, ки қисмҳои он аз нуқтаи назари лексикӣ мустақил нестанд, инчунин, ибораҳои, ки қисматҳои онҳо маънои аввалаи худро гум кардаанд; 3) мавҷудияти ҳиссаҳои тағйирёбанда дар сохтори фразеологизмҳо, ки новобаста ба дигаргуншавии онҳо ибораҳо шакл ва маънои худро гум намекунад; 4)

принципи дигаргуншавии ВФ дар ҳолати синхронии забон (фразеологияи синхронӣ) ва ғайра.

Пас аз таҳқиқи забоншинос Ш. Балли роҷеъ ба масъалаҳои гуногуни фразеология олими испанӣ Х. Касарес низ дар таълифоти хеш аз се навъи ибораҳои фразеологӣ ёдовар мешавад: «а) ибораҳои номӣ; б) конструксияҳои / созмонҳои / қолабҳои феълӣ; в) зарбулмасалҳо» [47, с355].

Саҳми забоншинос О. Есперсен дар мушаххас намудани масъалаи устувории алоқаи калимаҳо назаррас аст. Мавсуф назарияи «формулаҳои забон»-ро пешниҳод намуда, ҳамаи ибораҳои устувори забонро ба шаклҳо ва қолабҳои озод ҷудо мекунад. Ба андешаи О. Есперсен, «Дар нутққолабҳои озод ҳама вақт шакли одиро қабул мекунад, вале гурӯҳҳои луғавии устувор аз нав ба вучуд наомада, дар зинаҳои муайян такроран истифода бурда мешавад, яъне дар қолаби тайёр» [31, с.160].

Масъалаи таҳқиқи ибораҳои устувор дар таълифоти Е. Крейзинг, В. Графф, А. Кеннеди, В. Болла ва дигар забоншиносони хориҷӣ қисман инъикос ёфтаанд. В. Графф ҳамаи намудҳои ибораҳои устуворро бо истилоҳи «формула» муттаҳид мекунад. Ба қавли мавсуф, «формула» – ибори устувор буда, ба тағйироти ин ё он қисм мусоидат мекунад, ки дар натиҷа ибора маънои умумии худро гум мекунад. Мавсуф мавҷуд будани гунаҳои сершумори фразеологизмҳоро дар забони англисӣ ба эътибор намегирад, бо далели он ки чӣқадар формула асоси идиоматикӣ пайдо кунад, яъне чӣқадар маънои алоҳидаи ҳиссаҳо зерин таъсири маънои умумӣқарор гирад, ҳамон қадар ба калимаи мураккаб наздик мешавад [233, с131].

Масъалаи омӯзишу таҳқиқи воҳидҳои фразеологӣ низ аз назари яке аз англисшиносони собиқ шуравӣ А.И. Смирнитский дур намондааст, зеро мавсуф ба таҳқиқи баъзе аз масъалаҳои номакшуфи фразеологияи забони англисӣ рӯ овардааст, ки то имрӯз ҳам арзиши илмӣ худро аз даст надодаанд. Забоншинос бар маънои назарияи худ ба муқоисаи воҳидҳои фразеологӣ ва калима тавачҷӯ намуда, вижагиҳои фарқкунандаи онҳоро

ошкор сохта, тафовути маъноӣ, корбурдӣ ва сохтори воҳидҳои фразеологиро мушаххас менамояд.

Аз лиҳози сохтор А.И. Смирнитский фразеологизмҳоро ба яктаркиба, дутаркиба ва бисёртаркиба, яъне таркибҳое, ки аз як калимаи мустақил ва як калимаи ғридриҳанда, аз ду ва зиёд калимаҳои мустақил иборатанд, чудо мекунад [98, с.208]. Мавсуф аз рӯи хусусиятҳои корбурдиашон дар байни «воҳидҳои фразеологӣ» ё худ ибораҳои «устувори» услубан муътадили маъноӣ маҷозиашонро гумкарда (ё тамоман надошта) ва умуман, идиомаҳо ё худ воситаҳои экспрессивии забон, ки дар заминаи маҷоз падида омадаанд, фарқ мекунад [10, с.208]. Н.Н. Амосова низ дар асари худ «Асосҳои фразеологияи забони англисӣ» воҳидҳои фразеологиро ба ду гурӯҳчудо мекунад: фраземаҳо ва идиомаҳо [10, с.73].

В.А. Кунин воҳидҳои фразеологиро ҳамчун баҳши мустақили забоншиносӣ шуморида, онҳоро аз нигоҳи сохтору маъно ва грамматика гурӯҳбандӣ намудааст. Мавсуф ба шакл ва устувории онҳо таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, навъҳои зерини воҳидҳои фразеологиро пешниҳод мекунад: номинативӣ (исмӣ, сифатӣ, зарфӣ ва пешояндӣ), номинативӣ-иртиботӣ (феълӣ), воҳидҳои фразеологии нидой ва воҳидҳои фразеологии модалиӣ хусусияти гайринидоидошта ва инчунин, воҳидҳои фразеологии иртиботӣ: зарбулмасалу мақол чудо мекунад [Кунин, 1996].

В.В. Виноградов воҳидҳои фразеологиро аз рӯи семантикаашон ба гурӯҳҳои зерин чудо мекунад:

- ибораҳои фразеологии рехта (идиомаҳо);
- воҳидҳои фразеологии маҷозӣ;
- таркибҳои фразеологӣ.

Ҳамин тариқ, дар таснифи фразеологизмҳо андешаҳои муҳаққикон мухталиф буда, ҳар кадоми онҳо аз зовияҳои гуногун ба ин масъала таваҷҷуҳ кардаанд. Чунончи, дар назарияи худ А.И. Смирнитский ба сохтору таркиби ВФ (якҷузъа, дучузъа ва бисёрҷузъа), А.В. Кунин ба ҷиҳати сохтори маъноӣ ва грамматикӣ, Е.Ф. Арсентева ба сохтори наҳвӣ (ибораҷуҷумла) ва монанди

инҳо дигарон низ андешаронӣ кардаанд. Нуқтаи назари ин муҳаққиқон дар таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни фразеология аҳаммияти муҳим дорад.

1.3. Феълҳои таркибӣ ҳамчун як ҷузъи фразеологизмҳои феълӣ

Дар робита бо феълҳои таркибӣ, ҳамчун гунае аз ибораҳои феълии устувор ва вижагиҳои сохторӣ, грамматикӣ ва маъноии онҳо дар муқоиса бо воҳидҳои фразеологии бисёрҷузъа, муҳаққиқони зиёде, аз қабили П. Хонларӣ [229, с.96], [234, с.149]. Ю. Рубинчик [87, с.276] ва дигарон андешаронӣ кардаанд. Табиист, ки ҳар муҳаққиқ андешаҳои худро ба тарзи гуногун, яке возеҳтар ва дигаре мубҳам баён карда, марзҳои мушаххасе муайян накардаанд. Дар таҳқиқотҳо назари якранг ба феълҳои зикршуда вучуд надорад: бархе муҳаққиқон феълҳои мазкурро ҳамчун навъи фразеологизмҳо мешуморанд ва баъзеи дигар онҳоро феълҳои мураккаб (дар забони тоҷикӣ феъли мураккаб вучуд надорад – М.Э.) ва таркибӣ медонанд [131, с32].

Таҳқиқи сохтор ва вижагиҳои корбурди навъҳои гуногуни фразеологизмҳои феълӣ дар забони тоҷикӣ, нишон медиҳад, ки воҳидҳои фразеологии феълӣ ҳамчун падидаи мураккаб ва ҳамзамон, аз лиҳози сохтор ва маъно мутафовитро зоҳир мегарданд. Онҳо аз воҳидҳои фразеологии феълии сертаркиб на танҳо бо теъдоди ҷузъҳо, балки бо хусусиятҳои сохторию маъноияшон низ фарқ мекунанд.

Забоншиноси маъруфи тоҷик Н.Маъсумӣ дар асоси маводи повести «Марги судхӯр» нуқтаи назарашро доир ба воҳидҳои фразеологӣ баён карда, аз ҷиҳати маъно ба соҳаҳои гуногуни зиндагӣ дахлдор будани онҳо ва хусусият, руҳия, характер, идея, амалиёти гуногуни одамонро ифода намудани онҳоро қайд кардааст. Баъзе воҳидҳои фразеологиро забоншинос феълҳои таркибии номӣ унвон кардааст: «Дар повест як миқдор таъбирҳои ҷойдоранд, ки ба феълҳои таркибии номӣ шабоҳат дошта, дар асл тавассути маънои маҷозии худ хусусияти идиомагӣ пайдо мекунанд. Фарқи инҳо аз феълҳои таркибии номӣ дар он аст, ки байни ҷузъҳои номини феълӣ як навъ алоқаи тираи грамматикӣ вучуд дорад ва онҳоро таркибан ҷудо кардан мумкин аст» [62, с.293]. Чунончи: *чаши дӯхтан, назар дӯхтан, чаши кандан, чаши андохтан:*

1. Қорӣ Ишкамба ба сахро омада, дехқонӣ карда наметавонад, бинобар ин ба замини онҳо *чашии намедаӯзад* (С. Айнӣ. Марғи судхӯр, с. 123). 2. Ман... ба сари Қорӣ Ишкамба *бодикқат назар андохта* дидам (С. Айнӣ. Марғи судхӯр, с. 12). 3. ... дар ҳаққи худам «ин дурӯғгӯйи дирӯза!» гуфтани ӯро пай бурдам, бинобар ин шарм дошта *чашиамро* аз вай *канда* худро ба нодонӣ задам (С. Айнӣ. Марғи судхӯр, с. 28).

Муҳаққиқ М.М. Мирзоева дар ин бобат чунин нуқтаи назар дорад: «Байни калимаҳои *чашии* ва *дӯхтан* алокаи тираи грамматикӣ вуҷуд дорад, бинобар ин *чашии дӯхтанро* феъли таркибӣ шуморидан мумкин нест, вай ибори фразеологии феълӣ буда, маъноӣ «нигаристан» бо *чашии* робитае дошта бошад ҳам, бо феъли *дӯхтан* ягон алокаи маъноӣ надорад. Тафовути тобиши маъноӣ *чашии дӯхтан* ба нуқтае мақсаднок ё аз ғайриихтиёр як фурсат нигоҳ карда истодан аст. Ин тобиши маъноӣ ҳар як соҳибзабон равшан дарк мекунад ва ҳеҷ гоҳ ин феълро ба ҷойи *назар андохтан*, ки маъноӣ «сатҳӣ ба чизе як нигоҳ кардан» дорад, қор намефармояд. Ин маъноӣ ва тобишҳои маъноӣ дар забон маъмулу маъруф буда, дар луғатҳо тафсир меёбанд. Вале маъноӣ калимаю воҳидҳои фразеологӣ, ки дар луғат сабт мегардад, ҳеҷ гоҳ бо маъноӣ ва тобишҳои маъноӣ, ки дар матни асари бадеӣ зоҳир мекунад, баробар намеояд. Масалан, дар мисоли аввал *чашии надӯхтан* на ба маъноӣ «ба касе ё чизе як лаҳза нигоҳ карда истодан», балки ба «маъноӣ тамаъ надоштан ба чизе» омадааст. Дар мисоли дуюм *назар андохта дидан* зоҳиран такрори як маъноӣ аст, лекин дар асл *назар андохтан* нигоҳи ғаразнок буда, *бодикқат* низ ба маъноӣ «зеҳн монда нигаристан» далолат мекунад. Ҳамин маъноиро феъли *синча кардан* саҳеҳ ифода мекунад. Азбаски он дар забони адабӣ маъмул нест, нависанда *бодикқат назар андохтанро* афзалтар донистааст» [194, с.61-66].

Феълҳои таркибӣ ба сифати воҳиди устувори муайянҳам аз нигоҳи маъноӣ ва ҳам аз нигоҳи сохтор намудор мегарданд. Аммо онҳо ба як воҳиди яқлухт мубаддал гашта, дараҷаи гуногуни маъноиро қасб мекунад, ки ба дигаргуншавии ҷузъҳои онҳо оварда мерасонад. Қайд кардан бамаврид аст,

ки ба сифати асоси чунин таркибҳо баъзан воҳидҳои фразеологӣ баромад мекунад. Онҳо ба як воҳиди луғавӣ табдил ёбанд ҳам, маъноӣ маъноси онҳо дар чунин феълҳои таркибӣ ҳифз мегардад. Ҳамин чанба боиси он мегардад, ки баъзан таркибҳои феълӣ ба қатори воҳидҳои фразеологӣ ҳисобида шаванд. Дар ин бобат муҳаққиқ Ҳ. Мачидов менависад: «Барои ба категорияи калимаҳои мураккаб гузарондани воҳидҳои фразеологӣ аз усули лексика-синтаксисӣ истифода бурдан мумкин аст, зеро гурӯҳи муайяни онҳо бо тамоми хосиятҳои грамматикашон ба калимаи мураккаб табдил меёбанд. Чунин гуногунии калимасозии лексикӣ-синтаксисиро зертипҳои воҳидҳои фразеологӣ номидан лозим аст» [54, с.406].

Дар забони англисӣ фразеологизмҳои феълӣ (феълҳои таркибӣ, феълҳои мураккаб) бо номҳои phrasal verb ё multiword verb ё prepositional verb шинохта мешаванд, ки иборат аз гурӯҳи вожаҳо буда, ба як феъли асосӣ мансуб аст. Барои тасаллуту фарогирии комили забони англисӣ омӯхтани фразеологизмҳо як зарурат аст. Бо рушди ҷаҳонӣ ва нуфузи забони англисӣ, аҳаммияту қорбурди фразеологизмҳо низ афзоиш пайдо кардааст. Барои дурусту беҳато фаҳмидан, гуфтугӯ қардан ва хондану навиштани забони англисӣ донишҷӯи фразеологизмҳои феълӣ бисёр муҳим ба шумор меравад.

Дар забони англисӣ ва ба вижа дар гуфтугӯҳои рӯзмарравуғайрирасмӣ ин гуна ибораҳои устувор ё ба истилоҳ фразеологизмҳо, ки ба гуфтаи С.И. Ожегов «ҳамчун муродифи истилоҳи идиоматика истеъмол мешавад» [78, с.83]. бисёр роҷ ва мутадовил ҳастанд. Фразеологизмҳои феълии серистифодаи забони қадимаи англисӣ феълҳои пешванддори ҷудонашаванда буданд, ба тавре ки ба шакли ҷудонашаванда ба аввали феъл пайваст мешуд. Дар охири ҷаҳон забони англисии миёна теъдоди фразеологизмҳои феълӣ ба андозаи ҷашмире афзоиш пайдо мекунад. Гувоҳи он осори Вилиям Шекспир аст, ки дар намоишномаҳои худ ба таври густарда аз ин феълҳои истифода мекард.

Истилоҳи идиомаро нахустин бор устоди дастури забони англисӣ ба номи П. Смит истифода бурдааст. Феълҳои таркибӣ корбурди ғайрирасмӣ дошта, дар гуфтугӯҳои рӯзмарра ва муҳоварай бисёр роиҷ мебошанд, ки бархе аз онҳо дорои чандин маънову корбурди мухталиф ҳастанд. Баъзе аз исмҳои мураккаб, ки маънои мушаххасе доранд, низ аз феълҳои таркибӣ сохта мешаванд. Ин қоида ба омӯзандагони забони англисӣ имкони ҳамзамон омӯхтани ду вожаро дар як вақт медиҳад.

Бисёре аз фразеологизмҳо бар асоси феълҳои аслии do, make, go, get, turn ва run сохта мешаванд, ки мумкин аст аз лиҳози ифодаи маъно аз феълҳои аслиашон тафовути зиёд дошта бошанд.

Ин қоида мумкин аст ба шакли баръакс низ бошад, яъне гоҳе на танҳо маънии чунин ибораҳо бо феъли аслии он мутафовит нест, балки таъкидкунандаи маънои феъли аслии низ мебошад. Феълҳои таркибӣ бахши муҳимме аз забони англисӣ ба шумор рафта, дар бештари ҳолатҳо маънову мафҳуми феъли аслии ташкилдихандаи худро маҷозан тағйир медиҳанд.

Аз назари синтаксисӣ феълҳои таркибӣ дар ниҳоят нақши як воҳиди наҳвӣ ва як воҳиди маъноеро дар ҷумла бозӣ мекунанд, ки дар онҳо вандҳо нақши такмилдихандаро адо намуда, аз як феъли аслии зарф ё ҳиссаҳои ёридиханда сохта шудаанд.

They look at animals curiously.

Онҳо кунҷковона ба ҳайвонот менигаранд.

You look up words through dictionaries very fast.

Шумо калимаҳоро дар луғат хеле зуд пайдо мекунед.

Барои мисол, феъли аслии «look» дар танҳои ба маънои «нигоҳ кардан» аст, вале вақте пасоянди «up» пас аз он меояд, маънои он дигар мешавад ва ба «вожаеро дар луғатнома ёфтан; дунболи иттилооте дар китобе будан; аз ҳоли касе бохабар шудан – хабаргирӣ» ва ғайра тағйири маъний мекунад.

A skirt which does up at the back.

Домане, ки тугмааш (зиреҳак ё қуфлакаш) дар пушт қарор дорад.

Мисоли дигаре, ки дар ин хусус метавон ёдовар шуд, феъли «do» ба маънои «анҷом додан» аст. Ин феъл вақте бо пасоянди «up» таркиб мешавад, феъли таркибии «do up» маънои (боло кашидани зирехак ё бастании тугмаҳои либос ба таври махсус)-ро медеҳад, ки маъноаш бо «do» комилан фарқ мекунад.

Дар баъзе мавридҳо маънои феъли таркибӣ мумкин аст маънои феъли аслиро пурра кунад ва таъкиде бар мафҳуми он низ дошта бошад. Масалан, «sit» ба маъноӣ «нишастан» аст ва вақте зарфи «down» пас аз он қарор мегирад, на танҳо маъниро тағйир намедиҳад, балки таъкиде бар феъл низ мебошад.

Мисоли дигар дар ин хусус феъли таркибии «come in» (дохил шудан), ки феъли аслии он «come» (омадан) аст ва маънои он бо феъли таркибии сохташуда мувофиқати комил дорад.

Маънои ин қабил феълҳои таркибиро аз рӯи феъли аслиашон метавон тахмин намуд. Масалан, феъли «gain» ба маънои ба даст овардан ва соҳиби чизе шудан аст ва «gain up» ба маънои тараққӣ кардан, пеш рафтан аст, ки ин комилан қобили пешбинӣ аст. Ин ноҳамсон будани сохторҳо ва зидду нақиз будани қоидаҳои дастурии забон, фаҳмидани феълҳои таркибиро душвор карда, боис гардидааст, ки забонмӯзон аз ин гуна феълҳо гурезон бошанд.

Дар забони англисии имрӯзӣ, ба вижа дар гуфтугӯҳо, бо мақсади ифодаи маъноҳову мафҳумҳои нав ва сохтани феълҳои таркибӣ, пас аз феъли аслии овардани зарф ва ҳиссаҳои номустақили нутқ бисёр маъмулу роиҷ шудааст.

Барои мисол феъли «log» (дар дафтаре сабт кардан)-ро мегирем, ки ин феъли аслии пас аз пешрафти дониши компютерӣ маъмул гардид ва аз он феълҳои таркибии «log in» ва ё «log on» сохта шуд, ки маънои «ба системаи компютер ворид шудан, иртибот бо компютер барқарор кардан ва ё вориди веб-сайте шудан» дорад.

Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ба сифати таркибҳои яклухти иборат аз ду ё зиёда калимаҳои мустақилмаъно чаҳорчӯбаи дар қолаби мушаххас робитаи устуворро соҳиб буда, бо воситаҳои муайяни категорияҳои сарфӣ,

парадигмаи ба худ хос, ки дар он вижагиҳои маъноии сохтори воҳидҳои мазкур инъикос меёбанд, мавриди баррасии илмӣ қарор мегиранд. Воҳидҳои фразеологӣ забонҳои таҳқиқшаванда фарогири миқдори зиёди таркибҳои фразеологиро ташкил менамояд. Аз лиҳози хусусиятҳои таркибии худ воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ҳарду забон ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо мешавад: номи ва феълӣ.

Ба андешаи М. Азимова, «Ҷузъи феълӣ қисми асосии сохторӣ-семантикии фразеологизм мебошанд, он дар созмони сохторӣ-маъноии ВФ феълӣ ҳар ду забон нақши муҳим мебозад» [7, с.180]. Хусусияти сохторӣ-грамматикии воҳидҳои фразеологӣ феълӣ бевосита ба аломатҳои категориалӣ-грамматикии феъл, яъне калимаҳои меҳварии дохили таркиби фразеологӣ вобаста аст. Чунин аломатҳои семантикӣ-грамматикии феъл, ба монанди гузаранда, монда, тарзи мафъул, сохтори воҳидҳои фразеологӣ, алоқаи тобеи синтаксисӣ ва дигар аломатҳои шаклӣ-грамматикӣ, ки барои таъсиси сохтори фразеологизми феълӣ зарурат дорад, муайян менамоянд, аз ин рӯ дар созмони сохтори семантикӣ-синтаксисии воҳидҳои фразеологӣ феълӣ, ки ба алоқаи тобеъ асос ёфтааст, нақши муодилокии феъл бузург аст.

Як нуктаро бояд тазаққур дод, ки тафовути асосии феълҳои таркибӣ аз воҳидҳои фразеологӣ феълӣ дар ҷузъҳои махсуси таркибҳои номӣ ва феълӣ зоҳир мегардад. Дар таркибҳои феъл ҷузъҳои феълӣ дар доираи хурди феълҳо маҳдуд аст ва мақсади он бештар навъи ҷамъбастиҷараён мебошад. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ феълҳои ба ҳамин монанд якҷандто мебошанд: *кардан – to do; иҷро намудан – to carry out, to perform; шудан – to become, to get*. Ба ин қатор, инчунин, феълҳо бо маънои мушаххас ҳамроҳ мешаванд: *задан – to beat; доштан – to have; хӯрдан – to eat; бурдан – to carry; додан – to give; ёфтан – to find; кашидан – to pull* ва ғайра.

Бо инъикос намудани сохтори маъноии дохили феълӣ пайвастанда, валентнокии воҳидҳои фразеологӣ маҷмуи воқеии калимаи меҳвариро бо дигар воҳидҳои фразеологӣ муайян мекунанд. Лозим ба ёдоварист, ки алоқаи валентии воҳидҳои фразеологӣ хусусиятҳоеро соҳиб буда, аломатнокиву

вижагиҳои онҳо дар созмони таркибҳои устувор, ки тобишҳои маъноиву хисси доранд, дар шакли яклухт зоҳир мегардад. Дар асоси сохтори семантикиву созмони қолабҳои валентӣ, ки тобишҳои маъноӣ касб мекунад, дар созмони воҳидҳои фразеологӣ нақши бориз доранд.

Чи тавре ки аз баррасиву таҳлили воҳидҳои фразеологӣ феълӣ аён гардид, валентнокии воҳидҳои фразеологӣ бештар ба маъноӣ маҷозӣ таъя мекунад. Масалан: сар андохтан – *tosurrender*.

Профессор Б. Камолиддинов дар ин хусус фикри зеринро баён кардааст: «Воҳидҳои фразеологӣ феълӣхиссаи зиёди ин сарвати забони тоҷикиро ташкил медиҳанд, ки бештарини онҳо низ дар натиҷаи маъноӣ маҷозӣ гирифтани феъл ба вуҷуд омадаанд. Дар ибораҳои чашм дӯхтан, дил бохтан, ақли касеро рабудан, аз касе (чизе) дасту дил шустан, гул-гул шукуфтан, ба лаб кулӯх молидан воҳидҳои фразеологӣ бо обуранги гуворо, образнокӣ ва муассирии худ аз ибораҳои рехтаи дигар фарқ мекунад, бинобар ин, дар услубҳои муошират ва бадеӣ чун воситаи луғавӣ пуртаъсир ифода кардани фикр ба тарзи фаровон кор фармуда мешаванд» [42, с.128].

Ба таҳқиқи хусусиятҳои сохториву грамматикӣ воҳидҳои фразеологӣ феълӣрӯ оварда, бояд ба он тавачҷуҳ намуд, ки дар низоми воҳидҳои фразеологӣ феълӣ таркибҳои гуногун мушоҳида мегарданд, ки дараҷаи маъноиву сохтори феълро таҷассум мекунад. Ин, пеш аз ҳама, ба гурӯҳи калони таркибҳои феълӣ мансуб аст, ки аз рӯи қолаби «исм + феъл» сохта шуданд. Дар баъзе таҳқиқоте, ки ҳам дар забонҳои эронӣ ва ғайриэронӣ то ин замон анҷом шудаанд, феълҳои таркибии аз рӯи қолаби зикршударо чунин ном мебаранд: феълҳои мураккаб, феълҳои таркибӣ, феълҳои таркибии номӣ, таркибҳои номии феълӣ.

Забоншинос С. Сабзаев низ дар яке аз мақолааш бо номи «Дар бораи як вазифаи синтаксисии ибораҳои фразеологӣ», ки ба вазифаи наҳвӣ ВФФ бахшида шудааст, чунин қайд мекунад: «Дар вазифаи хабар, асосан, ибораҳои фразеологӣ феълӣ ва гоҳо номӣ истеъмол мегарданд. Ибораҳои фразеологӣ феълӣ монанди феълҳои таркибӣ дар ҷумла хабари таркибӣ

мешаванд. Чи аз рӯйи шакл ва чи аз ҷиҳати вазифаи синтаксисӣ онҳо ба феълҳои таркибӣ айният доранд. Ибораҳои фразеологӣ феълиро дар ҳолати хабар шуданашон ба ду гурӯҳҷудо намудан мумкин аст: а) Ибораҳои феълии фразеологӣ, ки бо феълҳои ёридиҳандаи будан, шудан сурат ёфтаанд... б) Ибораҳои феълии фразеологӣ, ки аз ҷиҳати сохт таркибан феълианд, дар ҷумла ба вазифаи хабари таркибии феълӣ меоянд» [198, с.24-26].

Роҷеъ ба вазифаи хабари феълӣ омадани воҳидҳои фразеологӣ феълиро профессор Ҳ. Мачидов ин тавр шарҳ медиҳад: «Дар ҷумла бештар воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ба вазифаи хабар меоянд, зеро миқдори зиёди онҳо ҳамчун феъл амалу ҳаракатро ифода менамоянд. Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ асосан ҳамчун хабарҳои номӣ сурат меёбанд, чунки онҳо бештар ҳолат ва ё аломати мубтадоро ифода мекунанд. Ҳатто фразеологизмҳои дар шакли пурраи феълиномада ҳам, ба аломати мубтадо ишора мекунанд. Маълум мешавад, ки онҳо маҳз барои шарҳу эзоҳ ва равшан кардани предмети фикр хизмат мекардаанд [193, с.10-14].

Феълҳои таркибӣ дар нутқи рӯзмарра хеле зиёд ба қор бурда мешаванд ва метавонанд маънои ҳосе дошта бошанд, ки аз маънои одии феълӣ фарқ мекунанд. Масалан, «хучум қардан ба қасе» маънои ҳамла қардан ба қасе аст, аммо дар гуфтор аксар вақт бо дигар маъноҳо, барои нишон додани ҳодисаи ғайриҷашмдошт ё нохуш истифода мешавад.

Умуман, феълҳои таркибӣҷузъи муҳимми нутқи тоҷикӣ мебошанд, ки барои ифодаи эҳсосот ё мафҳумҳои муайян истифода мешаванд. Онҳо метавонанд хеле мураккаб бошанд ва барои ҳориҷиёне, ки забони тоҷикиро меомӯзанд, фаҳмидан ва истифода бурдани онҳо душворӣ пеш меорад.

1.4. Истилоҳоти «концепт», «фeyл», ҳаракат дар забоншиносӣ

Фаъолияти рӯзмарраи маърифатии шахс барои дарк ва аз худ намудани муҳити атроф ва ба ин васила муайян кардани мавқеи худ дар он дар асоси донишҳои касбкарда роҳандозӣ мегардад. Раванди дарки маънавии ҷаҳон дар навбати худ зарурати ҷудо кардан ва муқоиса намудани объектҳо ва падидаҳоро тақозо менамояд, ки он дар ду раванд: раванди концепткунонӣ (концептуализатсия) ва раванди категориякунонӣ (категоризатсия) сурат мегирад. Раванди ба концептҳо ва категорияҳо ҷудо намудани донишҳо мавқеи асосиро дар фаъолияти маърифатӣ ишғол менамоянд. Ҳам раванди концепткунонӣ ва ҳам раванди категориякунонӣ дорои хусусияти таснифотӣ буда, тафовути байни онҳо дар мақсад ва натиҷаи ниҳой бозтоб мешавад. «Концепткунонӣ ин дарк кардани иттилооти воридшаванда, дар зеҳн ё хаёлан сохтани ашёҳо ва падидаҳо мебошад, ки ба эҷоди фаҳмиши муайян дар бораи ҷаҳон дар шакли концептҳо оварда мерасонад [50, с.22]. Дар раванди категориякунонӣ бошад, таснифоти падидаҳо ва воқеаҳои даркшаванда амалӣ мегардад, яъне «дар раванди категориякунонӣ падидаю воқеаҳо дар асоси хусусиятҳои муҳим ва ба ҳам монанди худ ба синфҳои гуногун тақсим шуда, дар онҳо муттаҳид мешаванд, ки дар натиҷаи он категорияҳо ба вучуд меоянд» [73, с.97].

Аз ин ҷо бармеояд, ки дар раванди категориякунонӣ муттаҳидсозии воҳидҳои якхела сурат мегирад, аммо раванди концепткунонӣ ба ҷудо намудани таркиби донишҳо ва воҳидҳои таҷрибаи инсон равона гардидааст, ки дар натиҷаи он концептҳо ба вучуд меоянд. Қисми асосии концептҳои дар шуури инсон таҷассумёфта дар забон бо маънои муайян устувор мегарданд, ки ҳифзи донишҳои бадастовардари таъмин намуда, аз инсон ба инсон, аз насл ба насл интиқол меёбад. Низоми донишҳо доир ба ҷаҳон аз концептҳои гуногун иборат буда, бо роҳҳои гуногун ташаккул ёфтаанд.

Таъкид кардан бамаврид аст, ки истилоҳи «концепт» дар илми забоншиносӣ истилоҳи нав нест. Истилоҳи мазкур аз тарафи бисёр олимону

забоншиносони хориҷӣ, аз ҷумла Н.Д. Арутюнова, А.П. Бабушкин, С.Г. Воркачев, Е.И. Зиновева, В.В. Колесов, Е.С. Кубрякова, Д.С. Лихачев, М.В. Пименова, Ю.С. Степанов ва дар забоншиносии ватанӣ бошад, он аз тарафи забоншиносон З. Мухторов, З. Ҷ. Мирзоева, С.С. Раҳимӣ, З. Гулова, М. Мамедова, М. Имомзода ва дигарон таҳқиқу омӯхта шудааст. Новобаста ба ин дар илми забоншиносӣ то ҳол таърифи муайян ва ягонаи ин истилоҳ мавҷуд нест.

Ба мафҳуми истилоҳи «консепт» С.А. Асколдов-Алексеев диққати махсус дода, онро дар мақолаи «Консепт и слово (Консепт ва калима)» таҳлил намуда, истилоҳи зеринро ҳамчун «эҷоди тахайюлие, ки дар раванди фикрронӣ маҷмуи номуайяни ашъҳои якхеларо дар тафаккури мо ҷой медиҳад», маънидод кардааст [157, с.267-279].

Имрӯзҳо бештари забоншиносон ба омӯзиши истилоҳи «консепт» диққати хоса дода, дар самтҳои забоншиносии маърифатӣ ва фарҳангӣ корҳои таҳқиқотии зиёде ба анҷом расонида истодаанд, ки асоси онҳоро мақолаи С.А. Асколдов-Алексеев «Консепт ва калима» ташкил медиҳад. Бисёр олимону забоншиносон ақидаҳои С.А. Асколдов-Алексеевро ҷонибдорӣ намуда, дар корҳои худ истифода мебаранд. Аз ҷумла, забоншинос Д.С. Лихачев ақидаи С.А. Асколдов-Алексеевро тарафдорӣ намуда, консептро ҳамчун «ташаккули зехнӣ, ки дар раванди андешаронӣ як қатор предметҳои якхеларо дар шуури мо ҷой менамояд» шарҳ додаст [179, с.3-9].

Консепт яке аз шакли таҷассуми дониши касбқарда дар шуури инсон буда, он воҳиди асосии забоншиносии маърифатӣ ба шумор меравад. Дар забоншиносии маърифатӣ истилоҳи «консепт» чунин шарҳ дода шудааст: «Консепт истилоҳи хизматрасонест, ки барои эзоҳи воҳиди сарчашмаҳои равонии манбаи фаҳмиши мо ва сохтори иттилоотие, ки дониш ва таҷрибаи инсонро инъикос менамояд, равона шудааст; он воҳиди ғаврии нигоҳдорандаи хотира, захираи луғавии зехнӣ, низоми концептуалӣ ва забони

ақли (*lingua mentalis*) ҳамагуна тасвири ҷаҳон ва равони инсоният мебошад» [134, с.90].

Намояндагони самти забоншиносии маърифатӣ (Е.С. Кубрякова, Н.Н.Болдирев, И.А. Стернин, Д.З. Попова, А.П. Бабушкин ва дигарон) концептро ба гурӯҳи падидаҳои зеҳнӣ дохил намуда, онро ҳамчун «кванти дониш» шарҳ додаанд [134, с.90].

Бинобар ақидаи А.П. Бабушкин, «концепт воҳиди номутассили тафаккури ҷамъиятӣ, ки ашёи дунёи воқеӣ ё ҳаёлиро таҷассум менамояд ва дар хотираи миллии соҳибзабонон ҳамчун мабдаи шифоҳан ифодаёфта ҳифз мегардад» [46, 95]. Қайд кардан ҷои асосӣ аст, ки ба ҷуз он концептҳое, ки ифодаи забонии худро ёфтаанд, дар шуури инсон, инчунин, концептҳое мавҷуданд, ки ифодаи забонӣ наёфтаанд, яъне на ҳама концептҳо дар забон ифода меёбанд ва ҳуҷҷаҳои А.П. Бабушкин дар ин маврид ба назарияи пешниҳодгардида мувофиқат намекунад.

Забоншинос В.Н. Телия ба концепт таърифи зайлро муносиб медонад: «Концепт донише аст, ки дар як ҷорҷӯба тарҳрезӣ шудааст, яъне концепт на танҳо аломатҳои воқеии ашёро, балки ҳамаи он аломатҳое, ки дар як гурӯҳи забонӣ бо дониш доир ба воқеият пур мешавад, инъикос менамояд [110, с.6].

Забоншиносон З.Д. Попова ва И.А. Стернин концептро бо тарзи тамоман дигар шарҳ додаанд. Аз нуқтаи назари онҳо концепт натиҷаи номутассили зеҳниест, ки воҳиди асосии рамзи фикр ба шумор рафта, дорои таркиби нисбатан ба низом даровардашуда мебошад [94, с.24]. Ба фикри онҳо метавон розӣ шуд, ки концепт ифодакунандаи фаъолияти маърифатии фард ё ҷомеа мебошад. Он маълумоти пурра ва энциклопедии падидаю ашёҳои инъикосшавандаро дар бар дошта, маълумоти мазкурро аз тарафи шуури ҷамъиятӣ шарҳ медиҳад ва муносибати шуури ҷамъиятиро нисбат ба ин падида ё ашё ифода менамояд. Концептҳо дониши муҳимро доир ба ҷаҳон дар бар гирифта, онро дар шуури инсон таҷассум менамояд. Чи тавре ки забоншинос М.В. Пименова қайд менамояд «Концепт хусусиятҳои дараҷабандӣ ва муҳимми дониши доир ба як қисмати ҷаҳон бударо инъикос

менамояд. Дар таркиби концепт аломатҳое, ки барои фарҳанги муносиб аз нигоҳи вазифа муҳим аст, таҷассум меёбанд» [87, с.10].

Бинобар ақидаи забоншинос Н.Н. Болдирев, концептҳо таҷассумгари он воҳидҳои ҳаёли, тадриҷгардидае мебошанд, ки дар раванди фикрронӣ инсон аз маъноҳои онҳо истифода мебарад. Онҳо инъикосгари донишҳо, таҷрибаҳои бадастоварда ва натиҷаи фаъолияти инсон, натиҷаи дарки муҳити атроф аз тарафи ӯҳамчун воҳидҳои муайян, «квантҳои дониш» мебошанд. Инсон бо концептҳо меандешаду тасаввур мекунад [50, с.23-24]. В.А. Маслова истилоҳи концептро чунин шарҳ додааст: «Концепт истилоҳест, ки воҳидҳои зеҳнӣ ва равонии шуури инсон ва таркиби маълумотро, ки таҷассумгари дониш ва таҷрибаи инсон аст, мефаҳмонад» [177, с.45].

М.В. Пименова истилоҳи «концепт»-ро ҳамчун «маҷмуи аломатҳое, ки як қисмати ҳаҷон ва ё як ҳуҷъи ин қисматро дар воҳидҳои забонӣ ифода менамояд» [88, с.161] шарҳ додааст. Ҳамин тавр, ақидаи Н.Н. Болдирев ва В.А Масловаро доир ба он ки концепт воҳиди зеҳнӣ ва равонии инсон буда, таҷассумгари донишҳо ва таҷрибаҳои бадастоварда ва натиҷаи фаъолияти инсон, натиҷаи дарки муҳити атроф аз тарафи ӯ мебошад, метавон пурра дастгирӣ кард. Воқеан, концепт маҷмуи маълумот, донишҳо, тасаввурот ва таҷрибаҳоест, ки инсон дар тули ҳаёти маънавӣ ва моддӣ худ ба даст овардааст. Бинобар ақидаи намояндагони забоншиносии фарҳангӣ, концепт воҳиди аз ҷиҳати фарҳангӣ муҳиммест, ки маълумоти мушаххаси миллиро таҷассум менамояд. Он дар низоми «фарҳанг» мавқеи марказиро ишғол менамояд. «Концепт дар шуури фардӣ ё ҷамиятӣ он маълумотҳоеро таҷассум менамояд, ки дорои арзишҳои мушаххас мебошанд» [68, с.11]. Маҳз бо ҳамин хусусият концепт аз дигар воҳидҳои зеҳнӣ тафовут дорад. Баъд аз таҳлил ва муқоисаи фикру ақидаҳои олимону забоншиносон оид ба «концепт» маълум гашт, ки концепт ифодагари маҷмуи ҳама гуна донишҳо ва тасаввуроти инсон доир ба муҳити атроф мебошад, ки инсон онро дар тули ҳаёти худ ба даст овардааст. Концепт ҳамчун маҷмуи аломатҳои зеҳнӣ дорои сохти муайян мебошад, ки хусусиятҳои сохториву маърифатии он ба нақши

фаъоли концепт дар раванди фикрронӣ алоқаманд мебошад. Сохти концептҳо мураккаб аст. Концептҳо дорои сохти қабатдор буда, қабатҳои он натиҷаи ҳаёти фарҳангии давраҳои гуногун мебошанд. Ю.С. Степанов қабатҳои зерини концептро муқаррар намудааст:

– аломати асосӣ ё актуалӣ, ки ба ҳамаи соҳибзабонон маълум ва барои ҳамаи онҳо муҳим мебошад;

– аломати иловагӣ, ки барои гурӯҳи алоҳидаи соҳибзабонон муҳим мебошад;

– шакли дохилӣ, даркнашаванда, ки дар ҳаёти ҳамагӯза дарк нашуда, танҳо ба мутахассисон маълум аст.

Шакли дохилии концепт, аломати этимологии он танҳо аз тарафи муҳаққиқон ошкор мегардад. Барои дигарон он ба таври ғайримустақим, ҳамчун асоси дигар қабатҳои маъно мавҷуд мебошад [107, с.21].

Бинобар ақидаи В.И. Карасик концепт аз ҷузъҳои зерин иборат мебошад:

– ҷузъи шаклан даркшаванда;

– ҷузъи мафҳумӣ (иттилоотӣ-воқеӣ);

– таркиби арзишманд [59, с.118].

Г.Г. Слишкин дар таркиби концепт чор доираро муайян намудааст:

– доираҳои асосӣ: доираи дохилӣ ва доираи берунӣ;

– доираҳои иловагӣ: квазиинтразона ва квазиэкстрозона [106, с.17-18].

З.Д. Попова ва И.А. Стренин ба таркиби концепт ҷузъҳои зеринро дохил намудаанд: симо, таркиби маълумотӣ ва ҳавзаи тафсирий. Ба ғайр аз ҷузъҳои зикршуда ба таркиби концепт аломатҳои марказӣ (ядро) ва ғайримарказӣ (периферия) низ дохил мешаванд [94, с.75].

В.А. Маслова сохти концептро ба доирае шабоҳат додааст, ки дар маркази он доираи вожагони рабти бевосита (ядро)-и концепт мавҷуд аст, ки онро доираи вожагони рабти бавосита (периферия)-и концепт ихота намудаанд. Ба аломатҳои доираи вожагони рабти бевоситаи концепт маънои луғавии калимаҳо дохил мешаванд ва аломатҳои доираи вожагони рабти бавоситаи концепт бошад, фарҳанг, урфу одат ва таҷрибаи мардумию

шахсиро дар бар мегиранд [81, с.62]. Аз ин ҷо бармеояд, ки концепт дорои сохти бисёрсатҳа буда, олимону забоншиносон ҷузъҳои гуногуни онро муайян намудаанд. Таркиби концепт аз маҷмуи аломатҳои хос иборат мебошад ва тасвири концепт тавассути муайян намудани аломатҳои хоси он муяссар мегардад.

Дар забонҳои тоҷикиву англисӣ феъл ба сифати ҳиссаи мустақилмаъноӣ нутқ ба ҳисоб рафта, амалу ҳолат, вазъият ва ҳаракати амалро ифода намуда, категорияҳои махсуси худро дорад. Ба гурӯҳи феълҳои номбурда метавон вожаҳоеро дохил намуд, ки бештар амал ва қору ҳаракатро ифода менамояд: давидан – to run, омадан – to come, рафтан – to go, кор кардан – to work ва ғ.

Солҳои охир таваҷҷуҳ ба илмҳои забоншиносӣ дар масири парадигмаи антропоцентри, аз ҷумла ба рушди бемайлоии забоншиносии когнитивӣ, ки дар раванди таҳқиқи он забоншиносон Е.С. Кубрякова ва В.З. Демянков забонро ҳамчун усули умумии шинохти аломатҳои забон ва ҳамвора дар рамзгузиниву таҳвили маълумот зарур мешуморанд, яке аз масъалаҳои умда, на танҳо дар забоншиносии умумӣ, балки дар доираи забоншиносии шинохтиву фарҳангӣ таҳлилу баррасӣ мешаванд.

Омӯзишу таҳқиқи аломатҳои забон дар масири ин самти забоншиносӣ аз он нуқта маншаъ мегирад, ки ба ақидаи Н.Н. Болдирев, дар раванди пажӯҳиши он таҷрибаи маърифативу дарки инсон ва биниши ҷаҳонӣ он бозтоб меёбад. Агар, аз як тараф, дар раванди пажӯҳиши забоншиносии когнитивӣзухуроти забонии маърифат («дарк», «шинохт» ва «тафаккур» Кубрякова 1997: 81) омӯхта шавад, аз тарафи дигар, ҷанбаҳои шинохтии луғавиву дастурӣ падидаҳои мухталифи забонӣ мавриди таҳқиқи густурда қарор мегирад. Гузашта аз ин, илми мазкур на танҳо ба муаррифии донишҳои забонии дар майнаи инсон маҳфузбуда, балки бо амалкарду рушду такомули ин донишҳо алоқамандии ногусастанӣ дорад.

Раванди таҳқиқи пажӯҳиши забонӣ, воҳиду категорияҳо ва муносибати онҳо бо шууру тасаввур ва тафаккур, ба андешаи забоншиносон Е.С.

Кубрякова, В.З. Демянков, Н.Н. Болдирев, В.А. Маслова ва дигарон, яке аз вазифаҳои меҳвари забоншиносии когнитивӣ ба шумор меравад.

Ба ибораи дигар, ҳадафи аслии илми мазкур азҳуднамоии равандҳои дарки ҷаҳон ва таснифи он ба шумор рафта, дар масири фанни мазкур дарки шуур ва ба воситаи он аз бар намудани донишҳои ғунгардида ва низомҳое, ки барои коркарди маълумоти бадастомада заруранд, таъя ба маводҳои мавҷудаи забонӣ роҳандозӣ мегардад (Маслова 2011: 12, 28; Кубрякова 1997: 53; Демянков 1994: 21; Болдирев 2001: 5-6, 11).

Маврид ба зикр аст, ки ташаккулу такомули забоншиносии когнитивӣ ҳамчун шоҳаи мустақили илми забоншиносӣ бо номи Ҷ. Лакоф, Р. Лангакер, Р. Цекендоф, А. Виежбитская ва дигарон алоқаманд аст. Ташаккули фанни мазкур ҳамчун як соҳаи ҷудогонаи равияи илми когнитивӣ ба охири садаи ХХ рост меояд. Дар ташаккули забоншиносии когнитивӣ саҳми донишмандони рус, амсоли Н.Д. Арутюнова, А.П. Бабушкин, Н.Н. Болдирев, Е.С. Кубрякова, З.Д. Попова, И.А. Стернин, В.Н. Телиа ва дигарон бағоят бузур аст (Маслова 2011:44; Стернин 2001:6). Ба андешаи В.А. Маслова, «Пайдоиши забоншиносии когнитивӣ ҳамчун равияи алоҳида дар натиҷаи амалкарди якҷоя бо як қатор фанҳое монанди илми когнитивӣ, психологияи когнитивӣ, семантикаи забонӣ, инчунин, типологияи забоншиносӣ, забоншиносии қавмӣ, забоншиносии равонӣ, фарҳангшиносӣ ва забоншиносии қиёсӣ-таърихӣ имконпазир гардид» (Маслова, 21). Дар доираи забоншиносии когнитивӣ равияву ҷараёнҳои зиёде мавҷуданд, ки метавон роҷеъ ба гуногунтаркибии он сухан намуд (Пименова, Кондратева 2011: 19). Сарфи назар аз он ки барои мафҳум, концепт (ҳамчун категорияи зеҳнӣ) ба сифати меҳвар шинохта шуда буд, мактабҳои мухталиф ба он мавзую мундариҷаи худро воғузур намуда, усул ва равешҳои таҳқиқи худро нисбат ба он муайян мекунанд (Стернин, Попова 2010: 29). Ба андешаи забоншинос В.А. Маслова, забоншиносии когнитивии америкой, пеш аз ҳама, ба гунаи компютери когнитивизм, яъне «мошин», тавачҷуҳ зоҳир намуда, ба таҳқиқу паҷуҳиши масъалаҳое рӯ овард, ки ба амсиласозии хираду зеҳни сунӣ

алоқаманд буданд, ҳол он ки забоншиносии шинохтии ватанӣ бештар ба омӯзиши тасвири содалавҳии ҷаҳон ва хусусиятҳои он равона гардида буд (Маслова 2011: 16).

Лозим ба ёдоварист, ки асарҳои аз тарафи забоншиносони хориҷ роҷеъ ба ин самт таълифгардида на он қадар ба якдигар алоқаманд буда, ин масъаларо то андозае ҳамчун таҳқиқи ҷудогона муаррифӣ намекарданд. Забоншиносон Пименова, Кондратева ба он таъкид мекунанд, ки «Дар ҳоли ҳозир ин шоҳаи илми забоншиносӣ дар Иёлоти Муттаҳидаи Америка (Калифорния ва Нью-Йорк), дар Олмон ва Ҳолланд рушду такомул ёфта истодааст» (Пименова, Кондратева 2011: 18).

Роҷеъ ба равияҳои меҳварии забоншиносии шинохтии ватанӣ ва намоёндагони онҳо забоншиносон З.Д. Попова ва И.А. Стернин дар таълифоти хеш ёдовар мешаванд. Вижагии ҷанбаи фарҳангии забоншиносии когнитивӣ аз ҷониби забоншинос Ю.С. Степанов қайд гардида, муаллиф таъкид менамояд, ки концептҳо ҳамчун унсурҳои фарҳанг таҳқиқ шуда, забон яке аз сарчашмаву манбаъҳои дониш ба шумор меравад. Хусусияти маърифатии забоншиносии когнитивӣ аз тарафи забоншиносон И. Карасик, С.Г. Воркачев, Г.Г. Слишкин, Г.В. Токарев таҳлилу баррасӣ гардидааст. Ба андешаи Н.Д. Арутюнова, Р.И. Павилионис, концептҳои вербализатсияшуда (вербализованный концепты) ҳамчун унсури забоншиносии маърифатии миллӣ омӯхта шуда, вижагии мантикии забоншиносии когнитивӣ дар он зоҳир мегардад, ки концептҳо бидуни вобастагии мустақим ба шакле, ки онҳо ифода ёфтаанд, таҳқиқмегарданд. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдирев, А.П. Бабушкин, З.Д. Попова, И.А. Стернин ва дигарон бар он андешаанд, ки хусусияти маъноиву когнитивӣ ё когнитивӣ дар он зоҳир мегардад, ки маънои луғавию дастурии калимаи забон ҳамчун воситае омӯхта мешавад, ки бо ёрии он метавон ба дарёфти мазмуни концепт роҳ пайдо намуд. Ба қавли забоншинос А.В. Кравченко, вижагии фалсафиву семиотикии забоншиносии когнитивӣ ба таҳлилу баррасии асосҳои шинохтии аломатнокӣ равона гардидааст (Попова, Стернин 2010: 16). Бояд ишора намуд, ки тафриқаи

усулу метод ва диду назар ва мансубият ба ин ё он андешаи забоншиносон хусусияти нисбӣ дорад, зеро ҳар як забоншинос аз нуқтаи назари хеш масъалагузорӣ мекунад.

Пайдост, ки дар доираи бахши забоншиносии муосири когнитивӣ як қатор масъалаҳо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегиранд. Ин масъалаҳо, пеш аз ҳама, ба донишу маърифати инсон, муҳити атроф, ба таври шифоҳӣ баён гардидани дониш, таҳқиқи равандҳои мафҳумшавӣ ва категорияшавии олам равона гардидааст. Дар доираи ҳар як самти забоншиносии маърифатӣ, сарфи назар аз тафовути муайян дар усулу методи таҳқиқи онҳо, таваҷҷуҳ ба шарҳу тавзеҳи омилҳои категорияҳои забонӣ ва робитаи тафаккури равонӣ бо шаклҳои забонӣ бештар дода мешавад. Забоншиносии когнитивӣ, ки дар меҳвари он забон ҳамчун муайянкунандаи таҷрибаи башарият қарор дошта, тасвири ҷаҳон ва сохтори дарку шуури забониро тарҳрезӣ менамояд [13, с.22; 6, с.4-10].

Дар ҳар ду забон ҳам феъл мавқеи махсус дорад. Он бо мундариҷа ва баъзе аз хусусиятҳои худ аз дигар ҳиссаҳои нутқ ба кулӣ фарқ дорад. Феъл таҳкурсии бинои забон аст ва бояд ҳамаҷониба омӯхта шавад, зеро ба андешаи забоншинос Б. Камолиддинов, «Аслан, табиат ва маҷрои зиндагиро бидуни феъл, яъне ҳаракату ҳолату вазъият тасаввур қардан имконнопазир аст» [43, с.103].

Дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» ба таври умумӣ ҳам бошад, аммо хеле равшан тавъам будани ду қисмати забон –лексикава грамматика дар мисоли феъл нишон дода шудааст. Чунончи, амал, ҳолат, вазъият ва муносибат бо категорияҳои грамматикӣ зерини феълҳо алоқамандона ифода меёбад: шахс, шумора, тарз, намуд, замон ва сиға. Инчунин, феълҳо дорои масдар, асос, шакли инкорӣ ва хусусиятҳои дигар мебошанд (9; 53).

Дар забони асари бадеӣ феъл тобишу махсусиятҳои маъноии хосро дорост, зеро дар асари бадеӣ «феъл ба тасвир ҷон мебахшад, ҷисмҳои бечони беҳаракатро зинда месозад ва ба ҳаракат меоварад» (9;58). Вижагии феъли

забони тоҷикӣ дар сохти таркибӣ ифода ёфтани он аст ва дар ҳамин робита метавон маъноӣ луғавӣ онро муайян сохт.

Натиҷагириҳо аз боби якум

Асосҳои назариявии таҳқиқотро баррасӣ намуда, ба чунин натиҷаҳо расидем:

1. Фразеология ҳамчун бахши мустақили илми забоншиносӣ бо лингвофарҳангшиносӣ ҳамбастагии зич дошта, сарвати фарҳангӣ, таърих ва таҷрибаи ҳазорсолаҳои мардумонро ҳифз мекунанд.

2. Ибораҳои фразеологӣ хоси ҳар забон мебошанд. Онҳо маҳсули таҷрибаи бойи ҳар як миллат буда, маданият, тарзизиндагӣ, қору машғулияти онро таҷассум менамояд.

3. Дар байни забоншиносон оид ба таркиби фонди фразеологӣ андешаи ягона вуҷуд надошта, баръакс, дар бобати ҳаҷм, ҳудуд, моҳият ва мафҳумҳои асосии фразеологизмҳо ихтилофи назар доранд.

4. Фразеология дар худ маҷмуи донишҳои сарфию наҳвӣ ва луғатдонии маъношиносиро фароҳам мекунад, аз ин рӯ бахши мустақили илми забоншиносӣ унвон гирифтааст.

5. Тибқи таснифоти баррасишуда (Ш. Балли, В.В. Виноградов, А.И. Смирнитский, А. В. Кунин, Н. Н. Амосова, Н. М. Шанский, А.И. Молотков, Е.Ф. Арсентьева, Ҳенри Свит (Henry Sweet), Х. Касарес, О. Есперсен...) дар байни ҷузъҳои воҳидҳои фразеологӣ дараҷаи гуногуни ҳамбастагии маъноӣ мушоҳида мешавад.

6. Агарчи бархе муҳаққиқон феълҳои таркибиро ҳамчун навъи фразеологизмҳо мешуморанд, вале онҳо аз воҳидҳои фразеологии феълии сертаркиб, на танҳо бо теъдоди ҷузъҳо, балки бо хусусиятҳои сохторию маъноияшон низ фарқ мекунанд.

7. Дар таркиби воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунанд, шумораи зиёди феълҳои хеле гуногуни ҳаракат шомил мешаванд. Ҳар кадом аз феъли як забон дар забони дигар як (ё якчанд) мувофиқатдорад.

8. Феълҳои забони тоҷикӣ гуногунрангии бештар доранд, ки ба маъноӣ феъл таъсир мерасонанд: ҷузъҳои феълии аз ҷиҳати маъно ба ҳам наздик; шаклҳои монда ва гузарандаи феълҳои тоҷикӣ ва монанди инҳо.

Аз ҷиҳати илмӣ омӯхтан ва таҳқиқи муқоисавии фразеологияи забони тоҷикӣ бо фразеологияи забонҳои дигар таърихи зиёд надорад. Бо вучуди он дар солҳои охир олимони забоншиносии тоҷик ба забоншиносии қиёсӣ-таърихӣ, типологӣ ва муқоисавӣ диққати махсус дода, қорҳои муҳимми таҳқиқотӣ навишта истодаанд, ки аз аҳаммияту манфиатҳои зиёд бархӯрдор аст.

БОБИ II.

ХУСУСИЯТҲОИ СОХТОРИЮ ГРАММАТИКИИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ФЕЪЛИИ ИФОДАКУНАНДАИ ҲАРАКАТ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Омӯзиши воҳидҳои фразеологӣ аз сабаби нақши муҳимми онҳо дар ғанӣ гардонидани забони гуфторӣ ва хатгӣ солҳои охир тавачҷуҳи хоса пайдо кардааст. Фразеологизмҳо ибораҳои устуворе мебошанд, ки маънои махсус доранд ва барои ифодаи андеша ва мафҳумҳои муайян истифода мешаванд [232, с.165]. Воҳидҳои фразеологии англисӣ дорои як қатор вижагиҳои сохторӣ буда, хусусияти ташаккул ва фаъолияти онҳоро дар забон инъикос мекунад. Фразеологизмҳои забони англисӣ дорои сохторҳои гуногуни калимасозӣ мебошанд, аз ҷумла ибораҳои мураккаб, таркиби калимаҳо бо истифода аз пешвандҳо, зарфҳо, феълҳо ё ҳиссаҷаҳо [236, с.83]. Масалан, ибораҳои «kick the bucket» (мурдан) ва «a drop in the ocean» (қатра дар уқёнус) бо истифода аз феъл ва ҳиссаҷа пешоянд ва зарфро нишон медиҳанд.

Воҳидҳои фразеологии забони англисӣ метавонанд якҷанд маънои омонимӣ дошта бошанд, ки тақозо мекунад бидуни матн дуруст фаҳмида шаванд [231, с.236]. Масалан, иборҳои «to show (one's) true colors» метавонад, ҳам маънои «намоиш додани чеҳраи аслии худро» ва «нишон додани ниятҳои аслии худро» дошта бошад. Дар забони тоҷикӣ ин гуна ибораҳо ё ҷумлаҳоро «киноя» низ меноманд.

Воҳидҳои фразеологии забони англисӣ мумкин аст ба тағйироти лексикӣ дучор гарданд, дар ҳолате ки, агар яке аз ҷузъҳои ибора бо синоним ё антоним иваз карда шавад ё тартиби калимаҳо тағйир ёбад ва ё калимае илова гардад [232, с.153]. Масалан, дар иборҳои «paint the town red» – то аз по афтодан роҳ равед (сияҳмастӣ кардан), метавонед феъли «paint»-ро ба «turn» – «turn the town red» иваз кунед.

Идиомаҳои забони англисӣ метавонанд, ки заминаи омӯзиши умумӣ дошта бошанд ё мавзӯ ва сохтори луғавии муштарак дошта бошанд [236,

с.193]. Чунин воҳидҳои фразеологӣ аксар вақт ба таври шартӣ ба «оилаҳо» гурӯҳбандӣ мешаванд, ки мисоли онҳо ибораҳои марбут ба аъзои бадан, ҳайвонот, гулҳо ва ғайраро дар бар мегиранд. Масалан, «to throw in the towel» – «дастмол партофтан» (таслим шудан) ва «to throw one's hat into the ring» – «кулоҳ партофтан ба майдон» (вориди мусобиқа шудан) сохтори умумӣ ва чузъи луғавии муштарак – «throw» (партофтан) доранд.

2.1. Вижагиҳои таркибӣ ва навъҳои воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ бо феълҳои ҳаракат аксаран аз ҷиҳати сохтори таркибии худ хусусиятҳои муштарак доранд. Баъзе аз категорияҳои асосии сохторӣ инҳоянд:

1. Фразеологизмҳои сода: Инҳо воҳидҳои фразеологии яквожагӣ мебошанд, ки феъли ҳаракатро дар бар мегиранд, ба мисли «saw!» дар англисӣ ё «паридан» (паридан ба маънои «парвоз») дар тоҷикӣ [155, с110-115]. Масалан: Ман қабул кардам ва навохтан гирифтам, *дар ҳақиқат*, лаълича садоҳои зангӯладор мебаровард (Ёддоштҳо, с.21). Дар натиҷаи ин гуна андозгундорӣ деҳқононе, ки *дар асл* – дар вақти андозандозӣ як бор тороч дида буданд, дар вақти пардохтани пули андоз тамоман хонавайрон шуданд (128, с. 98).

2. Фразеологизмҳои таркибӣ: Инҳо воҳидҳои фразеологии дорои зиёда аз як калима буда, одатан, дар шакли таркиби феълу исм сохта мешаванд. Масалан, «beat a retreat» ба забони англисӣ (ба маънои «шикасти як ақибнишинӣ») [210, с.9-17]. Масалан: Духтари хатиб аз ин кори ӯ зоҳиран дар хашм мешуд, *пешонаи худро турш*, абрӯвонашро чин ва чашмонашро хашмгиннамо мекард» (Ёддоштҳо, с.102). Шояд ба он гуле, ки ман хоҳам овард, дарди дили ӯ бартараф шавад ё сабук гардад ва он орзуе, ки дар вақти ғазалхонии ӯ *дар дили ман гузашта буд*, ба вучуд ояд» (Ёддоштҳо, с.104).

Фразеологияи феълии англисӣ як ҷанбаи васеъ ва бисёрпаҳлуи забонро ифода намуда, навъҳои гуногуни таркибҳои ифодаи устувор, аз қабилӣ идиомаҳо, феълҳои фразеологӣ, воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалҳо ва мақолҳоро дар бар мегирад. Ҳазинаи ғании фразеологияи англисӣ барои баланд бардоштани ифоданокӣ ва хусусияти забон муҳим аст. Мақсади асосии ин бахши таҳқиқот таҳлили хусусиятҳои сохтории воҳидҳои фразеологии феълии англисӣ, навъҳои асосии онҳо ва аҳаммияти онҳо барои муошират ва салоҳияти забон мебошад.

Намудҳои асосии воҳидҳои фразеологӣ забони англисӣ инҳоянд:

1. **Идиомаҳо.** Идиомаҳо ибораҳои устувор мебошанд, ки маъношон аз вожаҳои алоҳидаи дохили ибора баровардашаванда нест. Онҳо як ҷузъи муҳимми забони ҳаррӯза мебошанд ва тасвирҳо, маҷозҳо ва рамзҳои барои муоширати ғояҳо ва эҳсосот таъмин мекунанд.

Масалан, «break a leg» як иборати идиоматикӣ аст, ки барои таманно муваффақият ба касе ва барори кор бидуни зикри калимаи «luck» истифода мешавад.

Идиомаҳо дар забони тоҷикӣ ва англисӣ умумиятҳои зиёде доранд, аммо дар баробари ин фарқиятҳои зиёде низ дида мешаванд.

Хусусиятҳои умумии идиомаҳо инҳоянд:

1. Ҳарду забон ибораҳои зиёде доранд, ки маҷозҳо, истилоҳот ва рамзҳои дар бар мегиранд.

2. Дар ҳарду забон фразеологизмҳо барои ифодаи андеша ва эҳсосоти мураккаб истифода мешаванд, ки бо калимаҳои сода ифода карда намешаванд.

3. Идиомаҳои ҳарду забон барои ҳамзабонон ва ҳам хориҷӣ, ки ин забонро меомӯзанд, душвор буда метавонад.

Тафовитҳои асосии идиомаҳои англисӣ аз тоҷикӣ дар инҳо зоҳир мешаванд:

1. Забони англисӣ дар муқоиса бо забони тоҷикӣ идиомаҳои бештар дорад. Ин ба он далел аст, ки забони англисӣ забони муоширати байналмилалӣ аст, ки фарҳангҳои зиёдеро дар бар мегирад, дар ҳоле ки забони тоҷикӣ аз лиҳози ҷуғрофӣ маҳдуд аст.

2. Баъзе идиомаҳои забони англисӣ метавонанд, дар матнҳои гуногун истифода шаванд, дар ҳоле ки идиомаҳои тоҷикӣ барои истифода як қаторқоидаҳо доранд.

3. Сохтори идиомаҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ метавонанд гуногун бошанд. Масалан, дар забони англисӣ феълҳо дар шакли сифатҳои

феълӣ бештар истифода мешаванд, аммо дар забони тоҷикӣ идиомаҳо ҷумлаҳои пурраро дар бар гирифта метавонанд.

4. Идиомаҳо дар забони англисӣ аксар вақт дар дигар забонҳо, аз ҷумла русӣ, ҳамтоҳои худро доранд, дар ҳоле ки дар тоҷикӣ идиомаҳо метавонанд, ҳосил он забон бошанд.

Умуман, дар идиомаҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ муштаракоте дида мешаванд, аммо тафовути зиёде низ доранд, ки ба қорбурд ва сохтори онҳо иртибот доранд.

2. Феълҳои фразеологӣ: Феълҳои фразеологӣ аз феъл ва як ё якҷанд ҳиссаҳо, ба мисли пешоянд, зарф ё ҳарду иборатанд, ки якҷоя ҳамчун воҳиди семантикӣ амал мекунанд. Ин таркибҳо аксар вақт ба маънои идиомавӣ оварда мерасонад ва аз калимаҳои алоҳида гирифта намешавад. Масалан, «look after» (ғамхорӣ кардан) ва «give up» (қатъ кардан, даст кашидан) феълҳои фразеологии маъмуланд.

Таҳлили муқоисавии феълҳои фразеологии тоҷикӣ ва англисӣ умумият ва тафовутҳои ин ду забонро ошкор мекунанд. Феълҳои фразеологӣ дар ҳарду забон дар ташаккул ва гузариши маънои луғавии феълҳо нақши қалон мебозанд.

Дар забони англисӣ феълҳои фразеологӣ аз феъли асосӣ ва пешванд ё зарф сохта мешаванд, ки якҷоя маънои навро ташкил медиҳанд. Масалан: «look after» (нигоҳубин кардан) ё «turn down» (рад кардан).

Дар забони тоҷикӣ феълҳои фразеологӣ бо роҳи илова кардани пешванд, зарф ё феъли дигар ба феъли асосӣ сохта мешаванд. Масалан, «баромад аз», «гуфтан ба» ё «шудан аз» ва монанди инҳо.

Феълҳои фразеологӣ дар ҳарду забон метавонанд, маънои идиомавӣ дошта бошанд, ки онҳоро танҳо дар асоси маънои калимаҳои таркиб фаҳмидан мумкин нест. Масалан, дар забони англисӣ «give up» ба маънои «таслим шудан», «даст кашидан» ё «қатъ кардани қорре аст», на ба маънои «ба боло партофтан». Дар тоҷикӣ «баромадан ба (аз) шавҳар» ба маънои «соҳиб шудан» (махрум шудан) аст, на «ба боло баромадан ё қорриҷ шудан».

Гузашта аз ин, харду забон маҷмуи ғании феълҳои фразеологӣ доранд, ки барои ифодаи амалҳо, муносибатҳо ва ҳолатҳои гуногун истифода мешаванд. Бо вучуди ин, баъзе феълҳои фразеологӣ метавонанд, барои ҳар як забон беназир бошанд, яъне хос ба ҳамон забон ва мунфарида ба фард.

Тарҷумаи феълҳои фразеологӣ ба забонҳои англисӣ ё тоҷикӣ аз сабаби хусусияти идиомавиашон душвор буда метавонанд. Дар баъзе мавридҳо барои интиқоли дурусти маъно ба забони дигар тарҷума метавонад, истифодаи феълҳои фразеологӣ ё парафразро талаб кунад.

Хулоса, феълҳои фразеологии тоҷикӣ ва англисӣ аз ҷиҳати сохт, хусусияти фразеологӣ ва рангорангиашон шабоҳат ва тафовутҳо доранд. Донишмандони ин хусусиятҳо метавонанд, ба омӯзандагони забон ёрӣ кунад, ки феълҳои фразеологиро дар муошират беҳтар дарк кунанд ва истифода баранд.

3. Коллокатсия. Коллокатсия ҳамнишинии (таркибҳои) наҷандон устувори калимаҳо мебошанд, ки дар онҳо вожаҳои муайян зуд-зуд бо ҳам омада, тарзи афзалиятнок ва такрории ифодаи андешаи мушаххасро ташкил медиҳанд. Масалан, «strong coffee», «fast food», «take a shower» муносибатҳои муштараки байни калимаҳоро нишон медиҳанд, ки ба ҷараёни табиӣ нутқ мусоидат мекунанд.

Коллокатсия ибораҳои муайяне мебошанд, ки дар забонҳои нисбатан омехташуда (пешрафта) назар ба дигар забонҳои ноб бештар ба назар мерасанд ва аз ҷониби соҳибзабонон бидуни андеша дар бораи мувофиқати калимаҳо озодона истифода мешаванд.

Дар забони англисӣ аз ин қабил таркиби калимаҳо зиёданд. Масалан: make a decision, take a shower, break a promise. Ин ибораҳо аз он сабаб ба вучуд меоянд, ки феълҳои алоҳида ашёи муайяншуда доранд (масалан, make + decision) ё баръакс, калимаҳои алоҳида (масалан, promise) аксар вақт бо феълҳои муайян пайваст мешаванд.

Дар забони тоҷикӣ ҳам ин гуна таркибҳо дида мешаванд, вале ба далели он ки ин забон кам «пешрафт» кардааст ва байналмилалӣ нест, теъдоди онҳо

нисбат ба забони англисӣ ба маротиб камтар аст. Аммо дар забони тоҷикӣҷумлаҳои алоҳида низ вучуд доранд, ки аксаран дар мавриди мувофиқати вожаҳо фикр накарда, аз ҷониби соҳибони забон истифода мешаванд. Масалан: сохтани зиндагии нав, таскин бахшидани руҳ.

Коллокатсияҳо дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ нақши калон мебошанд, зеро онҳо барои беҳтар дарк намудани нозуқиҳои забон ва дуруст сохтани ибораҳо дар нутқ кумак мекунанд.

4. Зарбулмасал. Зарбулмасалҳо ҷумлаҳои (ибораҳои) аз назари сохташон устувор мебошанд, ки бисёр образнок ва бо ташбеҳу киноя, истиораву маҷозхикмати суннатӣ, дарсҳои ахлоқӣ ё мушоҳидаҳои умумии зиндагиро баён мекунанд. Онҳо ҷузъи муҳимми мероси миллӣ ва фарҳангии ҳар як миллат мебошанд. Зарбулмасал бо таърих ва анъанаҳои ҷомеа зич алоқаманд буда, одатан аз насл ба насл мегузаранд.

Намуна аз зарбулмасалҳои англисӣ:

1. A stitch in time saves nine. - Ин зарбулмасал маънои онро дорад, ки як мушкили хурде, ки зуд ҳал мешавад, метавонад шуморо аз мушкилоти калон дар оянда бираҳонад. Дар забони тоҷикӣ ин зарбулмасал комилан бо «*Бикӯш оташи хурд пеш аз газанд, Ки гетӣ бисӯзад, чу гардад баланд*»-и Фирдавсӣҳаммаъност.

2. Don't put all your eggs in one basket. - Ин панд хотиррасон мекунад, ки хатарҳои эҳтимолиро пешбинӣ бояд кард ва фақат ба як манбаи манфиатҳои имконпазир такя накунад.

4. A picture is worth a thousand words (муодили: *як бор дидан беҳтар аз сад бор шунидан аст*).

Зарбулмасалҳои тоҷикӣ:

1. Шохи дарахти мевадор ҳам аст. – Ин зарбулмасал ба шахсияти инсонӣ таъкид мекунад, яъне одами оқилу доно кибру ғурур надорад.

2. Офтобро ба домон пӯшонида намешавад. – Ба ин маънист, ки ҳеч пинҳоне нест, ки ошкор нашавад.

3. Бори қач ба манзил намерасад. – Маънои онро дорад, ки шахси хатокору қаллоб биллохира сазои худро меёбад.

4. Санги вазнинро об намебарад. – Дар ин зарбулмасал таъкид шудааст, ки шахси бурдбору ботаҳаммул ҳамеша муваффақ мешавад.

Бояд гуфт, ки зарбулмасалҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳулосаи озмудаҳо ва андешаҳои ин мардумон буда, муштаракоти зиёде доранд, ки ба ҳамгунӣ наздикии таҷрибаҳо ва арзишҳои фарҳангии инсонӣ новобаста баҷома ва забон далолат мекунад.

5. **Мақол.** Мақол сухане ба зарбулмасал монанд, вале бештар ба гуфтор шабоҳат дорад ва аз назари сохтор он қадар устувор нест. Онҳо метавонанд, воқеиятҳо, эътиқодҳо ё ҳурӯфотҳои ба таври васеъ паҳншударо аксар вақт бо тарзи ҳазлу шӯҳӣ баён кунанд. Мақолҳои англисӣ ва тоҷикӣ хирад ва таҷрибаи халқ, муносибат ва принципҳои онҳоро инъикос мекунад. Онҳо одатан кӯтоҳ ва ифоданок баён гардида, осон ба хотир гирифта мешаванд. Барои намуна:

1. *Actions speak louder than words.* Ин мақол таъкид мекунад, ки амали инсон аз сухан ё ваъдааш муҳимтар аст. Дар тоҷикӣ метавонад, муодили «*дусад гуфта чун ними кирдор нест*» бошад.

2. *A bird in the hand is worth two in the bush.* Ин чунин маъно дорад, ки натиҷаҳои қамтар, вале воқеӣ доштан бештар аст, назар ба интизори муваффақиятҳои ҳаёӣ. Муодилаш зарбулмасали «*Шуши нақд беҳ аз дунбаи насия*» буда метавонад.

3. *A penny saved is a penny earned.* Ин мақол ба мазмуни мақоли тоҷикии «сарфаи сари оташдон – савдогари Ҳиндустон» буда, аҳамияти сарфакорӣ ва истифодаи оқилонаро таъкид мекунад.

Воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ аз нигоҳи ифодаи маъно ба се гурӯҳ чудо мешаванд: а) идиомаҳо, б) фраземаҳо, в) воҳидҳои фразеологии ғайриидиоматикӣ [58, с.103].

а) **Идиомаҳо.** Аз рӯи маъно идиомаҳо (*юн. idiom–ифодаи махсус*) ё худ воҳидҳои идиоматикӣ чунин ифодаҳои рехтаи махсуси забонро ташкил

медиханд, ки бо мазмуни яклухту пуробуранг ва сохти ба қисмҳо чудонашавандаи худ ба калимаҳо наздикӣ доранд (58, с.103): *аз дил берун, болои дида, дами гарм, нури дида, барги сабзонҳо* бо калима ва ибораҳои оддии нахвӣ ҳаммаъношуда метавонанд, вале танҳо бо обурангашон фарк мекунанд.

Ифодаҳои *арақи чабин рехтан* (меҳнати сахт кардан), *сиёҳиву сафедии чаши* (фарзанд), *тухми анқо* (чизи ноёб), *сояи касеро аз девор тарошидан* (бад дидан), *пӯстаки касеро афшондан* (касеро сахт ҷанг, коҳиш кардан, танқид намудан, адаби касеро додан), *чаши касеро кушодан* (касеро аз ҳақиқати чизе бохабар кардан, соҳиби илму маърифат кардан), *як гапро ду накардан, заминро озор надодан, ба қатор даромадан* ва ба ин монанд ба гурӯҳи ифодаҳои идиоматикӣ дохил мешаванд.

«Ҳар қадар маъноӣ яклухти идиома равшан ифода ёфта бошад, сохти идиомаҳо низ ҳамон қадар устувор, алоқаи грамматикӣю мантиқии байни чузъҳои он ҳамон андоза хира ва номамоён шуда мемонад» [58, с.30].

Ба идиомаҳо ифодаҳое дохил мешаванд, ки маъноӣ онҳо аз маъноӣ луғавии калимаҳои таркибиашон барнамеояд, зеро идиомаҳо ифодаҳои яклухти пуробуранги аз ҷиҳати сохт ба қисмҳо чудонашавандаанд, таркиби онҳо якҷоя барои ифодаи як мафҳум хизмат мекунанд ва маъноӣ ҳамаи чузъҳо пурра маҷозист ва образнокиашон низ аксар дар заминаи маҷоз сурат мегирад. Чунончи, идиомаҳои *кафиши касеро рост карда мондан* ба маъноӣ *касеро аз кор, аз ҷоепеш кардан*, «*аз хок берун гаштан*» – дар мавриди як навъ будани ҳолу аҳвол ва саломатӣ, ки бо мафҳумҳои «мурдану зистан» алоқамандӣ дорад, ба кор мебаранд, *занги миси касе баромад* (фош шудани асроре), *бо чаши дил, шайтони бе кафшу маҳсӣ, ба рӯй чарм кашидан* ва ғайра аз ҳамин қабиланд.

б) **Фраземаҳо.** Гурӯҳи дуҷуми маъноӣи воҳидҳои фразеологӣ низ чун идиома мундариҷаи яклухт ва сохту таркиби доимӣ дошта, пуробуранг ва образноканд. Лекин дар ташаккули маъноӣи яклухт ва сохтори онҳо як дигаргунӣ дида мешавад, ки танҳо ба ҳамин гурӯҳ хос аст. Фразема (аз *юн.*

phrasis – *ифода*, *ета* – *воҳиди структурии забон*) аз гурӯҳи дигари семантикӣ маҳз бо тарзи махсуси ташаккули маъноӣ яклухти худ фарқ мекунад. Агар маъноӣ бутуни ифодаи идиоматикӣ дар натиҷаи тағйирёбии кулли маъноӣ ҳамаи ҷузъҳои таркибӣ ба вучуд ояд, мундариҷаи яклухтии фразема дар натиҷаи маҳдудшавӣ, дигар шудан, тағйирёбӣ, вобаста шуда мондани маъноӣ ё доираи истеъмоли як ё якчанд ҷузъи таркибӣ сурат мегирад (58, с.32). Чунончи, дар фраземаҳои *аҳли байт*, *вартаи ҳаёт*, *бедаи маҷнун*, *мардумакӣ чаши*, *нону намак*, *хешу табор*, *хоку туроб*, *ҷоҳу ҷалол*, *ҷаҳду ҷадал*, *сиру асрор*, *фиреб хӯрдан*, *хиҷолат кашидан* ва ғайракалимаҳои *байт*, *варта*, *маҷнун*, *мардумак*, *намак*, *табор*, *туроб*, *ҷалол*, *ҷадал*, *асрор*, *хӯрдан*, *кашидан* аз ҷиҳати маъноӣ ва ё истеъмол маҳдуданд ва аксар дар ҳамин шакл меоянд.

в) **Фразеологизмҳои ғайриидиоматикӣ.** Ифодаҳои устуворе, ки маъноӣ яклухти онҳо дар асоси маъноҳои луғавии калимаҳои таркибашон ба вучуд меоянд, фразеологизмҳои ғайриидиоматикиро ташкил медиҳанд: *Афту андом*, *худ ба худ*, *хати никоҳ*, *арзиши аслӣ*, *соли нав*.

Ифодаҳои ғайриидиоматикӣ ҳодисаҳои реалии ҳаёт, предмет, аломат, хусусият, амалу ҳолат ва амсоли инҳоро дар шакли ифодаҳои таркибӣ тасвир мекунад. Ифодаҳои *шаклу шамоил*, *афту башара*, *афту андом*, *молу мулк*, *хатти никоҳ*, *дорую дармон*, *дасти ёрӣ*, *ангушти шаҳодат*, *ангушти таҳдид*, *ҷабҳаи меҳнат*, *давра нишастан*, *озодии занон*, *мусобиқаи сотсиалистӣ* ва ғайра аз обуранги бадеӣ маҳрум буда, бе маъноӣ маҷозӣ, ба тариқи оддӣ ифода гардидаанд. Аз ҳамин ҷиҳат онҳо ба гурӯҳи ифодаҳои фразеологии ғайриидиоматикӣ дохил мешаванд.

Аз нигоҳи сохтор воҳидҳои фразеологӣ ба а) **таркибҳои фразеологӣ**, б) **ибораҳои фразеологӣ**, в) **ҷумлаҳои фразеологӣ** ҷудо мешаванд.

Бояд зикр кард, ки дар забони тоҷикӣ ба қатори воҳидҳои фразеологӣ зарбулмасалу мақолҳо дохил намешаванд, зеро онҳо ба жанрҳои хурди эҷодӣ даҳанакии халқ мансубанд. Зарбулмасалу мақолҳо як фикри тамомшударо ифода мекунад. Аз нигоҳи вазифаҳои нахвӣ низ онҳо аз

воҳидҳои устувори забон тафовут доранд. Агар воҳидҳои фразеологӣ яклухт як вазифаи нахвиरो адо кунанд, пас, ҳар як аъзои зарбулмасалу мақол ба вазифаи як аъзои ҷумла меоянд. Масалан, воҳидҳои фразеологии феълӣ ҳамеша ба вазифаи хабари ҷумла меояд. Ҳамчунин, зарбулмасалу мақол аз муҳокима ва хулосабарориҳои мантиқӣ иборатанд, ки ин чанба дар воҳидҳои фразеологӣ мушоҳида намешавад.

Бояд зикр кард, кизарбулмасалу мақолҳои англисӣ ва тоҷикӣ арзишҳо ва фалсафаи мардумро инъикос намуда, метавонанд дар ҳолатҳои гуногуни зиндагӣ истифода шаванд. Онҳо на танҳо ҳикмати халқӣ, балки маслиҳатҳои амалии ҳаёти ҳаррӯза ҳам мебошанд.

Ғайр аз ин, воҳидҳои фразеологии феълӣ забони англисӣ бо якҷанд хусусиятҳои сохторӣ низ фарқ мекунанд, ки ба маъно ва вазифаи онҳо дар дохили забон мусоидат мекунанд:

1. Тағйирнопазирии луғавӣ ва грамматикӣ: Ин воҳидҳо, маъмулан, дар сохтори худ устувор буда, ба тағйироти грамматикӣ мунтазам дучор намеоянд, гарчанде ки онҳо метавонанд, баъзе тағйирот дар тарзҳои фоилию мафъулӣ ва сифаҳо дошта бошанд.

2. Идиоматикаи маъноӣ ва синтаксисӣ: Маъноӣ воҳиди фразеологӣ аксаран аз вожаҳои алоҳидаи дохили ибора гирифта намешавад ва ҷойи ҳар калима дар матн хос буда, маъноӣ яклухт доранд.

3. Баёни эҳсосӣ ва услубӣ: Воҳидҳои фразеологии феълӣ аксар вақт дорои дараҷаи баланди эҳсосотӣ ё услубӣ буда, онҳоро барои мақсадҳои гуногуни коммуникативӣ мувофиқ карда, ифоданокии забонро баланд мебардоранд.

4. Хусусияти фарҳангӣ: Бисёр воҳидҳо ба матнҳои фарҳангӣ, таърихӣ ё иҷтимоӣ ҷомеаи забонӣ алоқаманданд, ки метавонанд фаҳмидани онҳоро барои ғайризабонон душвор созанд.

Умуман, хусусиятҳои сохтории воҳидҳои фразеологии феълӣ англисӣ ба ғановат, образнокӣ ва хушбаёнӣ забон мусоидат мекунанд. Фаҳмидани хусусиятҳои хоси онҳо ва азхудкунии истифодаи онҳо на танҳо барои

тасаллут ва салоҳият дар забон, балки барои муоширати муассир дар сарҳадҳои забонӣ ва фарҳангӣ низ муҳим аст.

2.2. Хусусиятҳои сохторию грамматикӣ воҳидҳои фразеологӣ феълҳои ифодакунандаи ҳаракат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Дар ҳарду забон воҳидҳои фразеологӣ бо феълҳои «ҳаракат» мувофиқи қолабҳои грамматикӣ алоҳида меоянд. Ба ин қолабҳо тарзҳои ғоилӣ ва мағзулӣ, сифаҳои хабарӣ ва шартӣ, феълҳои гузаранда ва монда ва ғайра дохил мешаванд.

1. Тарзи ғоилӣ ва мағзулӣ: Дар тарзи ғоилӣ мубтадои ҷумла амалро иҷро менамояд, дар тарзи мағзулӣ мубтадо ба воситаи феъл амал мекунад. Мисол: «Throw caution to the wind» – Эҳтиёт ба бод рафт (ғоилӣ) ва дар муқобил «Caution is thrown to the wind» – Эҳтиётро ба бод дод (мағзулӣ), ба маънои «саросемагӣ кардан».

2. Сифаи хабарӣ ва шартӣ: Сифаи хабарӣ баёни ғақт ё савол далолат мекунад, вале сифаи шартӣ хоҳиш, эҳсос, имкон ё шубҳаро ифода мекунад. Мисол: «Jump the gun», ба маънои «саросемагӣ кардан дар қор» (ҳабарӣ) ва дар муқобил «If I was to jump the gun...», ба маънои «ғурсатро аз даст додан» (шартӣ).

3. Феълҳои гузаранда ва монда: Фразеологияи англисӣ як соҳаи қолиби забоншиносӣ мебошад, ки бо ибораҳои феълӣ ва қоғиршавии қалимаҳо дар қолабҳои собит ё ибораҳои идиомавӣ сарикор дорад. Як қанбаи муҳими фразеологияи англисӣ омӯзиши феълҳои гузаранда ва монда мебошад.

Феълҳои гузаранда ва монда аз қиҳати гирифтани нағирiftани пуқкунандаи бевосита фарқ мекунанд. Гарқанде ки ҳарду феълҳои амал мебошанд, онҳо ҳангоми истифода дар ибораҳо ва ҷумлаҳо ба таври ғуноғун қор бурда мешаванд.

Феъли гузаранда феъли амалест, ки барои пуқра қардани маънои худ пуқкунандаи бевосита меғирад. Ба ибораи дигар, барои нишон додани амали феъл ба исм ё қоғишин ниёз дорад. Феълҳои гузаранда таъсири муқобилаи

фоил ва мафъулро нишон дода, аксар вақт ба саволи «чӣ?» ё «чиро?» вобаста ба амал ҷавоб мешаванд.

Намунаҳои феълҳои гузаранда:

1. She reads the book. (Феъли «reads» бар пурқунандаи бевоситаи «the book» анҷом меёбад).

2. He broke the glass. (Феъли «broke» бар пурқунандаи бевоситаи «the glass» ба вуқӯъ омадааст).

3. They built the house. (Феъли «built» нисбат ба пурқунандаи бевоситаи «the house» анҷом шудааст).

Феълҳои монда:

Феъли монда пурқунандаи бевосита қабул карда наметавонад. Он амалеро тавсиф мекунад, ки худ ба худ анҷом пазируфтааст ва ба он аз ягон чизи дигар таъсир нарасидааст ё ба он ниёз надорад. Феълҳои мондаи забони англисӣ вобаста ба амал ба саволҳои «how?», «where?» ё «when?» («чӣ тавр?», «куҷо?» ё «кай?») ҷавоб мешаванд. Бояд қайд кард, ки баъзе феълҳо вобаста ба матн, ки дар он истифода мешаванд, метавонанд ҳам гузаранда ва ҳам монда бошанд. Мисоли тоҷикӣ: «Аҳмад қаламро шикаст» (гузаранда), баръакс, «қалам шикаст» (монда).

Дар фразеологияи англисӣ, махсусан дар ибораҳои идиомавӣ, феълҳои гузаранда ва монда нақши муҳим доранд. Дар ин ибораҳо гузариши феъл метавонад, ба маънои умумӣ ва сохтори грамматикӣ таъсир расонад.

Масалан, идиомаҳо бо феълҳои гузаранда пурқунандаи бевосита талаб мекунанд:

1. «To catch someone's eye» – таваччуҳи касеро ҷалб кардан.

2. «To break the news» – ба касе воқеа ё ҳодисаро нақл кардан.

Идиомаҳои дорои феълҳои монда пурқунандаи бевосита талаб намекунанд, масалан:

1. «To come in handy» – муфид ё муносиб будан.

2. «To stand out» – намоён ё қобили таваччуҳ будан.

Хулоса, феълҳои гузаранда ва монда ба фразеологияи англисӣ таъсири калон расонда, ба ғанӣ гардидан ва ғасоҳати забон мусоидат мекунад.

Аз нигоҳи сохтори ҷузъӣ воҳидҳои фразеологии феълӣ дар ҳарду забон ба ду қисми асосӣ ҷудо мешаванд: номӣ ва феълӣ.

Қисми феълӣ қисми меҳварии фразеологизми феълӣ буда, дар созмони сохториву маъноии воҳидҳои фразеологии феълии забонҳои ғавқуззикр нақши асосиро иҷро мекунад. Вижагии сохториву грамматикӣ воҳидҳои фразеологӣ қомилан дар вобастагӣ ба аломатҳои грамматикӣ феъл, яъне вожаи меҳварӣқарор доранд. Чунин хусусиятҳои сохториву грамматикӣ феъл, пеш аз ҳама, дар гузарандагиву мондагӣ, тарз ё самти феълӣ, ки маънои грамматикиву категориявии феълро созмон дода, зоҳиран дар сохтори феъл, аз он ҷумла дар вандҳои шаклсозии гуногун ифода меёбад ва шакли сохтори қисми тобеъро, ки фарогири ҷузъҳои сершумор, воситаҳои алоқави нахвийи тобеъ ва дигар аломатҳои шакливу грамматикӣ, ки барои созмони сохторӣ, воҳидҳои фразеологии феълӣ заруранд, муайян мекунад.

Як нуқта ба ёдоварист, ки дар сохтори воҳидҳои фразеологии феълӣ, ки бар маъноии алоқави тобеъ сохта шудаанд, нақши муодилнокии феъл муҳим буда, дар ташкили ин гуна воҳидҳои фразеологӣ феъл қодир аст дар алоқави маъноӣ ва сохториву грамматикӣ бо вожаҳои дигар баромад кунад. Аз ин нуқтаи назар, ҷузъҳои созмондиҳандаи воҳидҳои фразеологии феълӣ сохторан шакл гирифта, ба сифати воҳидҳои қомил ва устувор баромад мекунад. Ин навъи воҳидҳои фразеологӣ на аз рӯи қоидаҳои пайвастшавии озоди қалимаҳо сохта мешаванд, балки дар шакли тайёр ба вучуд меоянд.

Бояд тазаққур дод, ки воҳидҳои фразеологии феълии ифодақунандаи «ҳаракат»-и забони англисӣ сохтори гуногун дошта, фарогири ҷузъҳои мебошанд, ки ба ҳиссаҳои мухталифи нутқ мансубанд. Феъл дар ин навъи воҳидҳои фразеологӣҷузъи меҳварӣ ба шумор рафта, дар ҳолати муайян, қомон, қамуд, сифа истеъмол гардида, бо шахс ва шумора мувофиқ меояд.

Қозим ба ёдоварист, ки дар забонҳои мухталифи олам алоқави маъноии предикативӣ, пеш аз ҳама, бо шаклҳои таърифӣ феъл ифода мегардад. ВФФ

аз дигар воҳидҳои забон бо ҳамин хусусияти грамматикӣ худ тафовут дорад. Алоқии предикативӣ ба он тарзу роҳе хувайдо мегардад, ки калимаҳои маънодор ва таркибҳо дар ҷумла ба вазифаи хабар омада, амал, ҳолат ва ё аломати дар калима ё таркиб ифодаёфтаре ба иҷрошавии амалу ҳолат ва аломат, тасдиқ ё инкор далолат мекунад, аз ин рӯ, маъноӣ грамматикӣ дар ҷумла ба воситаи категорияҳои сифа, модалият, замон ва шакли феълҳои тасрифӣ ба вазифаи хабар омада ифода мегардад. ВФФ, пеш аз ҳама, бо чунин хусусиятҳои фарқкунандаи грамматикӣ худ аз дигар намудҳои воҳидҳои фразеологӣ тафовут дорад.

Лозим ба таъкид аст, ки объекти таҳқиқ, пеш аз ҳама, ВФФ-и ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат»-и забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аст, баёни алоқии мафҳуми мазкур ва алоқии онро бо забон зарур мешуморем. Ҳаракат яке аз соҳа ва ё қисматҳои муҳимтарини ҳаёти инсон ва шакли мавҷудии олами маънавии шахс ба шумор меравад. Ҳар гуна амали ҷисмонӣ, ки бо ҳаракат алоқаманд аст, ба маъноӣ каме тангтар ва ё маҳдудтаре ҳамчун ҳаракат ва ё ҷойгузиниву ҷойивазкунии хулқу атвор ва ё ашёву маводро дар фазо, ё ин ки ивазшавии ҳолату макони субъекту объект дарк карда мешавад.

Агар ба хусусияти забонии мафҳуми «ҳаракат» назар афканем, пеши назарамон, пеш аз ҳама, феъл, яъне масдари «рафтани» ва гунаи англисии он «go» намудор мегардад.

Ҳамин тариқ, аз он маводе ки мавриди таҳқиқу таҳлил ва муқоисаву муқобалаи мо қарор гирифт, метавон ба хулосае омад, ки микдори феълҳои, ки дар таркиби ВФФ-и забони тоҷикӣ мавҷуданд, назар ба забони англисӣ беш аст. Илова бар ин, дар таркиби феълҳои ҳарду забон ҳам вандҳои мавҷуданд, ки ба феълҳои тобишҳои нави маъноӣ илова менамоянд, ба монанди феълҳои ифодакунандаи самту ҳаракати **рафтани, роҳсипор шудани, баромадани, фаромадани, гузаштани, афтидани, хам шудани, рост шудани** – go, come, get into, get off, pass, climb, turn on, turn off ва ғайра.

Таъкид кардан бамаврид аст, ки дар раванди таҳқиқ умумият, шабоҳат ва тафовути феълҳои ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» муайян гардид.

Масалан, танҳо феъли англисии «go» дар забони тоҷикӣ ба феълҳои «рафтан», «рахсипор шудан», «сафар кардан» ва дар баъзе ҳолатҳо ба феълҳои «даромадан» ва «баромадан» мувофиқат мекунад. Яке аз вижагиҳои фарқкунандаи феъли тоҷикии «рафтан» аз гунаи англисии он «go» дар он зоҳир мешавад, ки бо ҳамроҳ кардани пешоянду зарфҳои мухталиф ба феъли «go», он ба худ тобиши нави маъноӣ касб мекунад, ба монанди: «баромадан» – «go out», «рафтан» – «go away», «гузаштан» – «go through», «омадан» – «go over», «боло баромадан, ба сӯи боло равона шудан» – «go up», «поён шудан, ба сӯи поён фуромадан» – «go off» ва монанди инҳо, ки дар мисоли ВФФ пурра бозтоб мегарданд.

Бояд ишора намуд, ки феъли тоҷикии «даромадан» ба гунаҳои англисии «enter» ва «come into» мувофиқ аст. Ба сифати аналог феълҳои «рафтан, равона шудан» ва «роҳ рафтан» дар забони англисӣ ба ғайр аз феъли «go», дар рисола боз ба воситаи феълҳои «depart» (дар баъзе ҳолатҳо «sail») ва «walk» ифода меёбанд.

Маъноӣ феъли «run», ки бевосита бо мафҳуми ҳаракат алоқамандӣ дорад, асосан «ҳаракати тез, ғаъол ва ҷӯшу хурӯш»-ро ифода мекунад. Ҳамин тавр, феъли матраҳгардидаро (вобаста ба ифодаи он дар матн) метавон бо феълҳои тоҷикии «давидан», «ба даву тоз даромадан, тохта даромадан, ба ҷойи дур тохта рафтан, нопадид шудан» («run too far»), «худро аз як тараф ба тарафи дигар андохтан, худро ин сӯ он сӯ партофтан, беқаророна ҷунбидан», «тез рафтан (давидан, гузаштан)», «таъқиб (дунболагирӣ) кардан, аз паи чизе (қасе) давидан (афтодан)» (агар пас он пешоянди «after» ояд) ва ғайра. Феълҳои тоҷикии «таъқиб (дунболагирӣ) кардан, аз паи чизе (қасе) давидан (афтодан)» ба феълҳои англисии «rush» ва «chase» аз лиҳози маъно мутобиқ аст.

Ба сифати аналог ё мушобеҳи феълҳои англисии «come», «ride» («roll»), «swim», «fly», «fall», «climb», «crawl», «wander», «jump» дар рисолаи мавриди таҳқиқ феълҳои тоҷикии «омадан» (ҳамчунин «расидан, рафта расидан, омада расидан»), «рафтан, рафтуо (гардиш, сафар) кардан», «ғелида (ғечидида)

рафтан, сайр (сайру гашт) кардан», «шино кардан, шиноварӣ кардан, бо киштӣ сафар кардан», «тез ҳаракат кардан, шитобон роҳ рафтан, давидан, тохтан», «афтидан, ғалтидан», «ба боло рафтан, ба боло баромадан», «часпида баромадан», «хазидан, хазида рафтан, суст (охиста-охиста) роҳ гаштан», «роҳ гум карда гаштан, овора шуда гаштан, сарсонун саргардон шудан», «гаштан, гаштугузор кардан, сарсарӣ гаштан, сайр кардан», «паридан, худро партофтан, частан, частухез кардан, чахидан, хез задан» баромад мекунад.

Бояд тазакурр дод, ки миқдори зиёди ВФФ англисӣ дар таркиби худ чузъи «go» дошта, маънои ҳаракат-ро соҳибанд. ВФФ-е, ки дар таркиби худ чузъҳои ё феълҳои «run» ва «come» доранд, назар ба дигар феълҳои ифодакунандаи «ҳаракат» то андозае камшуморанд.

Аз байни ВФФ-и тоҷикие, ки дар таркиби худ феъли «рафтан» доранд, дар муқоиса бо дигар феълҳо хеле сершумор аст. Боқимонда феълҳои ифодакунандаи мафҳуми ҳаракат, ки зикрашон дар боло рафт, он қадар сермаҳсул ба шумор намеравад.

Дар таснифи воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи ҳаракати забони тоҷикӣ мо ба назару андешаҳои забоншиносони маъруфи рус А.В. Кунин, Е.Ф. Арсентева таъна намуда, воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи ҳаракатро аз нигоҳи сохтор ба қолабҳои зерин гурӯҳбандӣ намудем. Ин тарзи гурӯҳбандиро дар забонҳои муқоисасаванда нахуст дар алоҳидагӣ ва пасон хусусиятҳои муқоисавӣ онҳоро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор хоҳем дод.

Он ВФФ-е, ки мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегиранд, мо зарур мешуморем, ки ба воҳидҳои фразеологӣ феълии ташреҳӣ (ВФФТ) [50, с.381] ва воҳидҳои фразеологӣ феълии ғайриташреҳӣ (ВФФҒ) [50, с.396] (дар таъна ба гурӯҳбандии А.В. Кунин) ҷудо намоем.

Нахуст ВФФТ-и забони тоҷикиро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медиҳем. Миқдори умумӣ онҳо ба 6 адад баробар буда, аз лиҳози қолабҳо дастабандӣ мегарданд. Яке аз хусусиятҳои хоси ин намуди ВФФ дар таркиби

онҳо мавҷуд будани пасоянди «барин» ва пайвандаки «мисли» ба шумор меравад.

Аз ин хотир мо ВФФТ-и забони тоҷикиро вобаста ба сохтор ва чузъхояшон ба таври зерин қолаббандӣ намудем:

А) ВФФ-и дучузъаи забони тоҷикӣ. Дар зери мафҳуми ВФФ-и дучузъа мо он ВФФ-еро дар назар дорем, ки аз ду чузъи баробархуққ иборат аст, ки чузъи дуҷум ба чузъи яқум тобеъ буда, тавассути воситаҳои гуногуни нахвӣ сохта шудаанд. Илова бар ин, иштироки ҳиссаҳои мухталифи нутқ, ки дар созмони ВФФ иштирок намудаанд, ба назар гирифта шуда, сермаҳсуливу каммаҳсулии онҳо дарҷ ёфтаанд. Ҳамин тавр, дар зер ҳамаи қолабҳои ВФФ-и дучузъаи забони тоҷикӣ ба таври зайл пешниҳод мегардад:

1. **Noun+verb (Исм+Феъл).** Дар забони тоҷикӣ як миқдор қолабҳои мавҷуданд, ки онҳоро метавон сермаҳсул номид ва қолаби «Noun+Verb» (Исм+Феъл) яке аз онҳо ба шумор меравад. Шумораи ВФФ-е, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта шудаанд, хеле зиёд буда, мо танҳо аз он ВФФ-е ёдовар мешавем, ки бевосита ба мафҳуми ҳаракат алоқамандӣ доранд, ба монанди:

По мондан. ВФФ-и мазкурдарфарҳангҳои фразеологӣ бо маъниҳои зайл омадааст: 1) роҳ гаштан, рафтан; 2) омадан [222, с.805]:

Ў, Собир, чаққонтар **по мон**, роҳ гаштанат кӯкнориҳо барин-а! [222, с.845]. Ту ки **по мондай** ба дарғаҳи шоҳ – Пешкаш бод бар ту ин даргоҳ [222, с.845]. ВФФ ба воситаи алоқаи тобеъ сохта шудааст, яъне чузъи дуҷум тобеи чузъи яқум аст.

Дар забони тоҷикӣ сохта шудани воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ба воситаи қолаби мазкур хеле сермаҳсул буда, миқдорашон хеле зиёд аст. Ин қолабро метавон яке аз қолабҳои сермаҳсули созандаи воҳидҳои фразеологӣ феълӣ номид, зеро аксарияти воҳидҳои фразеологӣ тавассути ин қолаб сохташуда бевосита ба мафҳуми «амалу ҳаракат аз як макон ба макони дигаре» ишора мекунад.

Пой кашидан Дар воҳиди фразеологии мазкур мафҳуми ҳаракат ба воситаи феъли сохта ё масдари «рафтан» ифода ёфта, маънои «барои рафтан ба ҷое, пайдо шудани майлу рағбат»-ро соҳиб аст:

– Бубахшед, ба Кофурун меоед ё не? – Агар **поям кашад**, шояд равам (Ғ. Абдулло ва Ш. Қиёмов «Тӯфон»). 2. Ба хонаи хешовандон **поям намекашад...** (С. Улуғзода «Субҳи ҷавонии мо») 3. Бо забонам гуфта бошам ҳам, лекин ҳеч **поям накашида** истодааст. (Ф. Ниёзӣ, «Духтари Ҳамсоя»). 4. Ман аз боғи Григоревбой баромада, ба манзили Мулло Раҳмат рафтани шуда, якчанд сад қадам пеш рафтам. Аммо **поям** ҳеч **намекашид**, зеро ман ба муқобили ақидаи худ мерафтам. (Т. Усмон «Мубораккадам») («Тоҷикистони советӣ») [224, с.844]. Дар чор мисоли зикршуда мафҳуми ҳаракат тавассути феълҳои «**омадан**» (мисоли яқум), **пой накашидан**, **яъне майли рафтан надоштан** (мисоли дуюму сеюм), **баромада**, **якчанд сад қадам пеш рафтан** (мисоли чорум) ифода ёфтааст. Ҷузъи меҳварии ин намуд воҳидҳои фразеологӣ феъл буда, ҷузъи ёварашон исм аст.

Рохро буридан. Дар воҳиди фразеологии мазкур мафҳуми ҳаракат ба воситаи масдари «рафтан» ифода меёбад:

Бо роҳи ғайриасосӣ, бо роҳи наздик ба ҷое рафтан. Мо **рохро бурида**, рост ба саҳро рафтем [222, с.900]. Дар ҷумлаи мазкур воҳиди фразеологии феълии «рохро буридан» ба маънои «ҳаракат кардан», яъне «Мо ҳаракат карда, рост ба саҳро рафтем» омадааст.

Роҳгирифтан. Ҷузъи асосии ин воҳиди фразеологиро феъли «гирифтан» созмон дода, мафҳуми ҳаракат-ро бо маънои «равон шуда, рафтан» инъикос мекунад:

«Мирбадал берун баромад, ба тарафи чойхона **роҳ гирифт**». Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ. I. [222, с.901]. Дар мисоли мазкур ВФФ-и «роҳ гирифтан» ба маънои «ҳаракат кардан», яъне «Мирбадал берун баромада, ба тарафи чойхона ҳаракат кард» омадааст.

Роҳкашидан. Дар воҳиди фразеологии ёдоваршуда феъли таркибии «рахсипор шудан» ба мафҳуми ҳаракат менамояд:

Пас, касе ки ба ин мамлакат рафтани бошад, бояд ба тарафи тулуи офтоб ба Шарқи Дур **роҳ кашад**. А. Дехотӣ «Паёмҳои дӯстӣ» (222, с.905). Аз мисоли зикршуда маълум гардид, ки ВФФ-и «роҳ кашидан» бо маънои «ҳаракат кардан» омадааст.

Роҳ паймудан. ВФФ-и мазкур бо маъноҳои роҳ рафтан, роҳро тай кардан:

Аз паси рафикони худ оҳиста-оҳиста **роҳ мепаймудам**. Л. Саид «Пеш аз субҳ» («Шарқи сурх») [222, с.907].

Рӯй овардан. 1. Ба чое раҳсипор шудан, 2. ба касе мурочиат намудан, 3. насиб шудан, 4. воқеъ шудан:

1. Ба тарафи Хиёбон **рӯ оварданд**. (С. Айнӣ «Дохунда»). 2. Фикркунон ба мо **рӯй оварда** пурсид... (С. Улуғзода «Навобод»). 3. Очил-батрак саҳт ақида дошт, ки бо омадани Оиша, ба хонадони вай бахту толеъ **рӯ меоварад**. (Ҷ. Иқромӣ «Ман гунаҳкорам»). 4. Аз баски ғайр аз шумо ба каси дигар дилам пур намешавад ва медонам, ки шумо сирри маро нигоҳ медоред, ба шумо **рӯ овардам**. (С. Айнӣ «Марги судхӯр»). 5. Мо метавонем, ҳама дуздонро ба зерӣ дастӣ худ гирифта, мусаллаҳ карда, ба худ нафар ва навкар кунем ва ба ин восита мардум ҳам маҷбур мешаванд, ки барои ҳар кори худ ба мо **рӯй оваранд**, зеро касе, ки хонаашро дузд мезанад, маҷбур мешавад, ки бо мо ояд, моро хурсанд кунад ва аз мо ёрӣ талабад... (С. Айнӣ «Дохунда»). 6. Ҳамаи пешомаде, ки аз он метарсид, ба вай **рӯ овард**: акнун ӯ ба қорҳои Абдулло ёрирасони одӣ набуда, бевосита шарик ва ҳамдасти ҷинояти ӯст [222, с.937] ба мафҳуми «ҳаракат» ишора мекунад, зеро ҷузъи меҳварии воҳидҳои фразеологии зикршуда феълҳои ба шумор мераванд, ки дар таркиби луғавии забон ҳамчун феълҳои ҳаракат маъмуланд.

Таъкид кардан ба маврид аст, ки дар забони тоҷикӣ як миқдор воҳидҳои фразеологии феълие мавҷуданд, ки маънои луғавиашон бо маънои фразеологиашон тавҳам мебошад, яъне ҳам маънои луғавӣ ва ҳам маънои маҷозии феъл якранг аст. Ин намуд феълҳо дар таркиби воҳидҳои

фразеологии зерин ба мушоҳида мерасанд: «**по мондан**» бо феъли «роҳ гаштан, рафтан, омадан»:

1. – Ў Собир, чакқонтар **по мон, роҳ гаштанат** кӯкнориҳо барин-а! (Ҷ. Икромӣ «Дохунда» // «Пйесаҳои драматургони Тоҷикистон»). 2. Ту ки **по мондай** ба дарғаҳи шох, Пешкаш бод бар ту ин даргоҳ [222, с.845].

Ҳамин тавр, дар муқоиса бо дигар намудҳои ВФФ миқдори ВФФ-е ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат», ки аз ду ҷузъ, яъне исму феъл иборат мебошанд, хеле зиёд буда, бархе аз онҳоро (**по мондан, пой кашидан, роҳ гирифтан, роҳро буридан, роҳ кашидан**) ба таври мисол мо дар боло шарҳ додем. Ҳамаи онҳо ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» буда, дар таркиби ҷумла бо ҳамон маънӣ истеъмол мегарданд. Дар ду ВФФ ҷузъи якум исми мушаххаси «пой» ва дар се ВФФ-и боқимонда исми мушаххаси «роҳ» ба назар мерасад, ки дар алоҳидагӣ онҳоро наметавон таҳлили луғавию маъноӣ намуд, зеро ҷузъҳои воҳидҳои фразеологӣ таҷзиянашаванда буда, ба сифати ибораи яклухт баромад мекунанд.

2. **Adverb+verb (Зарф+Феъл)**. Қолаби мазкур яке аз сермаҳсултарин қолабҳои созмондиҳандаи воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи ҳаракат дар забони тоҷикӣ ба шумор меравад, ки он аз ду ҷузъ – яке ҷузъи меҳварӣ, ки одатан феъл буда, дигаре ҷузъи ёвар, яъне зарф сохта мешавад: соявор аз пайи касе, чизе гаштан / рафтан. Мисолҳо:

3.Preposition+verb (Пешоянд+Феъл). Тавассути қолаби мазкур ВФФ-и зерин сохта мешаванд:**ба пеш даромадан**. ВФФ-и «ба пеш даромадан» асосан ба маънои «пешопеши касе ё шахсе ҳаракат кардан» ишорат намуда, бо мафҳуми «ҳаракат» ҳамбастагии зич дорад. Ҷузъи якуми он пешоянди аслии таркибии **ба пеш** ва ҷузъи дуюми он феъли сохтаи даромадан буда, ба воситаи алоқои пешояндӣ ҷузъҳо ба ҳам пайваст шудаанд:

1. Салимбой чору ночор **ба пеш даромад**, айбаш дар гарданаш буд (Р. Ҷалил «Гулрӯ»). 2. – **Пеш даро!** – гӯён фармон дод... [222, с.822].

ВФФ-и сечузъаи забони тоҷикӣ. ВФФ-и сечузъа аз се ҷузъ иборат буда, ҷузъҳо ба якдигар ба воситаи ин ё он воситаҳои нахвӣ пайваст

мешаванд. Аз ин рӯ дар зер он ВФФ-и сечузъаи забони тоҷикӣ, ки мавриди таҳлилу баррасии мо қарор гирифтаанд, ба чунин тарз дастабандӣ намудем:

Noun+adverb+verb (Исм+Зарф+Феъл). Ба воситаи қолаби мазкур ВФФ-е сохта мешаванд, ки бевосита бо мафҳуми «ҳаракат» алоқаманданд, ба монанди:

Пой сӯхта давидан. ВФФ-и мазкур маънои «тез, бо тамоми қувват давидан, шитобон давидан»-ро ифода мекунад: «Ёдгор, ки ҳашамат ва дабдабаи қозию раисро ҳангоми дар обхона будани худ дида, хунрезии бераҳмона ва бедодгарию ваҳшиёнаи онҳоро аз бандиёни инқилобӣ шунида буд, бисёр меҳост, ки рӯзи гирифторию онҳоро ҳам ба чашми интиқом ва ибрат бинад:

...бинобар ин **пой сӯхта пештар давид**» [222, с.847].

Аз лиҳози сохтори морфологӣ, ин ВФФ сечузъа буда, чузъи асосӣ феъли «давидан» ва чузъҳои ёвар исму зарфи тарзи амал ба шумор мераванд.

Preposition+noun+verb. Ба воситаи қолаби мазкур асосан ВФФ-е сохта мешаванд, ки маънои «масофаеро тай кардан»-ро ифода мекунад, чунончи: **аз зери пой баровардан.** Чузъи меҳварии ВФФ-и зикршуда феъли сохтаи «баровардан» буда, пешоянди макони «аз зери» ва исми «пой» чузъҳои ёвар ба шумор мераванд. Дар зери мафҳуми ВФФ-и мазкур «масофаеро тай кардан», яъне «масофаеро ҳаракат кардан» дарк карда мешвад:

Аз ин шаҳрҳо бисёртар ба Банорас, Мадрас, Оллоҳобод, Ҳайдаробод, Карочӣ, Пешовар, Лакҳнав, Калкатта ва Деҳлӣ рафта, метавон гуфт, ҳафт паркани Ҳиндро аз зери **пой баровардам** [221, с.478], яъне: Аз ин шаҳрҳо бисёртар ба Банорас, Мадрас, Оллоҳобод, Ҳайдаробод, Карочӣ, Пешовар, Лакҳнав, Калкатта ва Деҳлӣ рафта метавон гуфт, ҳафт паркани Ҳиндро **ҳаракат кардам.**

Preposition+Noun+Verb. Дар созмони қолаби мазкур феъл чузъи меҳварӣ ба шумор рафта, воҳиди фразеологии феълӣ месозад: ба истеъмом даромадан, ба ҳаёт татбиқ шудан, ба чизе одат кардан; аз олам рафтани.

Яке аз вижагиҳои фарқкунандаи воҳидҳои фразеологии сечуза аз дигар намуди воҳидҳо дар он аст, ки онҳо дар таркиби худ ҳам ибораҳои зарфӣ ва ҳам ибораҳои номии пешояндӣ доранд, яъне ба ин гурӯҳ воҳидҳои фразеологии феълие мансубанд, ки ба ҷузъи онҳо иборатҳои марбутанд, ки дар вожаномаҳо чун зарфу исм бо пешоянд дар вазифаи зарф шарҳу тавзеҳ ёфтаанд: шаф-шаф гуфта шафтолу нагуфтанд; аз аспӣ хаёлот фароманд.

Noun+Participle II+verb. Дар забони тоҷикӣ қолаби мазкур яке аз сермаҳсултарин қолабҳои сохташавии воҳидҳои фразеологии феълӣ маҳсуб ёфта, тавассути он фразеологизмҳои феълии зерини ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» сохта мешаванд:

Миёно баста кор кардан. Дар воҳиди фразеологии феълии мазкур мафҳуми «ҳаракат» бо маънои «ба қоре аз таҳти дил часпидан, бо қӯшишу ғайрат, нағз кор кардан» омадааст:

1. – Акнун ба ҳардуятон ҳам остинро болотар барзада, **миёно маҳкамтар баста кор кардан** лозим меояд, фарзандонам. (Ф. Ниёзӣ «Вафо», қ.1). 2. Хоби гарон роҳати қон халал мадеҳ бесабаб, Мон, дигарон **баста миён кор кунанд** рӯзу шаб [221, с.633]. Чи тавре ки аз мисоли овардашуда маълум гардид, ҷузъи асосии воҳиди фразеологии зикршуда феъли таркибии «кор кардан» буда, исми «миён» ва сифати феълии замони гузаштаи «баста» ҷузъҳои ёвар ба ҳисоб мераванд.

Қасеро ниҳта қарда мондан. Дар воҳиди фразеологии феълии мазкур мафҳуми «ҳаракат» ба маънои «ба ҳаракату ғайрат овардан» омадааст: «Қасеро ба ҳаракату ғайрат овардан, хушёр қардан, дар бораи қизе огоҳонида мондан:

Қорқунони шубҳаҳои маданияти районҳои ...-ро андаке **ниҳта қарда мон...** «Хорпуштак» [222, с.708]. Ҷузъи асосии воҳиди фразеологии мазкур феъли содаи «мондан» буда, бо дигар ҷузъҳо ба воситаи тартиби қалима пайваст шудааст.

1. Preposition+noun+verb. Қолаби мазкур яке аз сермаҳсултарин қолабҳои сохташавии воҳидҳои фразеологии феълӣ дар забони тоҷикӣ

махсуб ёфта, ба воситаи он фразеологизмҳои феълии зерини ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» сохта шудаанд:

Ба аловгирӣ омадан (рафтан). Дар воҳиди фразеологии феълии ёдоваршуда мафҳуми «ҳаракат» бо маънои «ба ҷое омада, дарҳол рафтани шудан, дар ҷое таваккуф накарда, дарҳол рафтани шудан, барои муддати кӯтоҳе омадан» омадааст:

Хуш омадӣ. Амонат нишину аз болои палос гузар. Ба қавли занҳо **ба алавгирӣ наомадаӣ** [221, с.78]. Он китобҳои, ки баъди сафарҳои, албатта, дуру дароз (на он гуна сафарҳои, ки бисёр нависандагони мо машинасавору гӯё **ба аловгирӣ рафта** бошанд, ду-серӯза мекунанд) навишта шудаанд, асарҳои хуб баромадаанду мақбули хонандагон шудаанд (Р.Чалил). «Дар роҳи иҷрои вазифаҳои муқаддас» [221, с.78].

Чи тавре ки аз қолаби ёдоваршуда маълум гардид, ҷузъи меҳварии воҳиди фразеологии мазкур феълҳои «омадан» ва «рафтан» буда, ба мафҳуми «ҳаракат» ишорат мекунанд. Ҷузъҳои таркибҳои воҳидҳои фразеологии феълии зикршуда ба воситаи алоқаи пешояндӣ ба якдигар пайваст шудаанд.

2.Preposition+noun+verb. Дар забони тоҷикӣ сохтани воҳидҳои фразеологии феълӣ ба воситаи қолаби зикршуда хеле маъмул буда, фразеологизмҳои феълии тавассути он сохташуда танҳо ба мафҳуми «ҳаракат» ишора мекунанд. Дар муқоиса бо дигар қолабҳо, воҳидҳои фразеологии феълие, ки тавассути ин қолаб сохта шудаанд, хеле бештар буда, мо дар зер зикри онҳоро зарур мешуморем:

Ба канор баромадан. Дар воҳиди фразеологии феълии мазкур ҷузъи меҳварӣ феъли ҳаракати «баромадан» буда, пешоянди «ба» ифодакунандаи самту ҳаракати амал ва исми мушаххаси «канор» ҳамчун ҷузъи ёвар маҳсуб мешаванд. Агар ба маънои луғавии феъли «баромадан» назар афканем, он маънои «аз қатор баромадан», яъне «ҳаракат карда аз қатор баромадан»-ро ифода мекунад. Хусусияти фразеологии феъли ҳаракат, пеш аз ҳама, дар маънои луғавию грамматикӣ худӣ феъл таҷассум меёбад, ба монанди:

«Натичаи ин корҳо боз ҳамон барҳам хӯрдани урфу одатҳои кухна мешавад, ки мо бо **ба канор баромада** мемонем [221, с. 552].

Дар мисоли зикршуда воҳиди фразеологӣ феълии «ба канор баромада мондан» ба мафҳуми «харакат» ишора мекунад.

Аз кор сар набардоштан. Воҳиди фразеологӣ мазкур ба маънои «Ҳамеша бо кор андармон будан, машғули кор будан, бисёр кор кардан» мустаъмал мегардад:

- 1) **Аз кораш сар намебардошт.** К. Наимӣ «Роҳи дуруст» (Шарқи сурх)
2. Барои вай кор бисёр... Чунон кунам, ки вай **аз кор сар бардошта** натавонад [221, с.557-558].

Чи тавре ки аз шарҳу тавзеҳи воҳиди фразеологӣ мазкур аён гардид, чузъи меҳварии он феъли «набардоштан» буда, пешоянди «аз» ва исмҳои «кор» ва «сар» чузъи ёвар маҳсуб мешаванд. Чузъҳои воҳиди фразеологӣ мазкур ба воситаи алоқаи пешояндӣ ба якдигар пайваст шудаанд.

Аз осмон афтидан. Дар воҳиди фразеологӣ мазкур чузъи асосӣ феъли ифодакунандаи ҳаракати «афтидан», яъне ғалтидан буда, маънои «аз баландӣ, аз осмон, аз дарахт ва ғайра ба сӯи замин афтидан»-ро ифода мекунад. Миқдори воҳидҳои фразеологӣ, ки дар таркиби худ феъли «афтидан»-ро доранд, хеле зиёд буда, хусусияти фразеологӣ он танҳо дар дохили ҷумлаву матн бозтоб мегардад: 1) ба тозагӣ ба ҷое омадан, ноҳост пайдо шуда мовдан, 2) аз чизе беҳабар, ғофил будан, то алҳол чизеро надоништан:

«Албатта, ихтиёрӣ, магар ту **аз осмон афтодӣ**, ки намедонӣ»? [222, с.778].

Чи тавре ки аз мисоли зикршуда аён гардид, воҳиди фразеологӣ «аз осмон афтодан» ба маънои «ба ҷое омадан», яъне ҳаракат кардан мустаъмал мегардад.

ВФФ-и чорчӯзъаи забони тоҷикӣ. Чи тавре ки аз номаш пайдост, ВФФ-и чорчӯзъа аз чор чузъи мустақил иборат буда, чузъҳо яке ба дигаре кодир аст, ки тобеъ гардад ва онҳо танҳо бар маънои воситаҳои гуногуни

грамматикӣ, амсоли пайвасту тобеъ, изофиву ҳамроҳӣ, вобастагиву пешояндӣ, пасояндиву тартиби калима, артикливу оҳанг сохта мешаванд, аз ин сабаб он ВФФ-и чорчӯзае, ки дар забони тоҷикӣ мустаъмаланд, ба тариқи зайл гурӯҳбандӣ мешаванд: **бо нӯги даст кор кардан**. Дар воҳиди фразеологии мазкур феъли таркибии «кор кардан» бо маънои «бо дили ноҳолам, бе диққат кор кардан, ғайрисидкӣ кор кардан»-ро ифода намуда, хусусияти фразеологиаш дар дохили ҷумла хувайдо мегардад: «Ҳамин тавр, **бо нӯги даст кор карда** ба ягон мурод расидан мумкин аст?» [222, с.730]. Агар ба сохтори фразеологизми мазкур назар афканем, таркиби «бо нӯги даст» зарфи тарзи амал буда, дар ҷумла ба вазифаи ҳоли тарзи амал меояд. Таркиби «кор кардан» феъли таркибӣ буда, аз ду ҷузъ, яке исми «кор» ва дигаре феъли ёвари «кардан» ба воситаи алокаи тартиби калима ба якдигар пайваст шудаанд.

Noun+pronoun+noun+verb. Ба воситаи қолаби мазкур ВФФ-е сохта мешаванд, ки ҷузъи меҳварии онҳо масдар буда, дигар ҷузъҳо ба он тобеъ мегарданд. ВФФ-и ин қолаб дар асоси алокаи ҳамроҳӣ, яъне ба воситаи исму ҷонишин ва исму феъл сохта шудаанд: нони касе равғанӣ (равғанӣ) шудан. ВФФ-и мазкур бо маъноҳои «кори касе пеш рафтани; зиндагии нағз ба сар бурдан; имконияти даромадҳои ғайриқонунӣ муҳайё шудан» истеъмоли мегардад:

1. Марҳамати ҳамон Ҳамидов буд, ки Ашуров бухгалтер шуда, **нонаш равғанӣшуда монд-дия** (Тоҷикистони советӣ); 2. «Шухрат»-и Боқӣ Соқиев ана ҳамин тавр зуд дар байни одамони зудбовару содалавҳ паҳн гардида, **нони ӯ равғанӣ шуда монд** (Тоҷикистони советӣ). Феъли таркибии дар ВФ буда, яъне «равғанӣ шудан» ба маънои «ҳаракат карда, ризқу рӯзии хубу нағз пайдо намуда, умр ба сар бурдан» ишора мекунад. Ҷузъи меҳварии ВФФ-и мазкур яке аз шаклҳои ғайритасрифӣи феъл, яъне масдари «шудан» ва ё ҳамчун феъли ёвар ба шумор меравад. Ҷузъи дигари ин ВФ ҷонишини номуайянии «касе» буда, ба ҷузъи яқум –»нон» тобеъ аст.

Noun+pronoun+noun+verb. Ба воситаи қолаби мазкур ВФФ-е сохта мешавад, ки маънои «Ба ҷое бисёр рафту омад кардан»-ро ифода мекунад, амсоли: ҷое (чизе)-ро охурча кардан

1. **Дари магазинҳои** шаҳру кишлоқамонро аз рафтан **охурча кардам** («Тоҷикистони советӣ»); 2. Ба шарофати вай **остонаи осӣро охурча мекардагӣ** шуда мондӣ [222, с.790].

Numeral+noun+adjective+verb. Ба воситаи қолаби мазкур ВФФ-е сохта мешаванд, ки маънои «роҳи дурро дар андак вақт тай кардан, тез роҳ гаштан, дар муддати кӯтоҳе ба ҷое рафта расидан»-ро ифода мекунад, ба монанди «ду қадами расо кардан»:

Хабари омади Мӯсорро шунида роҳи байни кишлоқ ва шаҳро, ки қариб ду километр меомад, **ду қадами расо карду** ба меҳмонхона ҳозир шуд [221, с.424].

Noun+pronoun+Participle II+verb. Тавассути қолаби номбурда ВФФ-е сохта мешаванд, ки маънои «зуд, бошитоб, саросемавор гурехтан»-ро ифода мекунад, амсоли «думи ҳудро ҳода карда гурехтан»:

Соле, ки Аскарӣ Сурх омад, амир **думашро ҳода карда гурехт...**; 2. Дар тирдони милтиқи панҷтира тир шиба бошад, як лак сӯфию имом **думашро ҳода карда мегурезад...** [221, с.430].

ВФФ-и панҷчӯзаи забони тоҷикӣ. Аз номаш ҳувайдост, ки ин намуди ВФФ аз панҷчӯз ё таркиб иборатанд. Дар муқоиса бо дигар навъҳои ВФФ доираи истеъмоли ин намуд ВФ хеле маҳдуд аст. Ҳамин тариқ, он ВФФ панҷчӯзае, ки дар раванди таҳқиқ дарёфт гардиданд, ба қолабҳои зерин дастабандӣ намудем:

Noun+Participle II+noun+Participle II+verb. Ба воситаи қолаби мазкур ВФФ-и зерин сохта мешаванд:

Кафшо монда патакро пӯшида (гирифта) давидан. Агар ба сохтори ВФФ-и мазкур тавачҷуҳ намоем, чӯзи меҳварии он сифати феълии «монда» ва феъли сохтаи «давидан» буда, чӯзи боқимонда – исмҳои модии «кафш» ва «патак» ба шумор мераванд. Чӯзҳои ВФФ-и зикршуда ба воситаи алоқии

хамроҳӣ бо якдигар пайваст шудаанд, ки маънои: 1) тез, саросема давидан, 2) бо тарсу хавли чон гурехтан»-ро ифода мекунад:

1. Ман он панҷ тангаи ҳавоиро ба киса зада, **кафшро монда патакро пӯшида**, ба пеши ҳар кадоми он дӯстон **давидам**. 2. Даҳани худи Қобилбой аз шодӣ то пушти гӯшаш кушода шуд. Аҳли хонаводааш низ **кафша монда патакро пӯшида медавиданд** [222, с.527].

Noun+Pronoun+noun+Participle II+verb. ВФФ-е, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта шудааст, бо мафҳуми «ҳаракат» алоқамандии зич доранд:

Кафшро зери (ба) бағал карда (гирифта) давидан. ВФФ-и мазкур маънии «тез, телба, саросема давидан»-ро ифода мекунад:

1. Вай пас аз он хоби нек пагоҳ дасту рӯйро шушта, **кафшашро зери бағал карда** ба шуъбаи райони банки давлатӣ **давид** («Хорпуштак»); 2. Рӯзе ин овозаро шунида, **кафшамро ба бағал гирифтаму** ба сӯи ҳаммом **давидам** [222, с.526].

3. **Noun+adjective+post position/ conjunction+verb.** Дар созмони қолаби мазкур ба ғайр аз исму феъл боз пайвандак иштирок намуда, чузъҳои воҳидҳои фразеологиро ба ҳам мепайвандад. Дар воҳиди фразеологии **мурғи посӯхта барин давиданпасоянди барин** ба монандӣ далолат кардааст. Феъл дар воҳидҳои фразеологии мазкур чузъи асосӣ маҳсуб ёфта, зарфи тарзи амал сохтори воҳидҳои фразеологиро муайян мекунад: Кабиrow **мисли мурғи посӯхта** ба чор тараф **медавид** [Тоҷикистони советӣ]. Йигитҳо **мисли мурғи посӯхта** намедонистанд, ки чӣ кор кунанд [221, с.642.].

Лозим ба ёдоварист, ки шумораи зиёди воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи «ҳаракат» дар забони тоҷикӣ ба воситаи ин ё он ҳиссаҳои ёридиҳандаи нутқ сохта шудаанд, ки дар зер рочеъ ба нақш ва вазифаи мушаххаси онҳо дар мисоли қолабҳои мазкур таваққуф хоҳем намуд.

Илова бар ин, дар таркиби воҳидҳои фразеологии феълии забони тоҷикӣ як миқдор ибораву таркиботе мавҷуданд, ки чузъҳои онҳо таҷзиянашаванда ва аз нигоҳи маъно воҳидҳои устувор буда, дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ

вазифаи исро ичро мекунад: кучо ки хоҳӣ, рав, чор тарафат қибла! Ба мағзу устухон даромадан, одат шудан.

Гузашта из ин, дар раванди таҳлилу баррасии сарчашмаҳо, мо ба як қатор воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи «ҳаракат»-е дучор шудем, ки феълҳои дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ буда дар таркиби худ ҳиссаҳои инкорӣ «не»-ро соҳибанд: ба сар наомадан, ба хотир нарасидан, ба ёд наомадан. Дар чунин навъи воҳидҳои фразеологӣ мавқеи феъл чун чузъи меҳварӣ ҳамеша дар охири воҳидҳои фразеологӣ аст.

Таъкидаш барҷост, ки дар забони тоҷикӣ як миқдор воҳидҳои фразеологии феълие истеъмол мегарданд, ки дар созмони онҳо ба ғайр аз феълу исм боз зарф ҷой дорад, ки ин навъ воҳидҳои фразеологӣ бо қолаби Adverb+verb маъмул аст: **кореро бармаҳал кардан, саросемагӣ кардан (сари калобаи чизеро гум кардан), хеле пеш рафтан.**

Дар таркиби баъзе воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи «ҳаракат» ибораҳои зарфӣ, исмӣ, ҷонишинӣ ва пешояндӣ мушоҳида мешавад. Воҳидҳои фразеологии феълие, ки яке аз чузъҳои онро зарфҳои аз исмҳо сохташуда ташкил медиҳанд, бештар ба назар мерасад: **баробар**қадам задан, баробар ҳампо будан, созиш кардан (забон як кардан).

Б) ВФФ-и ифодакунандаи ҳаракат дар забони англисӣ. Таъкидаш баҷост, ки воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи ҳаракат дар забони англисӣ аз рӯйи панҷқолаб гурӯҳбандӣ шудаанд. Чузъҳои аввали воҳидҳои фразеологии феълӣ, асосан, ба маънои аслиашон истеъмол мегарданд ва чузъҳои дигараш воҳидҳои боқимондаро равшану возеҳ гардонда, ба якдигар ба воситаи пешоянди «like – мисли, монанди» пайваст мешаванд.

Аз ин рӯ зарур мешуморем, ки роҷеъ ба қолабҳои сохтори воҳидҳои фразеологии феълии забони англисӣ вобаста ба шумораи чузъҳои он ба таври зерин таваққуф намудем.

Воҳидҳои фразеологии сечузъа. Дар ин қисмат мо аз он ВФФ-и англисӣ ёдовар мешавем, ки аз се чузъ иборатанд, ба монанди:

V+Prep+N. Қолаби мазкур яке аз сермаҳсултарин қолабҳои воҳидҳои фразеологии феълӣ буда, бештари воҳидҳои фразеологии ифодакунандаи «ҳаракат» ба воситаи қолаби мазкур сохта шудаанд: *Go on the rock; Go beyond a joke*— аз ҳад гузаронидан.

Воҳидҳои фразеологии чорчӯза. V+like+n. Дар созмони қолаби мазкур феъл, пешоянди *like* ва исм бар маънои алоқаи муайяни наҳвӣ ба ҳамдигар пайваст гардида, воҳиди фразеологии феълӣ ифодакунандаи мафҳуми ҳаракат месозанд. Дар раванди таҳқиқ муайян гардид, ки шумораи умумии воҳидҳои фразеологии феълӣ ифодакунандаи ҳаракат, ки тавассути қолаби мазкур сохта шудаанд, ба 6 адад баробар аст: **go like a bomb** – *тез ҳаракат кардан*; **He went past us on his motorcycle going like a bomb.** – *ӯ бо мототсикли худ бо суръати тез аз назди мо гузашт*; **go like clockwork** – *хуб кор кардан, ба мисли соат тез кор кардан*; **go like the wind** – *ба мисли шамол рафтан*; **run like a lamp-lighter** – *тез ҳаракат кардан*:

Run like a deer / rabbit / hare ‘*Now there's a girl who really runs, ' he said... 'She runs like a deer. Wonder if she's ever had any athletic training*’. (E. S. Gardner, ‘*The Case of the Sunbather's Diary*’, ch.3) - *Бале, ин духтар давида метавонад, - гуфт Хартсел. – Ӯмислибузикӯҳӣ медавад. Аҷибаст, оё убаварзиши сабук машгулнашуда бошад*; ***The boy was far ahead running like a deer.*** (I. Murdoch, ‘*The Italian Girl*’, ch. XIII) – *Писарбача каме аз ман пеш гузашт. Ӯ мисли бузи кӯҳӣ девонавор медавид*).

Чи тавре ки аз воҳидҳои фразеологии феълӣ овардашуда аён гардид, дар ҳарду забон ҳам ҷузъи меҳварии ин гуна воҳидҳоро ҳуди феъл ташкил намуда, ҷузъҳо ба воситаи алоқаи тобеъ ба якдигар пайваст шудаанд. Феълҳои дар ин намуди воҳидҳои фразеологӣ ҷойдошта танҳо бо маънои маҷозиашон истеъмол шудаанд. Масалан, агар ба ибораи фразеологии ***run like a deer*** назар афканем, ҳувайдо мегардад, ки он бо муодили тоҷикии худ «мисли оҳу давидан» маънои маҷозии якранг дошта, дар доираи истеъмолашон низ тафовуте дида намешавад. Агар дар қолаби созмони гунаи

англисии он алокаи тобеи пешояндї зуҳур ёфта бошад пас ин рисолатро дар забони тоҷикӣ алокаи наҳвии изофии пешояндї иҷро мекунад.

Лозим ба ёдоварист, ки аломати ба маънои маҷозӣ ифода ёфтани чузъҳои алоҳидаи воҳидҳои фразеологӣ феълӣ бештар дар ҷумла ва матн зоҳир мегардад ва ин хусусият ҳам хоси забони англисӣ ва ҳам забони тоҷикӣ аст.

Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ чорчузъа. Илова бар ин, баъзе воҳидҳои фразеологӣ феълӣеро метавон мушоҳида намуд, ки ба қолаби мазкур шабоҳат дошта, бо каме тафовут, яъне тавассути чор чузъ сохта шуда, шумораи чузъҳо ба чор адад баробар аст: **walk like a Virginia fence** (verb+like+noun+noun)– дар пой худ ноустувор, мисли маст роҳ рафтанд.

V+adv+like+n. Дар созмони қолаби мазкур чузъи меҳварӣ феъл буда, чузъҳои дигар – зарф, пешоянд ва исм ба он тобеъ ҳастанд. Микдори ба воситаи қолаби мазкур сохташуда хеле маҳдуд буда, аз маъмултарини онҳо мо ёдовар мешавем, ба монанди:

«Go off like a rocket – Dinny, darling... I tried to pay, but Tony would have none of it and went off like a rocket. (J. Galsworthy, ‘Over the River’, ch. XXXVII) – Динни меҳрубон, ... Ман кӯшиш намудам, ки қарзи туро пардохт намоям, аммо Тони хашмгин шуд ва ба ман якбора дарафтод».

Дар ин радиф қолаби дигаре, ки ба он шабоҳат дорад, чун «V+Adv+like+Adj+N» маъмул буда, ба он сифат илова мегардад, ба монанди: **go off like hot cakes:**

Daily workers birthday tickents go like hot cakes («Daily Worker», L., Jan. 6, 1950) – Чиптаҳое, ки бахшида ба ҷаласаи солгарди рӯзномаи «Daily Worker» омода гардида буданд, даст ба даст ба фурӯш рафтанд. Аз мисоли овардашуда аён гардид, ки воҳиди фразеологӣ феълӣ **go off like hot cakes** дар матн бо маънои маҷозии «даст ба даст ба фурӯш рафтанд» истеъмол мешавад.

Воҳидҳои фразеологӣ панҷчузъа. Ин намуди ВФФ ба воситаи қолаби зерин сохта мешаванд:

V+like+N+Prep+N Дар созмони қолаби мазкур ба ғайр аз феъл, ки чун чузъи асосии воҳидҳои фразеологии феълӣ мебошанд, боз пешоянду пасоянд ва исм иштирок мекунад. Миқдори воҳидҳои фразеологии, ки ба воситаи қолаби мазкур сохта шудаанд, хеле маҳдуд буда, ба ду адад баробар аст: **Go like a shot from a gun** – ба мисли тири таппонча тез ҳаракат кардан. Ҳувайдост, ки дар ин қолаб пасоянду пайвандаки «like» бо маънои «мисли, монанди, ба монанди, барин» чузъҳои воҳидҳои фразеологиро ба ҳам тобеъ намуда, воҳидҳои фразеологии феълӣ ифодакунандаи ҳаракат сохтааст.

Воҳидҳои фразеологии шашчузъа. Ин намуди ВФФ ба воситаи қолаби зерин сохта мешаванд:

V+Adv+like+N+Prep+N. Дар забони англисӣ як қатор феълҳои ифодакунандаи «ҳаракат»-е мавҷуданд, ки фарогири шаш чузъ мебошанд ва феъл дар қолаби зикршуда чузъи меҳварӣ ба шумор рафта, дигар чузъҳоро ба худ тобеъ мекунад: **Go out like a candle in a snuff** – ба мисли шамъ сӯхтан.

V+adv+participle I+like+N. Дар таркиби воҳидҳои фразеологии феълӣ ифодакунандаи «ҳаракат» метавон сифати феълӣ замони ҳозираро мушоҳида намуд: **Come out smelling like a rose** – аз об хушк баромадан.

Бо ин қолаб сохта шудани воҳидҳои фразеологии феълӣ ифодакунандаи «ҳаракат» дар забони англисӣ он қадар сермаҳсул нест.

Ҳамин тавр аз таҳлилу баррасии сохтори воҳидҳои фразеологии феълӣ ифодакунандаи «ҳаракат»-и забони англисӣ аён гардид, тафовут дар иштироки чузъҳо дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ ба назар мерасад.

Яке аз қолабҳои маъмул ин ба воситаи пайвандаки пайваस्तкунандаи «and» сохта шудани воҳидҳои фразеологии феълӣ ба шумор меравад, ки он бо қолаби **V+Prep+N+and+V+prep+N** маъмул аст: **Run with the hare and hunt with hounds** – бозии дубораро ба пеш бурдан.

Қолаби дигаре, ки дар радифи қолаби зикршуда дар созмони воҳидҳои фразеологии феълӣ ифодакунандаи «ҳаракат» дар забони англисӣ нақши калидӣ дорад, қолаби **V+Prep+and+Prep+N** аст: **Go above beyond duty** – имкониятҳоро зиёд кардан, кӯшишҳои заруриро зиёд кардан.

Ҳамин тавр, воҳидҳои фразеологӣи феълии ифодакунандаи ҳаракат дар забони англисӣ сохтори гуногун дошта, ҷузъҳои он ба ҳиссаҳои мухталифи нутқ мансубанд. Феъл, пеш аз ҳама, дар воҳидҳои фразеологӣи феълие, ки зикрашон рафт, ҷузъи меҳварӣ буда, бо хусусиятҳои маъноии худ истеъмоли мегардад.

Хулоса, таҳлили вижагиҳои сохти грамматикӣи воҳидҳои фразеологӣи англисӣ ва тоҷикӣ бо феълҳои ифодакунандаи «ҳаракат» чанд шабоҳат ва тафовути байни ин ду забонро ошкор мекунад. Мураккабӣ ва гуногунрангии ин воҳидҳо ба ғанигардӣ, ифоданокӣ ва фасоҳати ҳарду забон мусоидат мекунад. Таҳқиқоти минбаъдаи байнизабонӣ метавонад, ки дар бораи тобишҳои ин воҳидҳои фразеологӣи вижагиҳои фарҳангӣ ва забонии онҳо андешаҳои пурарзиш ироа намояд.

2.3. Таҳлили муқоисавии таснифоти сохтори воҳидҳои фразеологӣи феълии ифодакунандаи ҳаракат дар забонҳои муқоисашаванда

Дар таснифоти сохтори воҳидҳои фразеологӣи феълии ифодакунандаи ҳаракати забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ хусусиятҳои фарқкунанда ва умумӣ ба назар мерасад. Чи тавре ки дар зерфаслҳои қаблӣ зикр кардем, дар воҳидҳои фразеологӣи забонҳои тоҷикӣ ва забони англисӣ феъл ҷузъи асосӣ ва меҳварӣ ба шумор меравад. Роҷеъ ба ҷойгоҳи феъл дар таркиби ВФФ ҳаминро метавон қайд намуд, ки он дар фразеологизмҳои тоҷикӣ ҳамеша дар охири воҳидҳои фразеологӣи феълӣ меистад. Дар забони англисӣ феъл ҳамеша дар аввали воҳидҳои фразеологӣи феълӣ ҷой дорад. Яке аз фарқиятҳои асосӣ ин иштироки ҳиссаҳои нутқ дар созмони воҳидҳои фразеологӣи феълии забонҳои муқоисашаванда ба шумор меравад. Агар дар забони тоҷикӣ қолаби N+Prep+Verb сермаҳсул бошад, пас, дар забони англисӣ қолаби V+Prep+N сермаҳсул аст. Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи сохтори воҳидҳои фразеологӣи феълӣ дар забонҳои муқоисашаванда он аст, ки дар забони тоҷикӣ шумораи зиёди воҳидҳои фразеологӣ ба назар мерасанд, ки ба воситаи қолаби «Adverb+verb» сохта шудаанд.

Дар забони англисӣ бештар воҳидҳои фразеологӣе, ки дар таркиби худ зарф ва дигар ҳиссаҳои нутқ доранд, чун қолаби V+adverb+prep+N маъмултар аст. Як нуктаро бояд таъкид дод, ки дар забони англисӣ воҳидҳои фразеологӣ бо қолаби «V+N» дар қиёс бо забони тоҷикӣ хеле сермаҳсул аст.

Сохтори таркибии воҳиди фразеологӣи феълии ифодакунандаи «ҳаракат» гуногун буда, унсурҳои асосии зеринро дар бар мегирад:

1. **Феъл:** Ҷузъи асосии чунин ибораҳои мебошад, ки амал ё ҳолатро ифода мекунад. Феъл дар фразеологизм метавонад маънои бевоситаи худро дошта бошад, вале аксаран маънояш таҳриф ё гум шуда, ассосиативиятро аз даст медиҳад.

Барои намуна:

- «сарро гум кардан» (феъли «гум кардан» маънои бевоситаи худро гум карда, воҳима ё ҳаяҷонро ифода мекунад).

2. **Исм:** Яке аз чузъҳои маъмули воҳидҳои фразеологӣ бо феъл дар таҳрифи маъноӣ асли иштирок мекунад.

Мисол:

- «аз об хушк баромадан» (фразеологизме, ки қобилияти баромадан аз вазъияти душворро бо тамасхур ифода мекунад).

3. **Сифат:** Баъзан сифатҳо дар воҳидҳои фразеологӣ бо феъл истифода шуда, ранги хоси услубро ба вуҷуд меоваранд ё хусусиятҳои амалро таъкид мекунанд.

Масалан: «Мачнунвор ошиқ шудан» (ба маъноӣ зохир кардани эҳсоси баланду сахт).

4. **Зарф:** Зарфҳо дар таркиби воҳидҳои фразеологӣ бо феъл низ метавонанд барои ифодаи обурани муайяни услубӣ ё тобиши маъно истифода шаванд, чунончи: «(зуд) ба по хестан» (зуд сӯхатшавиро ифода мекунад).

5. **Пешоянд ва пайвандакҳо:** Ҳамчун чузъи воҳидҳои фразеологӣ бо феълҳо дар байни чузъҳо ҳамчун алоқаи синтаксисӣ амал мекунанд ва дар офаридани ифодаи маҷозӣ низ иштирок карда метавонанд.

Барои мисол:

- «ба лаб кулӯҳ молидан» (маъноӣ пинҳон кардани сиреро ифода мекунад);

- «лому мим нагуфтан» (ба маъноӣ сукут кардан ва сухане нагуфтан).

Фразеологизмҳои феълӣ дар забони англисӣ низ сохтори гуногун доранд, чунончи баъзе аз онҳо: а) феъл+исм (kick the bucket – мурдан // аз олам рафтани); б) феъл+пешоянд (look forward to – бесаброна интизор шудан // кӯки чашмони касе канда шудан); в) феъл+сифат (go bananas – ҳолати хуб надоштан); г) феъл+сифат (run wild – идоранашаванда будан).

Маъноӣ воҳидҳои фразеологӣ аксар вақт норавшан бошанд ҳам, пас аз таҳлили сохтори таркибии онҳо муносибати семантикии байни калимаҳоро муайян кардан мумкин аст.

Умуман, воҳидҳои фразеологии феълӣ ибораҳои махсуси маҷозӣ буда,
аз якҷанд чузъ иборат мебошанд, ки маънои ассотсиативии худро доранд.

Натиҷагириҳо аз боби дуюм

Хусусиятҳои сохторию грамматикӣ воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи ҳаракатро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди таҳлил қарор дода, ба ин натиҷа расидем:

1. Воҳидҳои фразеологии феълӣ аз назари сохторӣ, маъноӣ ва грамматикӣ аз ҳам дигар фарқ мекунанд.

2. Воҳидҳои фразеологии феълии англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро объективӣ ифода мекунанд, бо навъҳои гуногуни сохторӣ ифода қарда мешаванд. Чузъҳое, ки дар ҳарду забон ин сохторҳоро ташкил медиҳанд, ҳамсон нестанд (исмҳо, сифатҳо, ҷонишинҳо, зарфҳо, пешояндҳо ва ғ.).

3. Воҳидҳои фразеологии феълӣ, ки асосан бо тобишҳои маъноӣ маҷозӣ асос ёфтаанд, аз рӯи сохтор, ки бо чузъҳои гуногун фарқ мекунанд, аз нуқтаи назари семантика ба муқоисавӣ ва ғайримуқоисавӣ ҷудо мешаванд.

4. Дар ҳарду забон шумораи воҳидҳои фразеологии ғайримуқоисавӣ феълӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунанд, аз шумораи воҳидҳои фразеологии муқоисавӣ чанд маротиба зиёд аст. Дар байни воҳидҳои фразеологии ғайримуқоисавӣ англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳумҳои ҳаракати воҳидҳои фразеологиро объективӣ мегардонанд, дар навбати худ сохтори маъмултарини онҳо сохтори «v+prep+n» ва сохтори шабеҳи «исм+феъл» мебошанд.

5. Хусусияти сохторӣ-грамматикӣ воҳидҳои фразеологии феълӣ бевосита ба аломатҳои категориалӣ-грамматикӣ феъл, яъне калимаҳои меҳварии дохили таркиби фразеологӣ вобаста аст.

6. Аломатҳои семантикӣ-грамматикӣ феъл, ба монанди гузаранда, монда, тарзи мафъул, ки аломати грамматикӣ феълро ифода мекунанд, сохтори воҳидҳои фразеологӣ, алоқаи тобеи синтаксисӣ ва дигар аломатҳои шаклӣ-грамматикӣ, ки барои таъсиси сохтори фразеологизми феълӣ зарурат дорад, муайян менамоянд, аз ин рӯ дар соҳиби сохтори семантикӣ-

синтаксисии воҳидҳои фразеологии феълӣ, ки ба алоқии тобеъ асос ёфтааст, нақши муодилокии феъл бузург аст.

7. Таҳлили вижагиҳои соҳи грамматикии воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ бо феълҳои ифодакунандаи ҳаракат чанд шабоҳат ва тафовути байни ин ду забонро ошкор мекунад. Мураккабӣ ва гуногунрангии ин воҳидҳо ба ғанигардӣ, ифоданокӣ ва ғасоҳати ҳарду забон мусоидат мекунад.

Таҳқиқоти минбаъдаи байнизабонӣ метавонад, дар бораи тобишҳои ин воҳидҳои фразеологӣ ва вижагиҳои фарҳангӣ ва забонии онҳо андешаҳои пурарзиш ироа намояд.

БОБИ III.

ХУСУСИЯТҲОИ ЛУҒАВИЮ-МАЪНОИИ ВОҲИДҲОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ИФОДАКУНАНДАИ МАФҲУМИ ҲАРАКАТ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

3.1. Таснифи гурӯҳҳои семантикии воҳидҳои фразеологӣ

А) Гурӯҳҳои семантикии воҳидҳои фразеологгии забони тоҷикӣ.

Ҳамаи воҳидҳои фразеологгии феълии ифодакунандаи мафҳуми ҳаракатро дар забони тоҷикӣ вобаста ба хусусиятҳои луғавию маъноияшон ба таври зайл дастабандӣ намудем:

1. ВФФ бо маънои «тез ба ҷои дигар гузаштан, ҷой иваз кардан, дар маҳалли дигар ҷой гирифтан, тағйири макон кардан; тез гузаштан, кӯчидан». Микдори ВФФ-е, ки маънои зикршударо ифода мекунад, хеле маҳдуд буда, мо аз сермаҳсултарини онҳо дар зер ёдовар мешавем:

Бо тамоми қувват ва суръат давидан. ВФФ-и мазкур маънои «бисёр тез, босуръат ҳаракат кардан ё давидан»-ро ифода мекунад: Дар он вақт бозувони ӯ чунон босуръат ҳаракат мекарданд, ки ман ба чизе монанд карда натавонистам [128, с.79]; Ман ӯро ҷеғ зада бо тамоми қувват ва бо ин суръат кучо давида рафтанастро пурсидам [128, с.267]; Бачагон пода ва рамаҳои худро ба тарафи деҳа ронданд, молҳо, гӯё ки онҳоро гург пеш карда бошад, бо як ҳароси ваҳшиёна бо тамоми қувват ва суръат ба тарафи деҳа медавиданд [128, с.37].

Мурданивор тарсида гурехтан. ВФФ-и зикршуда дар ҷумла ва матн ба маънои «тез рафтани, давидани, гузаштани» меояд. Дар баъзе ҳолатҳо ин ВФФ бидуни зарфи тарзи амали «мурданивор» омада, маънои «аз тарсу ваҳм тез давидани, гурехтани»-ро ифода мекунад:

Муҳиддин, ту писари калони дарсхон мебошӣ, ба ту айб аст, ки мурданивор тарсида гурезӣ [128, с.19]; Дар ин гуна мавридҳо кампир барои ҳалос кардани худ аз дасти он бачагони шум ҳикояи деу ачинаро сар

мекард, ки бо шунидани он гуна ҳикояҳо бачагон мурданивор тарсида аз пеши ӯ мегурехтанд ва ӯхам бо осудагӣ ба осмон нигоҳ карда дукат чаппа, яъне сар ва поҳояшро бар рӯи болишҳо баланд карда мехобид [128, с.59]; Ҳамин ки овози қарроси мӯшак баромад, аз хона ҳам овози ҷонкоҳи: «вой мурдам!» гуфтани чанд кас якбора баланд шуд ва дари хона кушода шуда, аз он ҷо чанд кас берун омад. Мо мурданивор тарсида гурехтем [128, с.142];

Бисёр тез давидан, тохтан, гаштан. Ин ВФФ низ бо маънои «тез рафтан, давидан, гузаштан, гаштан» истифода мешавад:

– Ба ин тезӣ кучо давида меравӣ ва маро кучо бурдан мехоҳӣ? [128, с.267]; Баъд аз як миқдор пахта кашида шудан ӯ ба сари ҳаллоҷӣ менишаст ва тири ҳаллоҷии вай монанди чархи осие тез мегашт [128, с.314]; Ҳоло, ки харат натохтааст, пешакӣ лофубод назан ва баъд аз он ки харат гузашт, ҳар чӣ қадар лоф занӣ, майлат! [128, с.151]; Чунки ғулом будани ӯро ва дар хурдсолӣ аз тарафи туркманон тохта оварда фурӯш шудани ӯро медонистам ва аз ӯ пурсидам, ки дар он бора ба ман ҳикоя карда диҳад [128, с.327].

Қадами худро тезтар кардан. Ин ВФФ ба маънои «зуд роҳ рафтан» далолат мекунад:

Тӯда бо шунидани ин фармон қадами худро тезтар карда рафтан гирифт [128, с.355];

Мурғи посӯхта барин давидан // гаштан. ВФФ-и мазкур маъноҳои «тез давидан, гаштан, ҳаракат карданро»-ро ифода мекунад:

«Ӯ мурғи посӯхта барин мегашт, лекин аз тарси «ба ногоҳ дида намонад» дигар ба тиреза наздикӣ намекард (Р. Ҷалил «Одамони ҷовид», қ.П. 2). Вазир бошад, тадбир мечуст, мурғи посӯхта барин ба ҳар сӯ беист даву ғеч мекард» [221, с.642].

Монанди мурғи даробғӯтида омадан. Зимни ВФФ-и мазкур маънои «омадан, ҳаракат карда рафтан» дар назар дошта шудааст:

... мағрурона ба тарафи меҳмонхона рафта ба он ҷо даромад ва баъд аз ду дақиқа монанди мурғи даробғӯтида шалпар шуда, дар зери арақи хичолат монда аз меҳмонхона баромада омад [128, с.216].

Шитобон давидан, саросемавор тохтан. Дар ВФФ-и ишорашуда маънои «тез давидан, зуд ҳаракат кардан, рафтан, омадан» дида мешавад:

Рӯзе падарам барои намози пешин ба масҷид рафт ва зуд баргашта омада дар роҳрави ҳавлӣ истода маро ҷеғ зад ва «зуд биё» гӯён шитобкорона баргашта рафт [128, с.119]. Дар ҳамин вақт Пирак аз мадраса баромад, ӯ ба касе ва гурӯҳе нигоҳ накарда ба тарафи зинаи шимоли сахн шитобкорона мерафт [128, с.267]; Дар ин вақт бародари калонам ва Эргашро кофта ба ҳар тараф саросемавор давидани падарам ва дигарон ба нақоранавозии ман ҳалал расонид [128, с.19].

Таъкид кардан бамаврид аст, ки дар раванди таҳлилу баррасӣ ВФФ-е мушоҳида гардиданд, ки бо маънои «давидан, ҳаракат кардан» омада, дар таркиби онҳо зарфи тарзи амал ва монандӣ ба ВФФ мансуб будани маъно (монанди дарихоначиён давидан) таъкид мекунад:

Харҳои маст монанди «дарихоначиён» дар давидан аз якдигар рашк карда гӯшу гардани якдигарро газида ба ҳамдигар лагад паронда арросзанон пеш медавиданд [128, с.357]; ... баррағони дар вақти чаро аз модар дурмонда аз қафои рама баосзанон медавиданд, аммо ҳеч кадоми онҳо намеғалтиданд [128, с.37];

Ҳамин тариқ, аз шарҳи гурӯҳи луғавию маъноии ВФФ-и ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат», ки дар боло мавриди таҳлилу тавсиф қарор гирифтанд, маълум гардид, ки дар онҳо маъноҳои ба ҳам наздик, шабоҳатдошта дида мешавад. Илова бар ин, муқаррар гардид, ки аксарияти ВФФ-и зикршуда ба худ аломати муродифиро касб карда, дар бештари мавридҳо бар ивази якдигар ба кор мераванд.

Мо кӯшиш кардем, ки воҳидҳои фразеологиро бо маънои кам ё камтар монанд (вале на ҳамеша якхела) якҷоя кунем (рӯйхати пурраи воҳидҳои фразеологии феълӣ дар замима оварда мешаванд). Фразеологизмҳои, ки ба ягон гурӯҳ дохил намешаванд, алоҳида оварда шудаанд.

Инчунин, дар ин бахш таҳлили этимологии баъзе воҳидҳои фразеологии феълӣ дар асоси «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ»-и М. Фозилов мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегиранд.

Қисми ками воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ, ба монанди воҳидҳои фразеологии феълии англисӣ ба ядроӣ майдони мафҳуми ҳаракат тааллуқ дорад. Бо он чунин воҳидҳои фразеологии феълӣ мансубанд:

1. Воҳидҳои фразеологие, ки маъноӣ «зуд ҳаракат кардан»-ро доранд (6 адад): «шитоб кардан / харгурез кардан / кафшро монда патакро пӯшида (гирифта) гурехтан», «шитобон бо суръати баланд», «бо суръати тамоми давидан / бо ҳавли чон давидан», ки ба ифодаи образнок хос аст;

2. Воҳидҳои фразеологӣ бо маъноӣ «аз паси касе рафтан» (2 адад): «мисли соя рафтан», «дар пошнаи касе нишастан». Воҳидҳои фразеологии гурӯҳҳои мазкур, илова бар раванди мустақими ҳаракат, фасоҳати баланди маъниро низ соҳибанд.

Гурӯҳҳои зерин ба периферияи (ҳошия) майдони номинативии ҳаракатҳо мансубанд. Баъзе гурӯҳҳои воҳидҳои фразеологӣ аз рӯи маъноҳои шабеҳ паҳлу ба паҳлу ҷойгиранд: гурӯҳҳои 6 ва 7; ё маъноӣ бевоситаи муқобил, ки як соҳаро инъикос мекунанд: гурӯҳҳои 3 ва 4 (ба замима нигаред). Бояд қайд кард, ки аз сабаби маҳдуд будани доираи қарор танҳо баъзе гурӯҳҳои маъноӣ ба назар гирифта мешаванд, ки онҳо дар ин боб на мувофиқи рақамгузорӣ оварда шудаанд (рақамгузорию пурраи ҳамаи гурӯҳҳо бо тартиб дар замима оварда шудааст).

Гурӯҳҳои зерин, ки ба периферияи соҳаи номинативии ҳаракат дохил мешаванд, аз воҳидҳои фразеологии феълии зерин иборатанд: **3. Воҳидҳои фразеологии бо маъноҳои «ноком шудан», «ичро кардани қор, ки ба нокомӣ меанҷомад», «ба бадӣ тағйир ёфтан»** (16 воҳид) доранд, ки, аз як тараф, аз лиҳози тобиши маъноӣ фарқ мекунанд дар соҳаи маъно: масалан: «Қачу қилеб кардан», ки дар он нокомӣ ба таври ягон ҳодиса, амали нодуруст, «қач» фаҳмида мешавад; «Ба оташ даромадан», ҷое, ки дар он нақшаҳо нобуд мешаванд, барҳаму дарҳам мешаванд, ба онҳое, ки ба

чаханнам оташ медароянд, мукоиса карда мешавад; «Ду даст дар бинӣ холӣ баргаштан», яъне, ки бидуни ба даст овардани маблағе ё чизе тарк кардани чое фаҳмида мешавад. Ин воҳиди фразеологиро метавон ба ядроии майдони мафҳумҳои ҳаракат нисбат дод, зеро феъли «рафтани, тарк кардан» ба маъноии аслистифода мешавад.

Аксари амалҳои, ки воҳидҳои фразеологии ин гурӯҳ тасвир кардаанд, ба ин ё он дараҷа баробар ба нокомӣ мебошанд ва бисёре аз воҳидҳои ба гурӯҳ дохилшуда бо ифодаи равшану возеҳи худ фарқ мекунанд.

Мафҳуми муқобил ба нокомӣ– муваффақият, инчунин, бо маъноии гуногуни воҳидҳои фразеологӣ ифода карда мешавад. **Гурӯҳи воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои «муваффақ шудан», «муваффақ будан», «бомуваффақият гузаштан», «беҳтар шудан»** (11 адад) мисолҳои зеринро дар бар мегирад: «рӯ ба беҳбудӣ овардан», яъне такмил ёфтани; «нони касе рағанин шудан» – «фаровон зиндагӣ кардан»; «ба зинаҳои баланд баромадан» – «соҳиби мансабу иззат шудан» ва ғ. Маъноии воҳидҳои фразеологӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро тавассути образҳои ҳаракат ифода мекунанд, яхела нестанд ва на танҳо муваффақият, балки такмили мушаххасро низ тасвир мекунанд, масалан, касб кардани ҷойгоҳу мақом ва монанди инҳо.

Дарки васеи **гурӯҳи панҷумро метавон аз воҳидҳои фразеологии феълӣ ба маъноии «мурдан»** (13 адад) низ дарёфт, ки дар он марг аксар вақт на танҳо ҳамчун қатъи фаъолияти ҳаёт, балки ҳамчун интиқол ба ҷаҳони нави аҷоиб бо имконияти мулоқот бо хешовандон ифода меёбад: «ба дунёи абадӣ рафтани», «аз мушкilotи дунё халос шудани», «ба ҳазорсолаҳо (гузаштагон) баробар шудани», «чашм пӯшидани», «ҷон додани», «ҷон ба ҷонофарин супурдани», «бандагии Худоро ба ҷо овардани», «ҷон ба Ҳақ таслим кардани», «аз дунё гузаштани», «аз олам рафтани», «аз дорулфано ба дорулбақо реҳлат кардани» инъикос ёфтааст. Ин эвфемизмҳо, ки ба услуби бадеӣ хосанд, дар шуури инсон таассуроти манфиро ба мисли феъли «мурдан» ба вучуд намеоранд. Дар гурӯҳи мазкур воҳидҳои фразеологии низ ҳастанд, ки

бауслуи гуфтугӯӣ марбут гардида, тасвири чараёни дафиро ифода мекунад, ба монанди: «таги хок рафтан» ё «ба хок супурдан» ва ғ. Баъзе воҳидҳои фразеологии ифодакунандаи мафҳуми «мурдан» обурани манфӣ доранд. Чунончи: «ба асфалассофилин рафтан», «рост ба дӯзах рафтан» ва ғ.

Гурӯҳи 6. Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои умумии «итоат, ҳакирӣ, хорию зорӣ» (11 воҳид), инчунин, мафҳумҳои ҳаракатро тавассути тасвири дар воҳиди фразеологӣ мавҷудбуда ҷанбаҳои гуногуни маънои зикршударо инъикос мекунад, масалан, «сар ҳам кардан» – «фармонбардорӣ кардан, итоат кардан»; «ба пой (қасе) афтодан» – «ҳакирона қазе талаб кардан»; «бо сари ҳам омадан» – «гуноҳро эътироф қарда, бахшиш пурсидан», «гардан додан» – «розӣ шудан, қоил шудан». Маънои «фармонбардорӣ», инчунин, метавонад, бо қасе хушомад карданро ҳам дар бар гирад, масалан, «ҳамчун мор печидан» («ҳалқа задан» барои дили қасеро ба даст овардан, писанд омадан ба дигарон) ва ғайра.

Гурӯҳи баррасишаванда бо **гурӯҳи 7. Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «амал кардан / зиндагӣ кардан, риоя қардани шарт»** (3 адад) умумият дошта, он низ маънои «тобеият»-ро инъикос мекунад, аммо дар воҳидҳои фразеологии ин гурӯҳ тобиши манфии тобеъ ё вучуд надорад, ё хеле ноустувор ифода меёбанд. Ғайр аз ин, ин ҷо суҳан дар бораи тобеъ будан ба авзоъ ё ҳолат меравад, на ба қасе: «ба роҳи рост (медонистагӣ) рафтан» ва ғайра.

Мафҳуми ҳаракат, инчунин, дар мисолҳои **воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «таваққал қардан»** (7 адад), ки қасоҳати баланд ва ифоданокро ифода мекунад, шарҳу тавзеҳ ёфтаанд. Таваққалро ба рафтан ба ҷое, ки алангаи оташ аст, баробар қардан мумкин аст: «худо ба оташ андохтан»; бо банд андохтан дар қардани худ муқоиса қарда мешавад: «ба таги дор рафтан»; рафтан ба ҷое, ки бадӣ ва ҳатарро ифода мекунад: «ба даҳони аждаҳо рафтан», «худо ба обу оташ задан» – ҷони худо ба ҳатар гузоштан ва ғ.

10. Воҳидҳои фразеологии феълӣ бо маънои «фаъолияти зеҳнӣ» (4 адад) низ чолиби диққат аст. Сар ҳамчун ҷои тамаркузи фикрҳо фаҳмида мешавад, ки онро «тарк мекунад», агар чизе фаромӯш шуда бошад – «аз сар берун мешавад»; «ба сар меояд», агар ягон ақида дар шуур пайдо шавад – «ба хотир меояд»; аз он «меравад», агар чизеро фаромӯш кардан мумкин набошад – «аз сар намебарояд» ва ғ.

Гурӯҳи **14. Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «пайрави касе шудан», «ба ақидаи касе пойбанд будан»** (3 адад) мисолҳоеро дар бар мегирад, ки ба тасвирҳои пайравӣ ба касе / чизе, масалан, дунбол кардани киштии дар пеш ҳаракаткунанда: «рафтани / шино кардан ба пайроҳаи киштӣ» – «дар зерӣ таъсири касе (чизе) будан, ба ақидаи каси дигар пойбанд будан»; дар паси шахсе, ки дар пеш қадам мезад: «бо роҳи касе рафтани» – «дар ҳама гуна корҳо пайрав будан». Воҳидҳои фразеологии «аз пайи касе рафтани» ва «бо роҳи касе рафтани» гунаҳои якдигаранд. Чунончи:

Аммо Ситора ба тарафи дари даромади муқаррарии работи мутаваллӣ нарафта ва он дарро дар тарафи дасти чапи худ гузошта шарқрӯя роҳ рафта дар паси работ гузашт ва аз он ҷо тамоман ба тарафи шарқ рӯ оварда, дар миёнаи хомаҳои рег *рафтани гирифт. Ман ҳам аз пайи ӯ* (Ёддоштҳо, с.414).

Тасвирҳои равшани ҳаракат, инчунин, дар гурӯҳи **16, яъне воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «такаббур кардан»** (3 адад), ки ба услуби гуфтугӯӣ мансубанд, қарор доранд. Ҳамин тавр, асоси воҳиди фразеологии «бо бинӣ осмон хорошидан» тасвири касе аст, ки бисёр мағрурона сарашро боло мегирад ва дар заминаи воҳиди фразеологӣ «аз осмони ҳафтум нигоҳ кардан ба дигарон» – эҳтимолан тасвири парандае мисли уқобу каргас ..., ки дунёро зерӣ пойи аспҳои худ (пойи худ) мебинанд, бо бинӣ ба замин хат кашидан – мағрурона, нописандона муносибат кардан, аҳаммият надодан.

Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «дастнигар будан» (2 воҳид) бо воҳидҳои фразеологии гурӯҳи сеюм, ки ба нобарорӣ алоқаманданд, ба навъе шабоҳат доранд. Бо вучуди ин, воҳидҳои фразеологӣ маънои нисбатан мушаххас доранд ва дар онҳо тасвири дар саросари ҷаҳон саргардоншудаи як

гадое, ки садақа мепурсад, таҷассум ёфтааст: «буду нобуд аз даст рафтан; сарсону саргардон гаштан» ва «дасти гадоӣ дароз кардан».

Илова бар гурӯҳҳои баррасишаванда, мафҳуми ҳаракат дар гурӯҳҳои воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои «безътиной ба меъёрҳо, қоидаҳои мухталиф», «мустақил будан, ба хости худ амал кардан», «бо мушкилот рӯбарӯ шудан, мавриди озмоиш қарор гирифтан», «гурехтан аз душворихо, чазо», «бо таъби хуш / бад будан», «кори худро накардан», «ҳаяҷон», «рахгум задан» ва бисёр гурӯҳҳои дигари воҳидҳои фразеологӣ ифода мегарданд, (нигаред ба ҳамаи мисолҳо дар замима) пурра мекунад.

Қисми боқимондаи воҳидҳои фразеологӣ ба ҳеҷ кадоме аз гурӯҳҳо вобаста карда нашудаанд. Бо вучуди ин, баъзеи онҳо ба ин ё он дараҷа бо гурӯҳҳои зикргардида аз рӯи маъно робита доранд. Ҳамин тариқ, воҳиди фразеологӣ «кучое ки хоҳӣ, рав!; чор тарфат қибла» бо маънои «пурра дар ихтиёри худ будан; кори дилхоҳ кардан» қисман бо безътиной ба меъёрҳо алоқаманд аст (гурӯҳи 8), аммо мафҳуми озодӣ дар ин ҷо нақши муҳим мебозад, мафҳуми манфии безътиной амалан дар ин ҷо ифода намешавад.

Баъзе воҳидҳои фразеологӣ, ки ба ягон гурӯҳи маъноӣ мансуб нестанд, ба ядрои майдони номинативии мафҳуми ҳаракат дохил мешаванд ва дар маънои аслии ҳаракат истифода мешаванд, ки бо мурури замон бо аломатҳои иловагӣ мураккаб шудаанд, масалан, «ба ҳар ҷое, ки пеш ояд, рафтан», «ба ин тарафу он тараф рафтан», «ба шикам роҳ рафтан», яъне ҳолати масти шадид будан аст, ки ба маънои аслии «ба шикам ҳазида роҳ рафтан» мебошад (ниг. замима,).

Б) Гурӯҳҳои семантикии воҳидҳои фразеологӣ забони англисӣ. Ҳаракат яке аз мафҳумҳои асосӣчаҳонбинии инсон ба шумор рафта, дар робита бо ҳаракат, рафтор ва дарки ҳаёти инсон сурат мегирад. Таҳлили маъноии воҳидҳои фразеологӣ феълӣ имкон дод, ки онҳоро ба 24 гурӯҳ тақсим намоем.

Дар раванди таҳлили этимологӣ воҳидҳои фразеологӣ ифодакунандаи «ҳаракат» мо аз луғатҳои The American Heritage Dictionary of Idioms

(Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2003) ва Фарҳанги лаҳҷаи Амрико (Harper Collins Publishers, 2007) истифода намудаем. Ҳамин тариқ, воҳидҳои фразеологӣ ва ифодакунандаи ҳаракатро мо ба зергурӯҳҳои зерин тақсим намудем:

1. Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ бо маънои «зуд ҳаракат кардан» (ба адад) ба ядрои майдони номинативии мафҳумҳои ҳаракат мансуб аст, зеро онҳо бо маънои аслии ҳаракат мустақиман мегарданд. Ин нави воҳидҳои фразеологӣ феълӣ бо маънои «ҳаракати тез» ифода мешаванд:

go like a bomb *..I'll help you. It ain't so bad. She'll go like a bomb.* (A. Sillitoe, 'A Start in Life', part II) — ... Ман ба ту ёрӣ медиҳам. Ин он қадар мушқил нест. Вай мисли тир меравад. *He went past us on his motorcycle going like a bomb.* — Ӯ бо мотосикл аз назди мо бо суръати хеле баланд гузашт. — мисли бомба (тир) ҳаракат кардан / рафтани; **run like a blue streak**; бо тамоми қувват давидан; аз таҳи дил давидан, чорҳез зада гурехтан, думро ҳода кардан. *The car was running like a blue streak.* — Мошин бо суръати тамоми мерафт. *run like a deer (run like a deer (hare или rabbit))* ≈ аз таҳи дил давидан, чорҳез зада гурехтан, ба қафо нигоҳ накарда гурехтан, тир барин рафтани. *Bessie: «...ay, you left him!.. You run like a hare to get out o' danger.»* (S. O'Casey, 'The Plough and the Stars', act IV) — Бесси. ... охир ту шавҳари маро тарк кардӣ... вақте хатареро ҳис кардӣ, харгӯш барин чорҳез зада гурехтӣ. *'Spanish-American war, ' he said. 'Ran like a rabbit half the time.'* (W. Saroyan, 'The Human Comedy', ch. III) — Дар ҷанги Испания ва Америка иштирок кардаам, — гуфт пирамард. — Ҷанг намекардам, ҳамеша думро ҳода карда мегурехтам. *'Now there's a girl who really runs, ' he said... 'She runs like a deer. Wonder if she's ever had any athletic training.'* (E. S. Gardner, 'The Case of the Sunbather's Diary', ch. 3) — — Бале, ин духтар давида метавонад, — гуфт Хартсел. — вай мисли оҳу медавад. Ҷолиб аст, ки оё ӯ ягон бор тамрин карда бошад. *The boy was far ahead running like a deer.* (I. Murdoch, 'The Italian Girl', ch. XIII) — Ҷавон хеле аз ман пеш гузашт. Ӯ мисли бод медавид.

– чун харгӯш давидан, мисли харгӯш зуд ҳаракат кардан ва **to run like mad** девона барин давидан / бо тамоми қувват давидан / ба қафо нигоҳ накарда гурехтано **run the streets** дар кӯчаҳо давидан.

go off like a rocket оташ гирифтан, аланга задан, таркидан *Dinny, darling... I tried to pay, but Tony would have none of it and went off like a rocket.* (J. Galsworthy, 'Over the River', ch. XXXVII) — Динни, азизам... Ман мехостам, қарамро бидихам, вале Тони оташин шуда, тир барин аз ман дур шуд. *'Then she asked what had happened to you – it just slipped out, slipped out.'* *'What slipped out?'* *'Kind of joke – how you were all right runnin' around with a woman in a flash car – said maybe there was nothing wrong in it, but boy, she went off like a rocket, tears instead of sparks.'* (S. Chaplin, 'The Day of the Sardine', ch. XIV) — Сипас он духтар пурсид, ки ба ту чӣ шудааст. Ана, ман ҳам иқро кардам. – Чиро иқро шудӣ? – Ман фақат барои шӯхӣ ба ӯ гуфтам, ки чӣ хел ту бо як хонум дар як мошини зӯр мегузаштӣ. Дигар ҳеч чиз. Вале ӯ мисли ракета таркид, факт ин ки ба ҷойи шарора ашк мерехт.

Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ зерин ба периферияи соҳаи номинативии мафҳумҳои ҳаракат ишора мекунад, ки онҳо на танҳо бо маъноҳои воҳидҳои фразеологӣ, балки бо тасвирҳои дигари он ба дараҷаи истеъмол алоқамандӣ доранд. Баъзе воҳидҳои фразеологӣ феълӣ аз рӯи маъноҳояшон ба якдигар мушобеханд.

2. Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ бо маъноҳои «ноком шудан», «тағйир ёфтани ба бадӣ», «ба ҳолати ноумедӣ дучор шудан»(21 адад) тобишҳои гуногуни маъноиро ифода мекунад: «come / run to the end of one's rope»-»ба ҳолати ноумедӣ дучор шудан; «fall / walk in to a trap» – «ба дом афтодан, фиреб хӯрдан», «go away empty –дасти холӣ рафтани». Ин воҳиди фразеологӣ, илова бар ин, аз сабаби маҳдуд будани дараҷаи истеъмол, метавонад ба ядрои майдони мафҳумҳои ҳаракат мансуб гардад, зеро он ба маънои аслии «рафтани» корбурд гардида, аломати иловагии «бо дасти холӣ»-ро ифода мекунад.

Тавре ки аён гардид, воҳидҳои фразеологӣ бо маънои умумии «нокомӣ ва бад шудани вазъ» дар тасвирҳои гуногун асос ёфтаанд. Ҳамин тавр, зиндагии номурааттаб, мушкилот дар ҷои кор, бо афтиши ҳавопаймо: «go into freefall» (маънои дуҷуми воҳидҳои фразеологӣ– «босуръат афтидан (оид ба нарх)»); бо ғарқ шудани Титаник: «go Titanic» киёс карда мешавад. Нокомӣ инчунин, ба поин шоридани об аз кубури обгузар: «go down the tube(s)»; бо бархӯрдан ба замин: «run into the ground»; бо ҷаҳидан аз тобаи тасфон ба оташ: «jump out of the frying pan into the fire», ки нисбатан маънои мушаххаси «дар ҳолати ногувор қарор доштан»-ро мефаҳмонанд, баробар доништа мешавад.

Бояд ишора намуд, ки ВФФ-и «**run into the ground**» дорои маъноҳои зерин аст:

1) (smth., it) ≈ чидду ҷаҳди барзиёд; аз андоза берун шудан: *Frank replaced his own phone, feeling more angry at the judge's blunt incivility than grateful for the information he had given him. It was all right to be individual, but he didn't have to run it into the ground.* (J. Jones, 'Some Came Running', book I, ch. V) — Фрэнк телефонро гузошт. Ёро дағалии судя бисёр оташин карда буд, ки ҳагто миннатдори ӯро барои дастрас кардани иттилоъ нафаҳмид. Шахси маъруф будан хуб аст, вале андозаи ҳар чизеро донистан накуст. *Caution is no doubt a virtue but don't run it into the ground.* (WD) — Эҳтиёткорӣ, албатта, кори хуб аст, вале аз ҳад зиёд тарсидан лозим нест.

2) (smth.) корро хароб кардан, ба муфлисшавӣ расондан, чизеро барбод додан *He had a hardware store that he ran into the ground almost before the opening-day sale was over.* (E. O'Connor, 'The Last Hurrah', part II, ch. VIII) — Ё мебоист асбобу лавозим савдо мекард, вале ҳанӯз ду рӯз нашуда, муфлис гардид. *'There's a feeling that Quaipe's going to run the aircraft industry into the ground.'* 'Nonsense,' said Lufkin, at his bleakest. (C. P. Snow, 'Corridors of Power', ch. XXXVIII) — — Ҳавотиранд, ки Куэйф саноати ҳавопаймоиро барбод медиҳад. – Сафсатта! – бо ғзаб ҷавоб дод Лафкин.

3) (smb.) ба касе зарбаи мухлик ворид кардан, касеро шикаст додан: *We lost the game today, but tomorrow we'll run them into the ground.* (DAI) — Имрӯз мо бозиро бохтем, вале фардо мо рақибонамонро шикаст медиҳем; ҷаҳидан ба оташ аз тобаи тафсон: Воҳиди фразеологӣ «jump out of the frying pan into the fire» бо маънои бештар мушаххас «дар ҳолати хеле бад қарор гирифтани» ва ғайра метавонад қорбурд гардад.

Бояд қайд намуд, ки семантикаи вожаи «бахт» ва «муваффақият» бо шаклҳои гуногуни худ низ метавонад бо мафҳуми ҳаракат алоқаманд бошад, ки он дар мисолҳои зерин бозтоб гардидаанд. Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «муваффақ шудан», «муваффақият доштан», «бомуваффақият гузаштан» (16 адад): «go away with the garland» – «баланд бардоштани парчам, ғалаба ба даст овардан», гӯё бо гулчанбар рафтани - рамзи пирӯзӣ; «go off like hot cakes» – «савдои хуб доштан» ба монанди пирожниҳои гарм, ки ба он талабот калон аст; «run up from a shoestring» сарватманд шудан, аз майдаҷӯйда сар кардан» – «аз чизҳои хурд оғоз карда бой шудан»; «roll in wealth (roll (ē) wallow) in wealth) ≈ дар сарват фарқ шудан; дар болои пул хобидан; *be flush with money u roll in money Could she not realise that it cost money to keep a servant? Did she think he was rolling in wealth?* (A. J. Cronin, 'Hatter's Castle', book II, ch. 11) — Чӣ хел занам дарк намекунад, ки хидматгор гирифтани пул меистад? Эҳтимол, ӯ тасаввур мекунад, ки дар болои пул хоб аст? – «хеле таъмин будан», имконияти дорадба маънои аслии «хоб рафтани дар болои пул» бошад; «run circles around someone» *The guy is not exactly in form after last night's drinking but he can still run circles around you* — Ӯ, албатта, баъди нӯшонӯши дирӯза дар ҳолати хуб нест, вале дар ҳар сурат аз ту пеш мегузарад – «аз касе пеш гузаштани» аз рӯи қиёс бо варзишгарест, ки аз канори рақибҳои худ давида гузарад ва ба шарофати суръаташ ғолиб ояд ва ғайра, низ метавонанд дар якҷоягӣ бо мафҳуми ҳаракат истифода шаванд.

Дигар маъно, ки бо мафҳуми «ҳаракат» алоқаманд аст, ВФФ-и «дур шудани шахс аз ҳаёт» мебошад, ки дар гурӯҳи **4. Воҳидҳои фразеологии бо**

мафхуми «мурдан» дорад (20 адад): «*come to an untimely end*», «*go out like a candle in a snuff*» – марги нобаҳангом, дархол Ҷавтидан, *айнан*. (мисли шамъ хомӯш шудан).

go out like a candle in a snuff (go out like a candle in a snuff (like a snuffed candle ̈ like the snuff of a candle)) 1) зуд Ҷайб задан *She was too exhausted to say anything, and the hope that had flickered when he first spoke went out like a snuffed candle.* (D. Cusack, 'Southern Steel', ch. XVIII). - Вай бисёр бемадор буд ва ягон гап зада наметавонист. Умеде, ки дар дили ӯ шуъла мезад, пас аз суҳбат бо Артур, тамоман хомӯш гардид. *They were so dead tired that... they went out like snuffed candles.* (J. Wain, 'Strike the Father Dead', part V, 'Jeremy'). - Бачаҳо мурданӣ монда шуданд ... ва онҳоро дар як дам хоб бурд. 2) мурдан; ≈ чун шамъ хомӯш шудан *Bess dropped off sudden... went out, as they say, like the snuff of the candle.* (S. Warren, 'Ten Thousand a Year', ch. IX) — Бесс дар танҳой вафот кард... мисли шамъ хомӯш шуд.

«*go to a better world*» – муродифи аз дунё гузаштан, ин дунёро (дунёи фониро) тарк кардан, ба он дунё рафтан, ба назди гузаштагон реҳлат намудан ва Ҷайра ба шумор меравад.

Воҳидҳои фразеологии феъли бо маънои «аз дунё рафтан» эвфемизмҳои феъли «*to die*» мебошанд. Шумораи зиёди воҳидҳои фразеологии зикршуда аз он шаҳодат медиҳад, ки феъли «*to die*» тасаввуроти манфиро дар шуури инсон ба вучуд меорад ва эвфемизм мафхумро бо воситаи як ифодаи хубтар баён мекунад.

Ҷамин тавр, воҳиди фразеологии «*go to a better land*», ки маънои «ба ҷаҳони беҳтари дигар рафтан»-ро ифода мекунад, нарм садо медиҳад ва чунин ҳиссиёт мисли тасаввуроти манфиро ба монанди феъли содаи «*to die*» ба вучуд намеорад. Воҳидҳои фразеологии феъли «*go to glory*» ва «*go to heaven*» *The unfitness of man's soul to go to heaven until cleansed from every smallest speck of sin. Calvinists believed that every person was predestined by God to go to heaven or to hell. I believed that when I died I would go to heaven and see God. In the Christian religion, the Last Judgement is the last day of the world when*

God will judge everyone who has died and decide whether they will go to heaven or Hell. Purgatory is the place where Roman Catholics believe the spirits of dead people are sent to suffer for their sins before they go to heaven. Better go to heaven in rags than to hell in embroidery маънои «ҳаракат ба ҷаҳони аҷиб»-ро ифода намуда, то андозае гунаҳои якдигар ба ҳисоб мераванд.

Иловатан мафҳуми «марг» бо маънои «реҳлат кардан / рафтан ба дигар дунё» метавонад бо маънои «раванди дафн» муқоиса шавад. Инро метавон бо тасвири худӣ ҷаноза муқоиса кард: «go to grass»; *Buck, ' he said, 'I hear you've brought Mrs. Dyke and Sidney to live with you. You know, I think that's rather white of you... There was a time when you would have let them all go to grass, and never so much as thought of them.'* (Fr. Norris, 'The Octopus', book II, ch. V). — - Ту, рафиқ, – гуфт ӯ, – аз рӯйи шунидам, хонумҳо Дайк ва Сидниро бо худ гирифтаӣ. Медонӣ, ин аз тарафи ту як амали ҷавонмардона аст... Замоне буд, ки ту ҳам мебудӣ, ҳеч коре намекардӣ, агар пеши чашмат ҳам мемуранд. Қиёс бо ҷое, ки эъдомҳо иҷро мешуданд: «go west» *If we trade with the East we'll go west* — Агар мо бо Шарқ муомиларо сар кунем, ба ғарб меравем (тибқи жаргонҳои дуздон, «ба ғарб рафтан» маънои «рафтан ба Тибурн»– ба деҳа (ҳоло қисми Вестминстер дар Лондон)-ро ифода мекунад, ки дар он ҷо қатлҳо аз тариқи ба дор овехтан аз 1196 то 1783 иҷро карда мешуданд; инчунин, баъзан ин ҷойро ба ғуруби офтоб дар ғарб ташбеҳ мекунанд) ва ғ. Ин воҳидҳои фразеологӣ дар услуби гуфтугӯӣ истифода мешаванд, баҳусус воҳиди фразеологӣ зикршуда, ки маънои «фурӯ реҳтан, нест гардидан, ба хок рафтан» дорад ва он имкон медиҳад онро ба гурӯҳе шомил намуд, ки унвони он ба маънои дуҷумлаш мутобиқ аст.

Гурӯҳҳои маъноии боқимонда миқдори нисбатан ками воҳидҳои фразеологӣ ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат»-ро айният мебахшад, ки аз миёни онҳо

5. Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «ба мушкилот дучор шудан», «мавриди санчида қарор гирифтан» (8 адад):

come to a standstill истодан; аз ҳаракат бозистодан *Presently he came to a standstill, with his hands deep plunged into his pockets and his shoulders hunched.* (G. Galsworthy, 'The White Monkey', part I, ch. VIII). — Ногоҳ Майкл таваккуф кард, дастонашро ба чайбҳояш андохт ва шонаҳояшро боло бардошт.

«go down the rabbit hole» – дармондан, дар ҳолати ачиб, мураккаб печида мондан, мисли Алиса, ҳангоми ба лонаи харгӯшҳо фуromaдан; «gun against a stump» → «ба душворихо дучор шудан» ба монанди одаме, ки ба танай дарахт баста шудааст ва ғайра.

Маъноӣ воҳидҳои фразеологии гурӯҳи панҷум то андозае бо гурӯҳи **6. воҳидҳои фразеологӣ бо маъноӣ «кӯшиш кардан, саъй намудан, кореро ҳамаҷониба анҷом додан»** (7 воҳид) монанд аст, зеро талош ва саъй метавонад, қисман ба мушкилӣ иртибот дошта бошад. Маъноӣ «саъю кӯшишу талош», махсусан дар воҳидҳои фразеологии «go above and beyond duty», «go all out», go out of one's way (go out of one's (ē the) way) ва ғайра бисёр равшан ифода меёбанд.

Талош варзидан, чидду чаҳд кардан, ҳамаи саъйи худро кардан; ≈ арақи чабин рехтан. *Please, don't go out of your way for us* — Лутфан, ғами моро нахӯред; *He went out of his way to help her* — Вай ҳамаҷониба саъй мекард ба ӯ ёрӣ расонад; *She went out of her way to be rude to me* — Ӯ кӯшиш мекард ҳарчи бештар бо ман дағалӣ кунад; *Both the American company and ourselves are going out of our way to reach the agreement* — Чи хеле ки ширкати америкӯ талош меварзад, мо низ барои расидан ба тавофуқ тамоми саъйи худро мекунем; *Philip had already discovered that everyone in the studio cordially disliked her; and it was no wonder, for she seemed to go out of her way to wound people.* (W. S. Maugham, 'Of Human Bondage', ch. 43) — Филип пай бурд, ки дар студия Фанниро нағз намебинанд. Ин ки аҷобат надошт: ҳеч набошад, ӯ одамро ранҷонда метавонист; *Perhaps because he was a stranger, and of a different race, they went out of their way to show him many small attentions...* (A. J. Cronin, 'A Thing of Beauty', part II, ch. XIV) — Шояд барои

он ки Стефен меҳмон буд, боз ҳам хориҷӣ, то андозае онҳо аз ҳамдигар пешдастӣ карда, ўро мавриди ҳама гуна таваҷҷуҳи лозим қарор меоданд... *Miss Shipton might be an old maid but that was no reason why she should go out of her way to look like one.* (J. B. Priestley, 'Daylight on Saturday', ch. 7) — Бигузур хонум Шиптон пирдухтар бошад, вале чунин рафтор кардан чаро, барои он ки роҷеъ ба ин масъала касе шубҳае надошта бошад?

Бозтоби мафҳуми ҳаракат, ки асоси воҳидҳои гурӯҳи **7-уми воҳидҳои фразеологии феълӣ бо маъноҳои «ақли худро гум кардан», «ақли рафтор кардан»**-ро (б адад) ифода мекунад, бо маънои «аз хатти роҳи оҳан баромадан» алоқаманд аст. «go off the rails»; бо маънои аслии «аз ақл берун шудан»: «go out of one's mind (go out of (ё lose) one's mind); аз ақл бегона шудан, ақро аз даст додан, чинӣ шудан; «be out of one's mind» *You wouldn't believe it, Matt, but I sometimes think I'll go out of my mind the way I'm kept grindin' at it.* (A. J. Cronin, 'Hatter's Castle', book III, ch. 3) — Ту бовар намекуӣ, Мэт: баъзан фикр мекунам, ки аз дасти фаҳмондани инҳо девона мешавам. *You're mad. You've gone out of your mind. I won't listen to you.* (A. J. Cronin, 'The Stars Look Down', book II, ch. XXI) — Ту девонаӣ. Ту ақлатро аз даст додаӣ. Ман туро шундан намехоҳам. *She looked as if she had completely lost her mind.* (E. Caldwell, 'Jackpot', 'Meddlesome Jack') — Ранги рӯи Дейзи як хеле буд, гӯе тамоман беақл шуда бошад.

run with the hare and hunt with the hounds (run with the hare and hunt with the hounds (hold with the hare and run with the hounds)) ≈ ҳам ба мо ва ҳам ба шумо хизмат мекунад, дутарафа бозӣ (дурӯябозӣ) кардан. *'You ought to know best, ' he said, 'but if you want a divorce it's not very wise to go seeing her, is it? One can't run with the hare and hunt with the hounds.'* (J. Galsworthy, 'In Chancery', part I, ch. XIII) — Худатон беҳтар медонед, – гуфт вай, – вале, агар талоқ мехоҳед, дар гумон аст, ки ба хонаи ӯ рафтан аз рӯи ақл бошад, пай намебаред? Намешавад ҳамзамон ҳам сайду ҳам сайёд бошӣ. *Young Paddy was becoming quite a person of importance. He could run with the hare and hunt with the hounds, though nobody trusted him further than he could be seen. Paddy*

pretended to be with the diggers in this struggle over alluvial rights; but it was rumoured he had various interests in mining properties. (K. S. Prichard, 'The Roaring Nineties', ch. 55) — Пэдди чавон ба як шахси нисбатан муҳим табдил шуда буд. Ӯ метавонист ҳам ба мо ва ҳам ба шумо хизмат кунад, агарчи касе як зарра ҳам ба ӯ эътимод надошт. Пэдди вонамуд мекард, ки дар чанҷоли маъданчиёну саноатчиён тарафдори маъданчиён аст, вале ба ақидаи бисёрихо, ӯро манфиатҳои шахсиаш бо саноатчиён пайваस्ताаст.

9. Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ бо маънои «сарфи назар кардани меъёрҳо, асосҳои гуногун (ахлоқӣ ва ғ.), андешаҳои дигарон», «дур рафтан» (6 адад): «wander from the track» бо маънои «ба гумроҳӣ афтодан, ба тарзи ҳаёти носолим шуруъ кардан», «depart from life (depart from (ë this) life) ин дунёи бебақоро (фониро) тарк кардан. *My dear Philip, I regret to inform you that your dear Aunt departed this life early this morning. She died very suddenly, but quite peacefully.* (W. S. Maugham, 'Of Human Bondage', ch. 51) — Филипи азиз! Бо камоли таассуф ба маълумоти ту мерасонам, ки имрӯз субҳи барвақт холаи азизат ин дунёи фониро тарк кард. Вай ба таври ногаҳонӣ ва бидуни ҳар гуна дарду ранҷ вафот кард. «depart from one's word», «go / run too far» ва ғ. низ ҷолиби диққат аст. Воҳидҳои фразеологӣ феълии баъзе гурӯҳҳои зикршуда аз ҷиҳати маъно ба гурӯҳи мазкур наздиканд.

Ҳамин тавр, гурӯҳи **10-ум воҳидҳои фразеологӣ феълӣ бо маънои «беинсофона рафтор кардан», «вонамуд кардан»** (2 адад)-ро метавон ҳолати махсуси гурӯҳи нухум ҳисобид, зеро дар маънои воҳидҳои фразеологӣ бо маънои нишон додашуда безътиной ба асосҳои ахлоқӣ ба назар мерасад: «run with the hare and hunt with the hounds» – «дурӯ доштан // дурӯя будан», яъне *айна*: «бо харгӯш давида ва бо сағҳо шикор кардан».

Дарачаи сермаъноии мафҳуми ҳаракатинчунин, дар маъниҳое зохир мешавад, ки дар асоси гурӯҳи **11 – воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «таваккал кардан»** (5 адад) бозтоб гардидаанд. Таваккал ҳаракати мустақимро, ки «рӯ ба рӯйи хатар» нигаронида шудааст, айният медиҳад: «fly in to the face of danger»; бо ҳаракат дар болои шоҳае, ки метавонад

шиканад: «go out on a limb»; бо эҳтиёт ба болои пӯчоқи тухми мурғ роҳ гаштан: «walk on egg-shell». *If he had gone out on a limb like that he would come through all right* — Модоме, ки ӯ ба ин қор таваккал кардааст, пас, ӯ ба хостааш мерасад. *I went out on a limb for you this morning* — Ман имрӯз барои ту шудакариб ба бало мемондам.

Мафҳуми ҳаракат инчунин, дар воҳидҳои фразеологии феълии гурӯҳи 15 пешниҳод карда шудаанд.

Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «дар ҳолати хуб / бад будан» (3 адад). Хушбахтӣ ва шодиро бо сайругашт дар шуои офтоб баробар мекунад: «Walk on sunshine»; бад шудани ҳолатро бо парвози ҳавопаймо дар авҷи осмон муқоиса мекунад: «go into a nosedive; (go into a nose dive (или tailspin)) 1) ноком шудан, шикаст; ≈ аз саф берун шудан [дармондан, дар ҳолати ноумедӣ қарор доштан] *The team went into a tailspin after their captain was hurt, and they were badly beaten.* (DAI) — Пас аз он ки капитани дастаи мо қароҳат бардошт, бозингарон руҳафтада гаштанд ва даста шикасти сахт хӯрд. 2) руҳафтада шудан, маъюсӣ. *The man went into a tailspin after his wife died and he never got over it.* (DAI) — Баъди марги занаш ӯ бисёр маъюс гардида буд ва то муддатҳо ба худ наомад. Gointoanosedive». Ҳолати махсуси ин гурӯҳ дар воҳидҳои фразеологии феълии гурӯҳи 17, ки воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «аланга гирифтани», «занҷирро қанда кардан» (4 адад), ки дар он ҳашм метавонад бо гузаштан аз ҳад(-ди идоранашаванда) алоқаманд бошад, таҷассум ёфтааст, яъне, бо ҳаракати берун аз қорҷӯба, берун аз сабри инсон: «go through the roof»; ва инчунин, бо тасвири қасе, ки «гулӯи рақибро ба даст мегирад»: «fly at smb's throat».

Илова бар гурӯҳҳои баррасишаванда, мафҳуми ҳаракат дар воҳидҳои фразеологии феълии «амалҳои шитобқорона, доварӣ», инчунин, «фаъолияти зеҳнӣ», бо маъноҳои «тарзи ҳаёти номуайян», «сухан гуфтан», «қори беҳуда кардан», бо маънои умумии «итоат, ҳақирӣ, хорию зорӣ» ва бисёр дигарон инъикос меёбанд (ниг. ба замима, сах. 109).

Баъзе воҳидҳои фразеологии феълӣ ба гурӯҳҳои маъноии пешниҳодшуда шомил набуданд. Маънии бархе аз онҳо бо маънии гурӯҳҳои баррасишаванда бо ҳам мутобиқанд. Ҳамин тавр, воҳидҳои фразеологии феълии «run the gauntlet» бо маъноии «мавриди танқиди шадид будан» ва «мавриди масҳара будан» қисман бо маъноии «бо душворихо рӯбарӯ шудан» (гурӯҳи 5) шабоҳат доранд: танқид ва масҳара карданро то андозае ба мушкилот баробар кардан мумкин аст; аммо дар воҳидҳои мазкур оҳанги баён ба танқид ва масҳара равона мешавад.

Воҳидҳои фразеологии феълие, ки ба гурӯҳҳои маъноӣ шомил нашудаанд, ҳам ба ядро ва ҳам ба хошияи майдони номинативии мафҳуми ҳаракат тааллуқ доранд (нигаред ба ҳамаи намунаҳои замима, сах. 115-116).

В) Таҳлили муқоисавии гурӯҳҳои семантикӣ. Таснифоти маъноии воҳидҳои фразеологии феълии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунанд, умумиятҳои зиёде доранд. Муқоисаи таҳлили микдории гурӯҳҳои маъноии воҳидҳои фразеологии ҳарду забон гузаронида шуд, ки натиҷаҳои он дар ҷадвалҳои замима оварда шудаанд (Ҷадвали 5, сах.100, Ҷадвали 6, сах. 102).

Асоси майдони маъноии ҳаракат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ микдори ками воҳидҳои фразеологии феълие мебошанд, ки маъноии аслии ҳаракатро (ҳадди аққал дар яке аз маъноии онҳо) ифода мекунанд: намудҳои гуногун ва бо суръати гуногун («бо ду пойи худ рафтан», «run for dear life»), аксар вақт бо ҳаракати касе ё чизе муқоиса карда мешавад («мисли бало (чин) аз бисмиллоҳ гурехтан», «run like a lamp – сабуктар»).

Қисми асосии воҳидҳои фразеологии феълӣ ба периферияи майдони номинативии мафҳуми ҳаракат мансуб буда, маъноҳои гуногунро ифода мекунанд. Шумораи зиёде чунин воҳидҳо дар ҳарду забон (дар забони англисӣ каме зиёдтар) ба воҳидҳои фразеологии бо маъноии «ноком шудан», «бадтар шудан», ки намудҳои гуногуни ҳаракатанд ва ҳам маъноии умумии нокомиро («go in to a tail spin» – «афтодан, паст гардидан (дар бораи зиндагӣ

вағ.) ва мушаххастар («шикаст хӯрдан» – «дар ягон коре номуваффақ шудан») ифода мекунад, рост меояд.

Дар ҳарду забон аз рӯи шумораи воҳидҳои марбута ба гурӯҳи бо маънои «мурдан» (дар забони англисӣ боз якчанд воҳиди фразеологии мушаххас мавҷуданд) дар ҷойи дуҷум меистад. Чунин воҳидҳо ҳамчун эвфемизмҳои феълҳои «to die» ва «мурдан» хидмат мекунад ва метавонанд ҳам ба тарзи гуфтугӯ («go off the hooks», «ба хок рафтани») ва ҳам бо услуби баландтар («go beyond the veil», Elysees) ва ғ. истифода шаванд. Бисёр воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ бо маънои баррасишуда муодили якдигаранд (муодилҳои фразеологии байни забонҳо воҳидҳои фразеологие мебошанд, ки аз нигоҳисемантика, сохтор, грамматика ва ҷузъи таркибӣ шабеҳи якдигаранд; Арсентиева 1989: 97). Эквивалентҳо, масалан, «depart to God» ва «ба сӯи Худо равона шудан» ва монанди инҳо басомади умумӣ дошта, дар аксари ҳолатҳо ба як манбаъ мансубанд, аммо басомади онҳо дар таҳқиқот муфассал баррасӣ нашудааст. Дар байни чунин воҳидҳои фразеологӣ ҳам муодилҳои ҷудоғонае мавҷуданд, ки аз ҷиҳати ифода каме тафовут доранд: «рафтани аз ин ҷаҳон» ва «тарки ҳаёт» ва ғ.

Мавҷудияти муодилҳои байнизабонӣ барои воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои дигар низ хос аст (нокомӣ ва муваффақият, безътиной ба меъёрҳо, қоидаҳои гуногун ва ғ.), аммо аз сабабимаҳдудияти қор, баррасии ҳамаи намунаҳои чунин воҳидҳо ғайриимкон аст.

Гурӯҳи дигари маъноии воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳуми «ҳаракат»-ро инъикос мекунад, гурӯҳе мебошад, ки маъноҳои «муваффақ шудан», «бехтар шудан»-ро дорад (воҳидҳои фразеологии англисӣ каме бештар нишон дода шудаанд), ки инчунин, бо гуногунии тасвирҳои дар асоси воҳидҳои фразеологӣ мавҷудбуда фарқ мекунад («come out smelling like a rose» – «дар ҳама чиз муваффақ шудан», «ба назди одамон баромадан» – «ба даст овардани мавқеи сазовор дар ҷомеа» ва ғайра).

Дар забони тоҷикӣ воҳидҳои фразеологие, ки мафҳуми ҳаракатро бо маъноҳои «итоаткорӣ, ҳақирӣ, илтиҷо» («ба зону афтодан», «даст пеши бар

гирифтан») ва «безътиной ба меъёрҳо (ахлоқӣ ва ғ.)», («роҳи худро гум кардан // гумроҳ шудан», «харакати баръакс кардан») ифода мекунад, ки дар муқоиса бо забони англисӣ 2 маротиба (мутаносибан) бештар ҷудо шудааст. Дар забони англисӣ, дар навбати худ, мо бо воҳидҳои фразеологӣ 2 маротиба бештар бо маъноӣ «рӯ ба рӯ шудан бо мушкилот» («go through the hoop») дучор шудем. Тақрибан ҳамин миқдори воҳидҳои фразеологӣ дар ҳар ду забон ба маъноӣ «таваккал кардан» («walk on the wild side», «ба дами теғ (шамшер) рафтан») ифода ёфтааст.

Гурӯҳҳои боқимонда шумораи камтари воҳидҳоро нишон медиҳанд.

Инчунин, гурӯҳҳои маъноии воҳидҳои фразеологие ҷудо карда шудаанд, ки танҳо дар яке аз забонҳо дарёфт гардидаанд, масалан, гурӯҳи воҳидҳои фразеологие англисӣ бо маъноӣ «аланга гирифтани», «аз ихтиёр берун шудан» «go off like a rocket», дар забони тоҷикӣ ин гуна гурӯҳ вучуд надорад; як гурӯҳ воҳидҳои фразеологие тоҷикӣ бо маъноӣ «пешгирӣ аз мушкилот» («илоҷи воқеа пеш аз вуқӯ») дар забони англисӣ вучуд надорад.

Баъзе гурӯҳҳои фразеологие як забон танҳо ба як воҳиди фразеологие дигар забон мувофиқат мекунад (масалан, гурӯҳи воҳидҳои фразеологие англисӣ бо маъноӣ «кӯшиш кардан, саъй кардан, ҳамаҷониба кор кардан» ба як воҳиди фразеологие тоҷикӣ «арақи ҷабин рехтан» рост меояд).

Тавре ки аллакай қайд карда шуд, мансуб донишмандони воҳидҳои фразеологие англисӣ ё тоҷикиро ба ин ё он гурӯҳи семантикӣ, бо сабаби гуногунии шарҳу тавзеҳи онҳо ё бо сабаби беш аз як маъно доштани онҳо на ҳамеша ба осонӣ муяссар мешавад, масалан, воҳиди фразеологие сермаъноӣ «go off the hooks», ки ба гурӯҳи бо маъноҳои «мурдан» ва «демона шудан» марбут аст, аз он ишорат мекунад.

Умуман, дар таснифоти маъноии воҳидҳои фразеологие англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳуми ҳаракатро ифода мекунад, чанд хусусияти умумӣ мавҷуд аст. Дар ҳарду забон, тавре ки аз мисолҳои зикршуда аён гардид, воҳидҳои фразеологие мавҷуданд, ки муодили якдигаранд («swim down the stream (tide)» and «go with the flow»). Таҳлили омории гузаронидашуда нишон

дод, ки шумораи эквивалентҳои воҳидҳои фразеологии феълӣ ба забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ 25 ҷуфтро ташкил мекунад.

3.2. Падидаи маҷозшавии воҳидҳои фразеологӣи феълӣи ифодакунандаи мафҳуми ҳаракат дар забонҳои муқоисашаванда

Маъноӣ калӣма ва шарҳу тавзеҳӣ онро дарк намудан яке аз масъалаҳои умдаи илми луғатшиносӣ ба шумор мервад. Олимону мутафаккирони даврони қадим барои муайяну мушаххас намудани маъноӣ калӣма ва вижагиҳои мухталифи он баҳсу мунозираҳо карда, дар ин самт таҳқиқоти сершумори илмиро ба сомон расонидаанд, ки то ба замони мо омада расидааст. Яке аз масъалаҳои меҳварие, ки тавачҷуҳӣ суҳаншиносон ба он равона гардида буд, ифодаи маъноӣ калӣма маҳсуб меёфт. Умдатарин масъала, ки ба дарки маъноӣ калӣма рабт дошт, он буд, ки бархе аз калӣмаҳо ба ғайр аз ифодаи маъноӣ асли боз барои ифодаи маъноӣ дигар, яъне маҷозӣ истеъмол мегардиданд ва корбурди калӣмаҳои якшаклдошта бо маъноӣҳои мухталифро низ метавон яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи калӣма номид.

Аз омӯзишу баррасии сарчашмаҳо маълум гардид, ки масъалаи маҷоз аз тарафи олимону мутафаккирони Юнони қадим низ мавриди таҳқиқу пажӯҳиш қарор гирифта будааст. Роҷеъ ба корбурди маҷоз, олими бузурги Юнон Арасту ба таври зайл таъкид кардааст: «Маҷоз ба интиқоли маъно аз номи маъмул ба ғайримаъмул, аз чинс ба намуд ва ё аз намуд ба намуд ва ё ҳамгуни он дониста мешавад...» [Аристотель 2000, с.170].

Илова бар ин, роҷеъ ба маҷоз дар осори суҳансанҷони даврони асри миёнаи тоҷик андешаҳои гуногун баён гардидааст. Ба қавли Шамс Қайси Розӣ: «Маҷоз зидди ҳақиқат аст» ва дар маънии истилоҳиаш чунин мегӯяд: «Маҷоз он аст, ки аз ҳақиқат даргузаранд ва лафзро бар маънии дигаре итлоқ кунанд, ки дар асли вазъ на барои он ниҳода бошанд. Лекин бо ҳақиқати он лафз вачҳӣ алоқате дорад, ки бад-он муносибат муроди мутакаллим аз он итлоқ фаҳм тавон кард» [Шамс Қайси Розӣ 1991, с.192].

Ба андешаи забоншинос М. Саломӣён, «истилоҳи маҷоз бо калӣмаи ҳақиқат тавъам буда, дар аксари маврид онҳо дар таносуб ва тазоди якдигар

ифода меёбанд. Яъне агар маҷоз овардани калима ба маънои ғайриаслӣ бошад, ҳақиқат ифодаи маънои аслии калимаҳост» [91, с.7].

Ҳамин тавр, маҷоз дар таркиби воҳидҳои фразеологии феълии марбут ба мафҳуми «харакат» воситаи хеле муҳим маҳсуб ёфта, пояи асосии бунёди он ба шумор меравад, зеро маҳз ба воситаи он сухани носир ва ё нозим муассиру ифоданок гардида, калимаву истилоҳҳо ва мафҳумҳо бо тарзу услуби хос баён мегарданд.

Маълум аст, ки сермаъношавии калимаҳоро бо роҳи маҷоз ба се навъ: метафора, метонимия ва синекдоха чудо кардаанд ва ҳар яке аз ин анвои полисемияро навъе аз маҷоз меноманд. Роҷеъ ба мафҳуми метафора дар китоби «Забони адабии ҳозираи тоҷик» чунин таъриф омадааст: «Метафора намуди маъмулу машҳури забон аст. Дар метафора ду предмет ё ҳодисаи аз ягон ҷиҳат ба ҳам монандро бо як калима ном мебаранд» [26, с.15]. Аз таърифи овардашуда ҳаминро метавон бардошт намуд, ки ҳамаи анвои сермаъноии калимаҳо ба воситаи маҷоз сурат мегарданд ва тобишҳои маъноии худро маҳз тавассути ин мафҳум бозтоб менамоянд.

Дар таълифоти забоншиносони рус низ зери мафҳуми «метафора» маҷоз дарк карда мешавад. М. Саломиев дар рисолаи доктории худ таҳлилу баррасии масъалаи фавқуззикрро аз ҷониби забоншиносони аврупоӣ низ мавриди таҳлили амиқи илмӣ қарор медиҳад.

Забоншиноси рус В.П. Москвин доир ба мафҳуми маҷоз чунин андеша дорад: «Масъалаи маҷоз чун принципи асосии табдили маъно басо мураккаб ва мушкил аст. Қабл аз ҳама, он бояд ба навъҳо ва қисматҳо тасниф шавад: таснифоти навъҳои маҷоз ва тавзеҳи вижагиҳои фарқкунандаи онҳо аз нигоҳи забоншиносӣ ва рағбоншиносӣ вазифаи аввалиндараҷаи илм дар бораи семантика аст. Ў дар идомаи ин назария андешаҳои муҳаққиқони дигарро оварда, чунин таъкид кардааст: «Мутахассисон то имрӯз баҳсдоранд ва таъкид мекунанд, ки ҳанӯз ҳеҷ як назарияи пешниҳодшуда оид ба моҳияти маҷоз, тарзи татбиқшавӣ ва ё зухуршавии маҷозро мушаххас баён накардааст. Умуман. то ҳол ҳеҷ як паҷуҳиш моҳияти аслии маҷозро

мушаххас накардааст ва маҷоз ҳамон як муаммои сарбастаи илми семантика боқӣ мондааст. Ҳамин тавр, то ҳол ягон тавзеҳи комили назарияи маҷоз ва таснифоти пурраи маҷоз вуҷуд надорад. Вазифаи мо коркарди ҳамин гуна назария ва коркарди ҳамин гуна таснифот аст» [91, с.3].

Забоншинос Е.Ю. Мягкова маҷозро яке аз воситаҳои муҳимми сохтори психологии маъноӣ калима номидааст [117, с.30].

Ҳамин тавр, аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки нахустин унсури маҷоз ин таҳвили маъно ё кӯчиши маъноӣ як калима бар калимаи дигар аст ва ин яке аз роҳи усулҳои густариши маъноӣ калимаҳо дар забон мебошад. Шарҳи тавзеҳи нисбатан муфассали мафҳуми маҷоз дар «Ғиёс-ул-луғот»-и Муҳаммад Ғиёсуддини Ромпурӣ чунин аст: «Маҷоз –роҳ ва ҷойи гузаштан ва зидди ҳақиқат; ва ба маънии калимае, ки дар ғайри маънии ҳақиқии худ мустаъмал шавад ва маъноӣ мавзӯи ҳақиқии он матрук нашуда бошад, балки дар маънии мавзӯ лаҳ алоқаи мушобаҳат ё зарфият ё сабабият ва ғайри он мутаҳаққиқ бошад, чунончи, «хар» дар асл ба маънии ҳайвони ноҳиқ аст ва ба алоқаи мушобаҳат, ки ҳамоқат бошад, бар марди аҳмақ итлоқ кунанд; ва алоқаи зарфият, чунончи, хон хостанд, яъне таом хостанд; ва алоқаи сабабият чунончи, итлоқи шамс бар завъ (зӯъ)...» [228, с.233].

Тавре ки дар боло зикраш рафт, аксари суҳансанҷон ҳангоми шарҳи тавзеҳи истилоҳи маҷоз ба ду ҷанбаи он – ҳақиқат ва зидди ҳақиқат, тавачҷуҳ намудаанд ва дар таълифоте, ки маҷоз дар он тавсиф ёфтааст, ин масъала мавриди баррасии амиқи илмӣ қарор гирифтааст.

Шарҳи тавзеҳи мафҳуми маҷоз аз назари забоншиносони англис низ дур намондааст. Алалхусус забоншинсон М. Джонсон ва Дж. Лакофф ба ин масъала тавачҷуҳи беандоза намудаанд. Мавсуф ҷанбаи иҷтимоии маҷозро мавриди таҳлил қарор дода, ҷойгоҳи онро дар асоси маводи забони гуфтугӯӣ ё нутқи рӯзмарра таҳлил намудаанд [177, с.187].

Таъкид қардан бамаврид аст, ки ифодаҳои маҷозӣ ва воҳидҳои фразеологӣ яке аз унсурҳои муҳимми ташаккули забони асари бадеӣ ба шумор меравад. Маҳз ба воситаи онҳо онҳо паҳлуҳои мухталифи маъноӣ

калимаҳо боз гардида, ҳамнишинии онҳо бо якдигар муайян мешавад ва ҳамзамон хунари суханофарӣ ва истеъдоди зебоишиносии сухан аз тарафи аҳли эҷод тавассути ин воҳидҳои маъноӣ бозтоб мегардад.

Забоншинос Ҳ. Маҷидов низ маҷозро яке аз усулҳои муҳимми тавлиди луғавӣ номида чунин таъкид мекунад: «Усули маҷозии пайдоиши маъноҳои луғавиро аз маъноӣ маҷозӣ бояд фарқ кард. Дар ин маврид маҷоз ҳамчун воситаи бавучудоварандаи маъноҳои ҷудоғона, ҳамчун тариқи пайдоиши ин ё он маъноӣ луғавӣ фаҳмида мешавад. Аз ин ҷост, ки мафҳуми маъноӣ маҷозӣ на ба навъи ҷудоғонаи маъноӣ луғавӣ, балки ба усули ташаккули он маъноӣ далолат мекунад. Аз ҷониби дигар, маҷозии луғавӣ аз анвои гуногуни маҷозот, ки ҳамчун санъати бадеии анъанавӣ шинохта шудаанд, бояд фарқкунад. Ба ҷумлаи маъноҳои луғавӣ бо усули маҷоз бавучудомада на ҳама гуна маҷозот, балки чунин воситаҳои тасвири бадеӣ дохил мешаванд, ки дар шакли калимаи алоҳидае шах шуда монда ба ҳукми анъана даромадаанд» [54, с. 53].

Тавре ки қаблан қайд карда шуд, маҷоз дар маркази бисёр воҳидҳои фразеологӣ ифодакунандаи амал ё ҳодиса мебошад. Азбаски мавзӯи таҳлил мафҳуми ҳаракат мебошад, ки бо воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ифода меёбанд, дар фасли қолабҳои мазкур метафора, ки дар асоси воҳидҳои фразеологӣ англисӣ мебошанд, таъкид карда мешавад. Мо намудҳои анъанавӣ маҷозҳои концептуалӣ (асосӣ)-ро тибқи таълимоти Ҷ. Лакофф ва М. Ҷонсон ҷудо намекунем (нигаред ба фасли 1.4), дар ин бахш танҳо чанд мисоли марбути маҷоз баррасӣ карда мешавад. Қолабҳои интиҳобкардаи мо хусусиятҳои маъноӣ ҳаракатро тавсиф мекунанд. Дар маҷмӯъ 8 гурӯҳи чунин маҷоз муайян карда шудааст.

Инчунин, бояд қайд кард, ки мафҳуми ҳаракат, ки дар рисола баррасӣ мегардад, ба як ҷузъи мафҳуми ҳаракат муттаҳид карда шуда, гунаҳои гуногуни ҳаракатро дар фазо баён мекунанд. Инҳо метавонанд мафҳумҳои **ҳаракат-сафар, ҳаракат-рафтани, ҳаракат-фуруд омадан, ҳаракат-давидан** ва ғ. ифода намоянд. Ҳангоми интиҳоби ном барои ин ё он мафҳуми

мушаххаси ҳаракат, ҳам маънои воҳиди фразеологӣ ва ҳам маънои аслии он ба назар гирифта шудааст.

Ғайр аз ин, дар ин бахш таҳлили басомади бархе аз воҳидҳои фразеологии феълӣ бар маънои луғатҳои *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable* (Oxford University Press, 2005), *The American Heritage Dictionary of Idioms* (Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2003), *The Dictionary of American Slang* (HarperCollins Publishers, 2007) и *The Wordsworth Dictionary of Phrase & Fable* (Wordsworth Editions Ltd, 2001) оварда шудааст.

Ҳар яке аз гурӯҳҳои маҷозро мавриди таҳлил қарор медиҳем.

1. «Ҳаракат ба ягон ҷо» (54 адад). Гурӯҳи мазкур яке аз сершумортарин гурӯҳҳо маҳсуб меёбад. Шумораи зиёди воҳидҳои фразеологии феълӣ ба ин гурӯҳ дохилшуда маънои «ноком шудан, шикаст хӯрдан»доранд. Зимни ВФФ-и зерин маънои «ба ҷаҳаннам рафтани» ифода ёфтааст: «go to blazes» («хароб / вайрон шудан, фурӯ пошидан»), «blazes» - *гуфт.* оташи дӯзах); «паридани ба харсангҳо бархӯрдани»: «go on the rocks» («бенаво шудани»), инчунин, инъикоси маънои каме манфӣ: «go to the wall» («муфлис шудани»), яъне *айнан.* «ба назди девор рафтани ё аз назди девор дур шудани: дар ин ҷо, зоҳиран, қиёс бо шахсе аст, ки ба девор ақибнишинӣ мекунад, зеро ӯ дар ҷанг ба душман тоб оварда наметавонад. Умуман, маънои асосие, ки дар ҷунин воҳидҳои фразеологӣ ифода ёфтааст, метавонад «ба ҷои номусоид рафтани»-ро тавсиф намояд. Воҳидҳои фразеологии мазкур мафҳумҳои ҳаракат-сафар, ҳаракат-бархӯрд ва ҳаракат-рафтаниро (мутаносибан) ифода мекунанд.

Дар асоси баъзе воҳидҳои фразеологӣ бо маънои нокомӣ маҷозии ориенталӣ (яке аз навъҳои маҷозии мафҳумӣ) гузошта шудааст: «go down hill», ки мафҳуми «ҳаракат ба сӯи поён»-ро ифода мекунад: дар ин ҷо ҳаракат ба поён бо бад шудани вазъ алоқаманд аст.

Маҷозии ориенталӣ инчунин, дар асоси баъзе воҳидҳои фразеологӣ бо маънои муваффақият омадааст: «come / move up in the world», ки ҳаракат ба

боло бо беҳшавии вазъ алоқаманд аст. Воҳидҳои фразеологии мазкур мафҳуми «ҳаракат ба боло»-ро ифода мекунад.

Мафҳуми ҳаракатро воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «мурдан, аз дунё гузаштан» низ ифода мекунад. Тавре ки дар бахшҳои қаблӣ гуфта шуда буд, онҳо аксар вақт ба маънои «реҳлат кардан, ба олами беҳтар сафар кардан» – «go to a better world» асос ёфтаанд, яъне, ки дар он ҷо шахс худро бароҳат ҳис мекунад, масалан, «ба хона рафтан – go home»; ҳамаи ин ба мо имкон медиҳад, ки маргро на ҳамчун падидаи манфӣ ва номатлуб, балки ҳамчун як идомаи ҳаёт дарк намоем, ки он аз ҷое сар мешавад, ки шумо дар он истироҳат карда метавонед: «go to one's long rest». Воҳидҳои фразеологии баррасишуда мафҳумҳои «ҳаракат-рафтанро» ифода мекунад.

Инчунин, марг ҳамчун падидаи манфӣ ва номаълум дарк карда мешавад: «go beyond the veil», *айнан*. «ба он тарафи парда рафтан.» Шояд дар ин ҷо шабоҳате бо пардае ҷудо карда шавад, ки дохили Хаймаи ҷомеъро (анҷомхонаи маъбади яҳудиёно) аз қисми берунии он маъбад ҷудо мекард, ки дар он ҷо мувофиқи Инҷил, Киштии Аҳд (Ковчег Завета) нигоҳ дошта мешуд. Ворид шудан ба дохилии Хайма танҳо ба саркоҳин иҷозат дода шудааст (ки ин ибодатро дар хайма роҳбарӣ мекард). Асроромезию мармузии ин макон, зоҳиран, бо мармуз ва номафҳум будани марг рабт дорад. Ин воҳидҳои фразеологӣ мафҳуми «ҳаракат-сафар»-ро ифода мекунад.

Ба ин гурӯҳинчунин, воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои дигар шомил мешаванд, масалан, «аён шудан, фош гардидан»: «come to the surface»; мафҳуми «ҳаракат-баромадан»: дар зехн пайдо шудани тасвири ягон ашёе, ки аз қабри дарё, кӯл ва ғайра ба сатҳ мебарояд ва ашёро ба дигарон намоён мекунад.

2. «Ҳаракат бо ҳар роҳ» (38 адад). Ин гурӯҳ шумораи зиёди воҳидҳои фразеологиро низ дар бар мегирад. Ифоданоку фасоҳатнок будани воҳидҳои фразеологии таҳлилшаванда, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунад, аксар вақт ба воситаи тавсифи хусусияти амал, муқоисаи як амал бо амали дигар ва ғ. ифода меёбад.

Ин гурӯҳро воҳидҳои гуногуни фразеологӣ бо маъноҳои «зуд ҳаракат кардан» муаррифӣ мекунанд: «run for dear life» (мафҳуми ҳаракат-давидан); «ноком шудан», масалан, «go up in smoke» (мафҳуми парвоз кардан ва сипас нопадид шудан), яъне натиҷа надодан, мисли дуд пароканда шудан; «Барои муваффақ шудан», масалан «go with a swing» (мафҳуми ҳаракат-ҷаҳиш) - тоҷикӣ. «бо як хез задан», яъне бе кӯшиши зиёд гузаштан ё «бомуваффақият гузаштан» ва маъноҳои дигар.

Шояд ангезаи баъзе воҳидҳои фразеологӣ гурӯҳи мазкур номаълум бошад. Ин, масалан, ба воҳиди фразеологӣ «walk like a Virginia fence» дахл дорад, ки мафҳуми ҳаракат-гардишро ифода мекунад: «Virginia fence» як девори ҷӯбинеро мегӯянд, ки аз тахтаҳои ҳархела бурида ё шохаҳои дарози дарахт, ки бо шакли қачмоқачак ба ҳам пайваст шудаанд. Миёни шакли қачмоқачаки ҷӯбҳои девор ва ҳаракати шахсе, ки калавида роҳ меравад, қиёс карда мешавад.

Инчунин, ба зудӣ муайян кардани он ки дар асоси кадом монандӣ маҷозии воҳиди фразеологӣ «sail under false colours» (маънои ҳаракат-шиноварӣ) сурат гирифтааст, қори осон нест. Яъне, «бевичдонӣ кардан, қаллобӣ» Қаблан, роҳзанҳо зерӣ парчами «дӯстона» ба киштиё, ки қасди ғорат карданаширо доштанд, наздик мешуданд. Роҳзанон бо мақсади рабудани киштиё ба ин найранг рӯ меоварданд, яъне, беинсофона ва бевичдонона рафтор мекарданд. Ин воҳиди фразеологӣ—»sail under false colours» ҳамин хел падида омадааст.

Воҳиди фразеологӣ «ride rough shod over some one or something»-ро дида мебароем, ки мафҳуми ҳаракат-ҷойивазкунӣ ба қасе / чизеро ифода мекунад – «аз болои қасе зер карда гузаштан; новобаста ба эҳсосот ва хоҳишҳои дигарон, ба хости дили худ амал кардан». Маъно, ки дар ин воҳидҳои фразеологӣ таҷассум ёфтааст, бо таҷрибаи ба аспҳо наълҳои теғадор ё меҳҳои баромада задан алоқаманд аст, ки ин ба осонтар ҳаракат кардани аспҳо имкон меод ва ҳамзамон ҳамчун силоҳ алайҳи сарбозони ҳалокшудаи душман

хизмат мекард. Пас, шахсе, ки ба одамон эҳтиром намегузорад, гӯё ба мисли ҳамон асп аст, ки ба болои одамон «пойи теғадор» мегузорад.

Тавре ки мушоҳида намудем, воҳидҳои фразеологӣ ба гурӯҳ мансуб мафҳумҳои «ҳаракат-рафтор, ҳаракат-давидан, ҳаракат-кӯҳнавардӣ, ҳаракат-парвоз, ҳаракат-гардиш, мафҳумҳои ҳаракат-шиноварӣ (ҳаракат дар об), ҳаракат-омезиш»-ро ба касе / чизе ва ғ. ифода мекунад. Инчунин, мафҳуми ҳаракати чаҳиш вомехӯрад: «jump in with both feet» («бе мулоҳизаи вазъият кореро саросема иҷро кардан»).

3. «Ҳаракат аз чое» (22 адад). Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «мурдан»-ро аз назар мегузаронем. Пас аз таҳлили истиораҳо, мо метавонем хулоса барорем, ки марг на танҳо ҳамчун «ҳаракат ба дигар ҷаҳон», балки ҳамчун «тарки ҳаёт/тарки олам», масалан, «go out of this world» (мафҳуми ҳаракат-рафтан) дарк карда мешавад.

Инчунин, воҳиди фразеологӣ «fall off one's perch»-ро бо ҳамин маъно ҷудо мекунем: он ба тасвири парандае, ки аз шоҳае афтадааст, асос ёфтааст. Ҳамин тавр, марги одам бо марги дигар мавҷудоти зинда муқоиса карда мешавад ва низ ба воситаи тасвири «ҳаракат-афтидан» дарк карда мешавад.

Ба ҳамин монанд воҳиди фразеологӣ «fall off the wagon», ки мафҳуми «ҳаракат-афтиш» бо маънои «пас аз як давраи муайян дубора оғоз кардани одати бад»-ро ифода мекунад, ҷолиби диққат аст. Ангезаи ин воҳидҳои фразеологӣ он қадар равшан нест. Заминаи пайдоиши фразеологизм тасвири марде аст, ки аз ароба меафтад. Пештар дар Ғарби ваҳшӣ шароб ва машруботро дар бочкаҳо андохта, ба аспаробаҳо бор мекарданд. Як мард аспҳоро меронд, дувумӣ бочкаҳоро назорат мекард ва гоҳ-гоҳ аз бочка шароб ё машрубот менӯшид. Дар охири сафар, касе, ки бочкаҳоро муҳофизат мекард, аз мастии машрубот аз ароба меафтад. Ана, аз ҳамин ҷо ин воҳиди фразеологӣ пайдо шудааст.

4. «Ҳаракат дар ҳама ҷо» (14 адад). Ифодаи мафҳуми ҳаракатро дар воҳидҳои фразеологӣ, ки ба ин гурӯҳ тааллуқ доранд, таҳлил кунем. Воҳиди фразеологӣ «walk the plank» - «аз кор ронда (ихроҷ) шудан» – ҷолиби

диққати махсус аст, зеро тасвири асоси он ангезаи худро гум кардааст. Қаблан ин воҳиди фразеологӣ, ки мафҳуми «ҳаракат-гардишро»-ро ифода мекард, ба маънои «ба баҳр андохтан» истифода мешуд: Роҳзанон маҳбусонро маҷбур мекарданд, ки бо чашмҳои баста дар болои тахтаи дар девораи киштиҷойгиршуда, то ба баҳр афтодан сайр кунанд. Баъдан, маънои «ихроҷ шудан» рушд кард.

Бисёр воҳидҳои фразеологӣ ин гурӯҳро воҳидҳои фразеологӣ ангезадор ташкил мекунанд, масалан, «climb the ladder», ки асоси онро маҷозии ориенталӣ ташкил медиҳад: ҳаракат ба боло, яъне бо зинаҳои мансаб боло рафтани; инчунин, «run in one shed»: доимо дар бораи чизе фикр кардан, бо ҳаракати аслии фикрҳо дар сар шабеҳ карда мешавад. Воҳидҳои фразеологӣ дар боло овардашуда, мувофиқан, мафҳумҳои ҳаракати болоравӣ ва ҳаракатро айният мебахшанд. Воҳиди фразеологӣ «run in one shed» инчунин, фарзияи ҳаракат-ҷарҳишро ифода мекунад, ки онро ҳамчун мафҳуми ҳаракат-давидан ба даври чизе метавон арзёбӣ намуд.

5. «Ҳаракат дар паси / пеши / бо касе / чизе» (8 адад). Гурӯҳи мазкурро асосан воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «ичро кардани коре, ки маъно надорад» муаррифӣ мекунанд: «chase rain bows» – *айнан.* аз паси тирукамон давидан, яъне ба орзуҳои ғайривоқеъ пардохтан, хаёлпарастӣ (дар ин ҷо мафҳуми ҳаракат-таъқиб айният дода шудааст); ба маънои «амалҳои шитобкорона»: «run before one's horse to market» – *айнан.* «пеш аз асп ба бозор расидан» (ин воҳиди фразеологӣ мафҳуми ҳаракат-давидан / пешдастиро ифода мекунад, ҳамчунин метавонад ба гурӯҳи яқум шомил шавад, чунки ҳаракат ба самти бозор анҷом шуда истодааст) ва дигар маъноҳоро ифода мекунад.

6. «Ҳаракат ба воситаи чизе» (8 адад). Баъзе намунаҳоро дида бароем. Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «санҷида шудан» – «go through fire and water» – *айнан.* аз миёни оташу об гузаштан, «go through hell» – *айнан.* аз ҷаҳаннам гузаштан истеъмом гардида, мафҳумҳои «ҳаракат-гузариш»-ро ифода мекунанд. Оташ ва об унсурҳои мебошанд, ки воҳуриву бархӯрд бо

онҳо аз қадим бо озмоишҳои душвори ҳаёти инсон алоқаманд аст (ниг. «Шоҳнома»: Гузаштани Сиёвуш аз оташ). Ҷаҳаннам, инчунин, рамзи душвориҳои ҷиддиест, ва бо он ҷойҳое алоқаманданд, ки мушрикону гунаҳкорон ба азобҳои бениҳоят сангин гирифтور мешаванд.

Мо, инчунин, воҳидҳои фразеологиеро, ки қолабҳои ботинии муҳамдоранд, ба монанди: «run the gauntlet» – «мавриди танкиди шадид қарор доштан» (ё ба танкиди саҳт дучор шудан, боиси масҳара шудан) ёдовар мешавем. Таркибе, ки мафҳуми «ҳаракат-гузариш»-ро ифода мекунад, нисбат ба маҳбусе гуфта мешуд, ки аз миёни ду қатор мардони мусаллаҳи рӯбарӯи ҳам сафкашида мегузарад, ки онҳо ба асири маҳбус зарба мезананд («gauntlet» – сафи шахсони мусаллаҳ). Дар натиҷа ин ибора ба воҳиди фразеологӣ табдил ёфт.

Воҳидҳои фразеологии «jump over the broom stick» – «издивоҷ қардан» – оиладор шудан, мафҳуми ҳаракати «аз болои ҷизе ҷаҳида гузаштан»-ро инъикос мекунад. Тасвири ин воҳид баргирифта аз анъанае аст, ки тибқи он навхонадорон дар доираи маросими арӯсӣ аз болои ҷорӯб мечаҳидаанд. Анъана рамзи ҷудошавӣ аз ҳаёти қаблии танҳои ва мушкилоти қуҳна, ки ҷавонон онҳоро «мерӯбанд» ва ба зиндагии нави оилавӣ оғоз мекунанд. Анъана, аз рӯи як ривоят, аз фарҳанги Келтӣ, фарҳанги Уелсӣ, ҷӯғиҳо, бумиҳо ва ғайра реша мегирад.

7. «Гузариши ҷизе» (4 адад). Дар ин гурӯҳ воҳидҳои фразеологии феълӣ бо маънои «мурдан» «go the way of all flesh», «go the way of all the earth» (*айнан*. «тамоми роҳи заминиро тай қардан») – ба он дунё рафтани, ин дунёи фониро тарк қардан мушоҳида мешавад. Дар воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «ҳама қори имқонпазирро қардан» → «go one's death», ба маънои аслӣ «аз марг раҳидан» – қӯшишҳо бо азоби ҷонқанӣ баробар қарда мешаванд. Ин воҳидҳои фразеологӣ мафҳуми «ҳаракат-гузариш»-ро ифода мекунанд.

8. «Ҳаракат аз ҷое ба ҷойи дигар» (2 адад). Намунаи воҳиди фразеологие, ки ба ин гурӯҳ шомил қарда шудааст, «jump out of the frying pan into the fire» бо маънои «дар ҳолати бад қарор доштан» мебошад. Ин воҳиди

фразеологӣ мафҳуми ҳаракат-чаҳишро ифода мекунад ва дар пеши назар симои касе ба назар мерасад, ки аввал ба тобаи тафсон баромада, сипас ба оташ мечаҳад, яъне, дар ин ҷо ду намуди чаҳиш муаррифӣ шудааст, ки аз ҷиҳати маъно якхела нестанд.

Баъзе воҳидҳои фразеологӣ ба ягон гурӯҳ шомил нестанд: масалан, «go beet root» –шарм доштан, «сурх шудан» (дар ин ҷо феъли «go» ба маънои «шудан» истифода шудааст, на ба маънои «рафтан»); «Run one's face» – ба шарофати симои зебо ба муваффақият ноил гаштан (дар ин ҷо, эҳтимолан, тасвири шахсе аст, ки бо шарофати чеҳраи зебоаш «ба пеш ҳаракат мекунад», дар акси ҳол, маънои «пеш овардани рӯяш»); «Run the eyes over» –чизеро сарсарӣ дида баромадан» (дар ин воҳиди фразеологӣ образи «ҳаракат кардан бочизе» аст, ки дар ин ҳолат – тасвири ҳаракати босуръат бо чашм дар назар дошта шудааст) ва ғайра ба кор бурда мешавад.

Умуман, ба ин ё он гурӯҳи муайян марбут донишмандони воҳидҳои фразеологӣ каме душворӣ пеш меорад. Муайян кардани хусусият, самти ҳаракат ва ғайра на ҳамеша имконпазир аст. Инчунин, на ҳама вақт метавон дарк намуд, ки дар асоси чӣ чизе маънои маҷозӣ ба амал омадааст.

А) Маҷозшавии воҳидҳои фразеологӣ феълии ифодакунандаи «ҳаракат» дар забони тоҷикӣ. Дар ин бахш қолабҳои маҷоз, ки дар асоси воҳидҳои фразеологӣ тоҷикӣ, ки мафҳумҳои гуногуни ҳаракатро ифода мекунанд (мафҳумҳои ҳаракат-рафтор, ҳаракат-афтодан ва ғайра) таҳлил карда мешаванд. Дар натиҷа, 8 гурӯҳи муайян карда шуд, ки дар ҳар кадоми онҳо хусусиятҳои ҳаракат таъкид карда мешаванд: **самт, хусусият** ва ғайра. Дар ин фасл инчунин, намудҳои анъанавии истиораҳои концептуалӣ (заминаӣ)-и Ҷ. Лакофф ва М. Чонсон қайд карда нашудаанд; танҳо якчанд намуна аз истиораҳои ориенталӣ оварда шудаанду халос.

Ғайр аз ин, дар ин бахш таҳлили этимологӣ баъзе воҳидҳои фразеологӣ тоҷикӣ дар асоси луғатномаҳои зерин оварда шудааст: Абдуқодиров А., Маҳкамов Б. «Фарҳанги мухтасари таъбироти назми Лоик» (Хучанд, 2001), Абдуллозода Р. «Фарҳанги ибораҳои халқӣ» (Душанбе,

1988), Зоҳидов А., Осимова Б. «Фарҳанги воҳидҳои фразеологӣ лаҳҷаи Хучанд» (Хучанд, 2013), «Фарҳанги забони тоҷикӣ», қ.1, 2. (М., 1969), Фозилов М. «Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва аффоризмҳои тоҷикию форсӣ». Ҷ.1. (Душанбе, 1975), Фозилов М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва аффоризмҳои тоҷикию форсӣ. Ҷ.2. (Душанбе, 1976), Фозилов М. «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик». Ҷ. 1. (Душанбе, 1963), Фозилов М. «Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик». Ҷ. 2. (Душанбе, 1964) ва ғайра.

Ҳамин тавр, ҳар як гурӯҳро муфассал таҳлил мекунем.

1. «Ҳаракат ба чое» (55 адал). Ба ин гурӯҳ шумораи зиёди воҳидҳои фразеологӣ дохил карда шудаанд. Шумораи зиёди воҳидҳои фразеологӣ ин гурӯҳ ба воҳидҳои дорой маъноӣ «мурдан» рост меояд. Воҳидҳои фразеологӣ «ба ҷаҳони дигар рафтани», «рафтани ба водии хомӯшон» ба маъноӣ саёҳат, ҳаракат ба ҷаҳони дигар асос ёфтааст (худи ҳамин тасвир барои воҳидҳои фразеологӣ забони англисӣ, ки шомили гурӯҳе бо ҳамин ном ҳастанд, ҳос аст). Воҳидҳои фразеологӣ, ки мафҳумҳои ҳаракат-сафар ва ҳаракат-рафтаниро (мутаносибан) ифода мекунанд, эвфемизмҳои феъли «мурдан» мебошанд ва имкон медиҳанд, ки марг ҳамчун марҳилаи ояндаи зиндагӣ дарк карда шавад. Ҳоло воҳиди фразеологӣ «аз дорулбақо ба дорулфано рафтани» муфассалтар дида бароем: дар сарчашмаҳову ривоёти исломӣ инсон барои муддати бисёр кӯтоҳ ва муваққатӣ ба ин дунё барои анҷом додани ибодат ва корҳои хайр меояд. Зиндагии воқеӣ ва абадӣ (бидуни марг), ки барои некукорон бо беҳтарин неъматҳо (дар Биҳишт) инъом мегардад ва барои золимону гумроҳон бадтарин мукофот (дар Дӯзах) дар он дунёст. Ҳамин тавр, инсон на танҳо ин ҷаҳонро «тарк» мекунад, балки ба ҷои беҳтаре (бадтаре) меравад.

Заминаи баъзе воҳидҳои фразеологӣро бо маъноӣ мавриди баррасӣ **метафораи ориентативӣ** (яке аз навъҳои метафораҳои концептуалӣ) ташкил мекунад, масалан, ибораи «ба осмон рафтани»: ҳаракат ба боло буда, дар тасаввури одам зиндагии мусоидро дар осмон, пас аз ба охир расидани ҳаёти

заминӣ тачассум мекунад. Ин воҳидҳои фразеологӣ мафҳуми ҳаракат-сафарро (ифодаи мушаххастари мафҳум – ҳаракат-сафар / боло баромадан) айният мебахшад.

Фразеологизмҳо ба маънои нокомӣ ва бадшавии ҳолат (вазъият), ки ба ин гурӯҳ тааллуқ доранд, низ ба таври кофӣ оварда шудаанд ва асоси онҳоро, масалан, тасвири ҳаракат ба поён (дар асоси ташбеҳи ориентатсионӣ), яъне тағйир ёфтани чизро ба ҳолати бадтар айният мекунад: «афтодан / ғалтидан / « ва ғайра. Ҳаракат ба боло, баръакс, бо беҳбудӣ вазъ алоқаманд аст ва воҳидҳои фразеологиро бо маънои муваффақият тавсиф мекунад: «боло рафтан» ва монанди инҳо. Ҳарду воҳиди фразеологӣ мафҳумҳои ҳаракат-рафтан / паст шудан (ё ғалтидан / фурумадан) ва ҳаракат-боло рафтанро (мутаносибан) ифода мекунад.

Воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «таваккал кардан» низ ҷолиби тавачҷух мебошанд. Воҳиди фразеологии «рафтан / ба лаби ҷарӣ баромадан»-ро тачассум мекунад, ки ифодаи мафҳуми ҳаракат-рафтан / баландӣ баромадан аст. Дар забони омиёнаи тоҷикӣ ифодаи «худро аз болои ҷарӣ ба поён партофтан» низ вучуд дорад. Ҳамин тариқ, «ба лаби ҷарӣ баромадан» маънои худро ба хатари марғбор гирифта кардан ё ба маънои маҷозӣ «ба оғӯши марғ рафтан»-ро дорад.

Воҳидҳои фразеологии марбут бо гузаштан аз санҷишҳои душвор, масалан, дар миёни мардумони англисзабон бо «рафтан ба Голгота» (мафҳуми ҳаракат-сафар) муқоиса мешавад, ки аксар вақт тасвири сафар ба ҷоеро дорад, ки дар он ҷо ягон ҳодисаи даҳшатнок рух додааст (ё шуда истодааст), ки дар он одамоне бо душвориҳо рӯ ба рӯ мешаванд ва ғ. ... Ҳамин тавр, дар воҳидҳои фразеологии баррасишаванда Голгота номҷо (теппа) астдар наздикии Ерусалим, ки дар он ҷо одамоне қатл мекарданд ва мувофиқи маълумоти Инҷил, Масеҳро дар ҳамин ҷо маслӯб кардаанд.

Воҳиди фразеологии «ба оташ ва об рафтан», ки мафҳуми ҳаракат-сафарро инъикос мекунад, ба маънои «рӯ ба рӯ шудан бо мушкилот», «аз ҳар гуна озмоишҳо гузаштан» буда, ба тасвири равшани ҳаракат – тасвири

бархӯрд бо унсурҳо, ки аз қадимулайём рамзи озмоишҳои ҷиддӣ дар ҳаёт ҳисобида мешуданд, алоқамандӣ дорад. Ангезаи ин воҳиди фразеологӣ ба боварҳову эътиқодоти ориёиёни қадим ва ойини зардуштӣ бармегардад, ки обу оташ аз ҷумлаи он унсурҳои ҷоргонаи муқаддас аст, ки қудрати шустану пок кардани гуноҳонро доранд. Тасвири ин ангеза дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ низ бисёр зебо ва муфассал оварда шудааст. Пас, шахсе, ки «ба оташу об меравад», аз ҳар гуна озмоиши душвор мегузарад.

Инчунин, воҳиди фразеологии «go to Canossa – ба Каносса рафтан»-ро кайд мекунем (мафҳуми ҳаракат-рафтор / рафтан), яъне, «шаъну шарафи худро қурбон кардан, ба ҳама гуна беэҳтиромӣ ва таҳқирҳо тоқат кардан; мағлубиятро эътироф кардан; ҳақирона баҳшиш пурсидан». Воҳиди фразеологии мазкур бо паст задан/ таҳқир кардани касе алоқаманд аст. Каносса як қалъа дар Шимоли Италия аст, ки дар он ҷо соли 1077 императори Олмон Генрихи IV аз Попи Рим Грегори VII, ки ӯ қаблан бо ӯ муборизаи сиёсӣ мебуд, ҳақирона илтиҷои баҳшиш карда буд.

Тавре ки дар намунаҳои ҳарду забон мушоҳида мешаванд, воҳидҳои фразеологии ба ин гурӯҳ тааллуқдошта метавонанд ҳам ангеза дошта бошанд («аз оташу об гузаштан») ва ҳам беангеза бошанд («ба пӯчоқи писта ҷой кардан»). Масалан, воҳиди фразеологии феълии «ба пӯчоқи писта ҷой кардан» ба маънои «касоро ба танг овардан, дар ҳолати ногувор қарор додан», этимология ва ангезаи пайдоиши ин воҳид равшан нест.

2. «Ҳаракат бо ҳар роҳ» (49 адад). Ин гурӯҳ воҳидҳои фразеологиро дар бар мегирад, ки образнокии онҳо ба воситаи тавсифи хусусияти ҳаракат-ҷобачой, тавассути муқоисаи як амал бо дигар амал, равшан кардани хусусиятҳои муҳим, аломатҳои, ки дар тавсифи ҳаракат нақши аввалиндарача доранд, интиқол дода мешавад. Ба ҷузъҳои феълии воҳидҳои фразеологии мазкур метавон саволҳои «чӣ гуна?» ё «чӣ тавр?» гузошт. Ин гурӯҳ хеле васеъ буда, миқдори зиёди воҳидҳои фразеологиро бо ҷунин маъноҳо дар бар мегирад: «зуд ҳаракат кардан»: «ҷорхез зада давидан / гурехтан» (мафҳуми ҳаракат-давидан); «Воқеъ шудан, ғайриҷашмдошт рӯй додан»: «афтидан /

мисли тароша аз бом афтодан» (мафҳуми ҳаракат-афтидан) ва ғ. Бисёр воҳидҳои фразеологӣангезадор ҳастанд: «сари по истодан» (мафҳуми ҳаракат-рафтор) – «итоат», «чоплусӣ»; «Ба асп савор шудан» (мафҳуми ҳаракат дар болои касе / чизе) – «ҳамеша касеро ба манфиати худ истифода бурдан» бо шахси саворае, ки аспро ба майли худ ва дар вақти хостааш идора мекунад; «руҳафтода шудан» (мафҳуми ҳаракат афтидан) – «ноумед шудан, дилсард шудан», руҳ дар ин чо бо кайфияти «афтидан» баробар карда шудааст (дар ин воҳиди фразеологӣ метафораи ориентирро пайгирӣ кардан мумкин аст) ва ғ. Бо вучуди ин, воҳидҳои фразеологие низ мавҷуданд, ки ангезашон дар забони муосир мубҳам шудааст, масалан, бо «тамоми буду шуд (коре кардан)» – «таваккал кардан». Ин иборои рехтаи фразеологӣ буда, мафҳуми ҳаракат-амалро ифода карда, бо ифодаи «Ва-банк»-ифаронсавӣ, ки, аслан, дар киморбозӣ истифода мешавад, баробар аст. Бо гуфтани ин ибора, бозингар ба шарикон маълум мекунад, ки ӯ тамоми пули худро ба бозӣ мегузорад.

Тавре аён гардид, на ҳамеша ба осонӣ муайян кардани он ки дар заминаи кадом шабоҳатҳо дар ин ё он воҳиди фразеологӣ маънои маҷозӣ падида омадааст, имконпазир аст. Ин ба воҳиди фразеологии «барбод рафтан» бо маънои нобудӣ, ки мафҳуми ҳаракат-рафтанро ифода мекунад ва иборои рехта аст, низ марбут мебошад. Калимаи «барбод»инчунин, маънои «нопадид»-ро ифода мекунад. Дар мактаб агар бо бӯр дар тахтаи синф чизе навишта шуда бошад ва аз тахта тоза карда шавад, навишта нопадид (кӯр) ва заҳмати нависанда барбод мешавад ва монанди инҳо.

Инчунин, фавран муайян кардан имконнопазир аст, ки барои ташаккули воҳиди фразеологии «ёқа бардоштан» бо маънои «фаҳр кардан», ки чун дар ҳолати қаблӣ мафҳуми ҳаракат-рафторро айният медиҳад, чӣ чиз асос гузоштааст. Дар қадим бойҳо чомаҳои гулдӯзишудаи зебои бо тилло, нуқра ва бо сангҳои қиматбаҳо оро дода шударо ба бар карда, худро шахси муҳимму баландмақом чилва медодаанд. Чомаи қиматбаҳои мурассаъ, ки бо шерозаҳои зардӯзӣ хеле хушнамурад мешуд, яке аз нишонаҳои бузургии бой

буд ва бой ҳар замон, ҳам барои чилва додан ва ҳам барои фаҳр ёқаҳои чомаро боло мекард. Аз ин ҷо таркиби «ёқа бардоштан» пайдо шудааст, яъне бениёзӣ, ифтихор.

3. «Ҳаракат аз ҷое» (13 адад). Гурӯҳи мазкурро воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои гуногун муаррифӣ мекунад. Фразеологизми «ба он дунё рафтан», яъне «мурдан» на бо рафтан аз ҳаёт, балки бо сафар ба дунёи дигар алоқаманд аст, ки барои воҳидҳои дорой маъноӣ мушобеҳ хос аст, ки дар гурӯҳи якуми ин бахш баррасӣ мешаванд. Воҳиди фразеологии мазкур мафҳуми ҳаракат-рафтанро ифода мекунад.

Аксар вақт тағйироти мухталиф дар ҳаёти инсон, монанди калон шудан ва ғайра, ҳамчун ҳаракат аз ягон ҷой дарк карда мешаванд, масалан, барои кӯдак ё мурғ: «аз гаҳвора хестан» ва «аз тухм баромадан», яъне «муस्ताқид шудан.» Фразеологизмҳо мафҳумҳои ҳаракат-баланд шудан ва ҳаракат-берун шуданро (мутаносибан) ифода мекунанд.

Инчунин, ҷолиби диққат аст, ки ҷӣ гуна мафҳумҳои ҳаракат дар воҳидҳои фразеологӣ бо маъноӣ «демона шудан» вомахӯранд. Воҳидҳои фразеологии «каллаи касе кор накардан»-ро баррасӣ мекунем. Тибқи як ривоят, пайдоиши инвоҳиди фразеологӣ бо санъати бофандагӣ алоқаманд аст. Дар дастгоҳҳои бофандагӣ риштаҳо дар ғалтакҳо мебошанд. Агар ришта канда шавад ё аз ғалтак афтад, пас, кор дар чунин дастгоҳ боздошта мешавад, ғаъолияти бофандагӣ дар дастгоҳқатъ мешавад. Ба ин монанд, касе, ки кори майнаш вайрон шудааст, «аз кор мемонад». Воҳидҳои фразеологӣ мафҳуми ҳаракат-ҳолатро ифода мекунад.

Бояд қайд кард, ки тавзеҳи дақиқи фарзияҳо бо сабаби ҳаҷм ва номуайянии ташаккули зеҳнии зикршуда мушкilotи муайянеро ба бор меорад (дар ин ҳолат тавзеҳи мушаххастари мафҳум – мафҳуми ҳаракат-амал / ҳолат аст).

4. «Ҳаракат дар ягон ҷо» (13 адад). Дар ин гурӯҳ, асосан, воҳидҳои фразеологии ангезадор пешниҳод карда мешаванд. Ҳоло баъзе аз онҳоро дида мебароем. Воҳидҳои фразеологӣ «ба дами теғ / шамшер рафтан» ва «дар

лаби чарӣ будан» (ҳарду воҳиди фразеологӣ мафҳуми «ҳаракат-рафтор»-ро ифода мекунанд) ба маънои «таваккал» ишора мекунанд, ки чигунагии хатар ва хавфро дар зеҳн ҷой медиҳад ва шахс тавассути тасвирҳои ҳаракат зарар ба саломати ро мефаҳмад; «дар лаби чарӣ будан» ба ҳаёт таҳдид мекунад, зеро эҳтимоли ба варта афтодан мавҷуд аст ва имкон дорад ба садама дучор шавад.

Дар меҳвари воҳиди фразеологӣ «аз думи касе рафтан» (мафҳуми ҳаракат-рафтор) бо маънои «пайравӣ ба касе / чизе, аз қафо рафтан» ташбеҳ ёфтааст: ҳаракат дар паси ҳама, яъне «аз дум рафтан» ҳамчун падидаи манфӣ қабул карда мешавад.

Бояд қайд кард, ки воҳиди фразеологӣ «аз хат набаромадан», ки мафҳуми «ҳаракат-рафтор»-ро ифода мекунад: дар ин ҷо шабоҳат бо итоат ба касе, ҳақирӣ ҳувайд мегардад. Дар ҳатти кашидашуда ҳаракат кардан ва аз он набаромадан, диққат ва эҳтиётро талаб мекунад, яъне барои берун нашудан ба шартҳо ва талабот «итоат» кардан лозим аст. Тахмин кардан мумкин аст, ки воҳидҳои фразеологӣ дар ин замина ташаккул ёфтааст. Инчунин, ақидае мавҷуд аст, ки воҳидҳои фразеологӣ дар асоси тасвири тори дароз ва ҷӯршудаи асбоби мусиқӣ асос ёфтааст. Ба ин монанд, шахсе, ки ба касе итоат мекунад, «танзим» карда шудааст, «барои худ ва таъби худ ҷӯр карда мешавад.»

5. «Ҳаракат дар паси / пеши / бо касе / чизе» (5 адад). Ҳоло ба воситаи кадом образҳо айният ёфтани мафҳумҳои ҳаракатро дар воҳидҳои фразеологӣ, ки ба гурӯҳи панҷум дохил мешаванд, аз назар мегузаронем. Заминаи воҳиди фразеологӣ «ба ҷустуҷӯи химераҳо рафтан», ки мафҳуми «ҳаракат-таъқиб»-ро ифода мекунанд, ба образи ҳаюлои ҳаёли аз асотири юнонӣ, ки гӯё сар ва гардани чун шер, бадани буз ва думи шакли мор асос ёфтааст. Азбаски ин ҳаюлоҳо афсонаанд, пас «ба ҷустуҷӯи химераҳо рафтан» маънои ба иҷрои амалҳои бемаънӣ ва ё бо чизе, ки мавҷудияти он исбот нашудааст, машғул шудан ва вақт талаф кардан аст.

Воҳиди фразеологии дигаре, ки мафҳуми ҳаракат-таъқибро ифода мекунад: «аз қафои пули калон давидан»-ро таҳлил кунем. Дар замонҳои қадим пулро аз тилло, нуқра ва дигар металҳои арзишнок сикка мезаданд ва табиист, ки метал, андоза ва ҳаҷми он таъйинкунандаи арзиши сикка буд. Эҳтимол, суҳан дар бораи чунин пулҳо меравад, ки мафҳуми андозаи пул дар фразеологизмҳо ифода ёфтаанд.

Воҳиди фразеологии «(ду) даст ба бинӣ рафтан» (мафҳуми ҳаракат-рафтан) бо маънои «дасти ҳолӣ рафтан, ноком гаштан» низ ба ин гурӯҳ дохил карда шудааст. Бояд зикр кард, ки дар ин ибораи фразеологӣ мафҳуми ҳаракати дусӯя фаҳмида мешавад, яъне ҳам рафтан ва ҳам баргаштан: 1) тасвири одамеро дар бар мегирад, ки ба аёдат ё меҳмонӣ бидуни савфо ва ҳада меравад; 2) образи шахсест, ки дар пайи коре рафтааст, вале ноком ва бидуни ҳеч чиз баргаштааст. Дар ҳарду сурат ҳам тобиши манфӣ ифода меёбад. Чунончи:

– Мо аз ҳамин қадар роҳ харочот ва ташвиш кашида омада магар *ду даст дар бинӣ* – *ҳолӣ* бармегардем (Ғуломон, с.80).

6. «Ҳаракат аз чое ба чои дигар» (2 адад). Дар ин гурӯҳ мафҳумҳои ҳаракат тавассути маъноҳои «аз як чой ба чойи дигар ҳаракат кардан» муаррифӣ мешаванд: «аз даст бадаст гузаштан» (мафҳуми ҳаракат-гузариш), «аз осмон ба замин фурумадан» (мафҳуми ҳаракат-афтиш). Дар воҳиди фразеологии «аз осмон ба замин фурумадан», маъмулан мафҳуми аз олами ҳаёлот ба дунёи воқеият ҳамчун бозгашт ба замин аз осмон – оламиорзуҳо ва ҳаёлот доништа мешавад.

7. «Ҳаракат ба воситаи чизе» (2 адад). Ин гурӯҳ ду воҳиди фразеологии феълиро дар бар мегирад: «бар хари ланг савори гаштан» (мафҳуми «ҳаракат-амал»), ки маънои шармсору беобрӯ гаштанро бозтоб мекунад ва «бар аспӣ чӯбин савор шудан», ки мафҳуми «ҳаракат-амал» – мурданро ифода мекунад.

8. «Ноил шудан ба чизе (тавассути ҳаракат)» (2 адад). Ин қолаби истиораҳо дар воҳидҳои фразеологӣ бо тасвирҳои равшани ҳаракат нишон

дода шудааст: «ба дил кора кардан» («ба хаяҷон овардан», «боиси эҳсоси амиқ гаштан») ва «ба гӯшҳо расидан» («фош гардидан»). Ҳарду воҳиди фразеологӣ мафҳумҳои ҳаракат-дастовардро айният мебахшанд.

Дар раванди таҳлили маҷозҳои воҳидҳои фразеологӣ ду воҳиди фразеологӣ муайян карда шуд, ки ба ҳеҷ гурӯҳ дохил намешуданд: ин воҳиди фразеологӣ «аз пеши чашм гузашт» мебошад, ки мафҳуми «ҳаракат-гузариш» ва воҳиди фразеологӣ «аз хурсандӣқад-қад паридан» аст, ки тавассути маҷози сабабӣ→«ҳаракат бар асари чизе» сохта шуда, мафҳуми «ҳаракат-чаҳиш»-ро ифода мекунад.

Дар хулоса ҳаминро метавон қайд намуд, ки ба гурӯҳи «ҳаракат бо ягонсабаб» мансуб дониستاني ин ё он воҳиди фразеологӣ аз ҳама бештар мушкил ба бор овард: аввалан, бисёре аз воҳидҳои фразеологӣ, ки ба ин гурӯҳ дохил карда шудаанд, дар асоси образҳои мубҳаму норавшан сохта шудаанд. Масалан, воҳиди фразеологӣ «бо ҷараёни (равиши) об рафтани / шино кардан», дарвоқеъ, метавонад ба гурӯҳи «ҳаракат дар ягон ҷой» мансуб доништа шавад. Бо вучуди ин, ба назари мо, ибораи «бо ҷараёни (равиши) об рафтани / шино кардан» тавсифи хусусияти ҳаракат аст. Бо ҳуди ҳамин усул воҳиди фразеологӣ «муқобили ҷараёни (равиши) об рафтани / шино кардан» ба гурӯҳи дуюм дохил карда шудаанд.

Б) Таҳлили муқоисавии маҷозҳо. Пас аз баррасиву таҳлили муқоисавии маҷозҳои бозтобкунандаи мафҳуми ҳаракат, ки дар асоси воҳидҳои фразеологӣ тоҷикӣ ва англисӣ ба анҷом расиданд, муайян карда шуд, ки қолабҳои маҷозшавиашон аз бисёр ҷиҳатҳо ба ҳам монанданд. Номҳои аксари қолабҳо дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ яқсонанд.

Барои боз ҳам возеҳтар муқоиса намудан таҳлили миқдории қолабҳои маҷоз гузаронида шуд, ки натиҷаҳои он дар ҷадвалҳои замима инъикос карда шуданд.

Образи нисбатан маъмултари дар заминаи воҳидҳои фразеологӣ забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ баррасигардида мафҳуми «ба ҷое ҳаракат кардан» аст, ки дар ҳарду забон дар воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои

«ноком шудан» ва «мурдан» ба таври васеъ муаррифӣ шудааст. Ин воҳидҳои фразеологӣ мафҳумҳои гуногуни ҳаракат-ро ифода мекунад. Инҳо метавонанд, мафҳумҳои «ҳаракат-рафтани» бошанд, масалан, дар воҳидҳои фразеологие, ки марг бо гузариш, сафар ба дунёи дигар (аксар вақт ҷойи беҳтар) алоқаманд аст: «go to glory» ва «ба он дунё рафтани»; мафҳумҳои ҳаракат-тарк кардан: «go home» – ба хоби абадӣ рафтани. Бояд қайд кард, ки мафҳумҳои ҳаракат-рафтани ва ҳаракат-тарк кардан образҳо ва мафҳумҳои мушобехро дар бар мегиранд ва бо воситаҳои луғавии ифодакунандаи амал дар воҳидҳои фразеологӣ бо феълҳои ҳаракат алоқаи наздик надоранд, аз ин рӯ як воҳиди фразеологӣ метавонад ҳарду мафҳуми ҳаракатро (ҳаракат-рафтани ва ҳаракат-тарк кардан) ифода кунад, ки инро мисолҳои «go to one's long rest» ва «ба дунёи охират рафтани» собит менамоянд.

Воҳидҳои фразеологие, ки асоси онро образҳои мавриди баррасии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат ба ҷое» ташкил медиҳанд, инчунин, метавонанд мафҳумҳои «ҳаракат-таназзул»: «go down hill» ва «ба қарр рафтани»; мафҳумҳои «ҳаракат-афтиш»: «go in to free fall» ва «ба ҷаҳаннам рафтани»; мафҳумҳои ҳаракат-баланд шудани: «come/move up in the world» ва «боло рафтани» ва ғайраро ифода намоянд. Воҳидҳои фразеологии пешниҳодшуда дар асоси маҷози самту сӯй (ориентатсионӣ) ташаккул ёфтаанд, ки дар он «боло» маънои «муваффақият» ва «поён» маънои «афтидан» – «нокомӣ» дорад.

Дар гурӯҳи «ҳаракат ба ҷое» дар ҳарду забон, илова бар воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои «ноком шудани», «муваффақ шудани», «ба даст овардани муваффақият» ва «мурдани», воҳидҳои дорои маъноҳои дигар низ шомил мешаванд, масалан, «таваккал кардан»: воҳиди фразеологии «fly in to the face of danger», ки мафҳуми ҳаракат-боло рафтани / парвозро ифода мекунад ва воҳиди фразеологии «ба оташ даромадани», ки мафҳуми «ҳаракат боло рафтани»-ро ифода мекунад; ба маънои «рӯ ба рӯ шудани бо мушкилот»: воҳидҳои фразеологии «run in to a stone wall», ки мафҳуми «ҳаракат-бархӯрд»-ро ифода мекунад ва воҳиди фразеологии «ба дӯзах (ҷаҳаннам)

рафтан» -ро мафҳуми «ҳаракат-рафтан» ифода мекунад; бо маънои «тобеъбудан, ҳакирӣ, хорию зорӣ»: воҳиди фразеологии «crawl back to someone», мафҳуми ҳаракати «ҳазидан» ва воҳидҳои фразеологии «аз пой афтодан», «ба пеши пойи касе афтодан» мафҳуми «ҳаракат-афтидан» ва ғайраро ифода мекунанд.

Ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ, аз рӯи шумораи воҳидҳои шомилгардидашон, дар ҷои дуҷум гурӯҳи «ҳаракат бо ягон шакл» (воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ бо тасвири воқеа бештаранд) қарор дошта, воҳидҳои фразеологие, ки дар онҳо тавсифи хусусияти ҳаракат оварда шудаанд, як ҳаракат бо дигараш муқоиса карда мешавад. Дар ин гурӯҳ мафҳуми ҳаракат тавассути воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои гуногун ифода меёбанд. Инҳо маъноҳои «зуд ҷобачо шудан» мебошанд: воҳидҳои фразеологӣ «go like as hot from a gun», «бо суръати баланд давидан», ки мафҳуми ҳаракатро ифода мекунад; «Ноком шудан»: воҳидҳои фразеологии «go up in smoke» (мафҳуми ҳаракат-парида нопадид шудан), «хато рафтан» (мафҳуми ҳаракат-рафтор); «муваффақ шудан», «бомуваффақият гузаштан»: «go like clockwork» (мафҳуми ҳаракат-рафтан), «баланд парвоз кардан» (мафҳуми ҳаракат-парвоз); «беъътиной ба меъёрҳо, қоидаҳои мухталиф»: «go / swim against the tide (stream)», «муқобили ҷараёни (равиши) об рафтан / шино кардан» (мафҳумҳои ҳаракат-шиноварӣ / ҳаракат дар об) ва ғайра.

Маъноҳои «ҳаракат аз ҷое» ва «ҳаракат ба ҷое» дар воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ бо феълҳои ҳаракат камтар мушоҳида мешаванд (дар муқоиса бо ду воҳидҳои фразеологии қаблӣ). Ба ин гурӯҳҳо воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «мурдан» дохил мешаванд: «ҳаракат аз ҷое»: «go out of this world», «аз ин ҷаҳон рафтан» (мафҳумҳои ҳаракат-рафтан); бо маънои «ноком шудан»: «ҳаракат ба ҷое»: «walk the plank», «аз думи касе рафтан» (мафҳумҳои ҳаракат-рафтан); «аз ёд баромадан» («ҳаракат аз ҷое»: «go out of one's mind» (мафҳуми ҳаракат-хориҷ шудан), «сар / калла қор накардан» (мафҳуми ҳаракат-амал / омехта шудан); ба маънои «таваккал

кардан»: «ҳаракат ба ҷое»: «walk on egg-shells», «дар лаби ҷарӣ будан» (мафҳумҳои ҳаракат-рафтан) ва ғ.

Образҳои боқимонда, тибқи ҷадвалҳо, дар воҳидҳои фразеологии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарордошта ба таври васеъ бозтоб гардидаанд.

Инчунин, қолабҳои маҷоз, ки танҳо дар як забон мавҷуданд, муайян карда шудаанд: масалан, тасвири «ба даст овардани чизе (тавассути ҳаракат)» танҳо дар байни воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ дида мешавад: масалан, «ба гӯш расидан» (мафҳуми ҳаракат-омадан).

Воҳидҳои фразеологии, ки ба ягон гурӯҳ мансуб нестанд, дар замима оварда шудааст.

3.3. Мафҳуми ҳаракат дар воҳидҳои фразеологии феълӣ дар тасвири забонҳои олам

Чи тавре ки қаблан қайд карда будем, мафҳуми чузбӣ муҳимми тасвири забонии ҷаҳон мебошанд ва мафҳумҳои ҳаракате, ки дар рисола баррасӣ шудаанд, мафҳумҳои асосии тавсифи чузбҳои ҳаракати тасвири фразеологии ҷаҳон мебошанд.

Чузбҳои ҳаракати тасвири фразеологии ҷаҳон, дар навбати худ, як қисми концепсияи соҳаи ҳаракат буда, дар шуури инсон инъикос ёфтааст ва дорони гуногунии ғояҳо ва донишҳои инсонӣ дар бораи намудҳои гуногуни ҳаракат мебошад ва танҳо қисман унсурҳои онро ифода мекунад.

Маънои воҳидҳои фразеологии англисӣ ва инчунин, маҷозшавии онҳоро таҳлил карда, гуфтан мумкин аст, ки мафҳумҳои ҳаракати ба воситаи воҳидҳои фразеологӣ ифодашуда дар ташаккули чузбҳои ҳаракати тасвири фразеологии ҷаҳон нақши муҳим доранд.

Дар истилоҳоти ҳаракат бахшҳои муҳталифи ҳаёти инсон тафсир карда мешаванд ва дар ин маврид маҷозҳо дар асоси воҳидҳои фразеологӣ, тавсифи самти ҳаракат, хусусияти он ва ғайра нақши муҳим мебозанд.

Аксар вақт, тавре ки зикр гардида буд, мафҳумҳои ҳаракатро воҳидҳои фразеологии англисӣ бо маънои «мурдан», ки на танҳо ба тасвири ҳаракат аз ҷое ба ҷое асос ёфтаниш мумкин аст, масалан, ба ҷаҳони беҳтар рафтан, ки тавассути ҳаракат ба боло тавсиф кардан мумкин аст, яъне, бо ёрии маҷози ориентирӣ (яке аз навъҳои маҷози самту сӯй) - «go to heaven» (мафҳуми ҳаракат-боло рафтан), балки, метавонад тасвири ҳаракат аз ҷое – «depart from this life» (мафҳуми ҳаракат-рафтан)-ро низ ифода кунад.

Тавре ки аллақай қайд кардем, воҳидҳои фразеологӣ бо маънои ишорашуда ҳамчун эвфемизмҳои феълӣ «to die» истифода мегарданд ва метавонанд, фасоҳати нутқи муаллифро бозгӯ кунанд (услуби китобӣ): «Go the way of all flesh» (мафҳуми ҳаракат-гузариш) ва инчунин, метавонад дар

услуги нутки гуфтугӯи истифода шаванд, то гуфтор ифоданок баён ёбад – «go to pot» (мафҳуми ҳаракат-боло баромадан).

Мафҳумҳои аз чихати фразеологӣ ифодаёфтаи ҳаракат барои муқоисаи байни чузъҳои ҳисман воқеъ даркшаванда ва мафҳумҳои абстраксии марбут ба нокомӣ, муваффақият, таваккал, девонагӣ ва ғайра дорои маводи ғанҷхастанд. Анҷом додани чунин муқоиса ба шарофати тасвирҳои дар асоси воҳидҳои фразеологие, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунанд, имконпазир аст. Ин дар мисоли воҳидҳои фразеологӣ зерин баръало мушоҳида мешавад: «fall / walk into a trap» – «ба дом афтодан, фирефта шудан» (мафҳуми ҳаракат-афтидан / гирифтрон шудан); «Go down the tube (s)» – «ба замин задан» (мафҳуми ҳаракат-афтидан / коҳиш), «go on wheels» – «бомуваффақият гузаштан» (мафҳуми ҳаракат-гузаштан), «run up from a shoe string» – «аз майдаҷӯйда бой шудан» (мафҳуми ҳаракат-болоравӣ), «go out on a limb» – «таваккал кардан» (мафҳуми ҳаракат-баромадан / рафтрон), «go off one's nut» – «аз ақл берун шудан» (мафҳуми ҳаракат-баромадан / рафтрон) ва ғ. Тавре ки мушоҳида намудем, ин гуна воҳидҳо метавонанд ба маҷозҳои ориенталӣ («go down the tube (s)» ва «run up from a shoe string») асос ёбанд.

Мушкилот ва санҷиш дар шуури англисзабонҳо ҳамчунин метавонад, бо ҳаракат, аз ҷумла, бархӯрд бо ашёе, ки ба ҳаракат ҳалал мерасонанд, алоқаманд бошад: «run against a stump» (мафҳуми ҳаракат-бархӯрд); инчунин, бо гузаштан аз ҷои номусоид, масалан, аз дӯзах, ки азобҳои тоқатфарсоро айният мебахшад: «go through hell» (мафҳуми ҳаракат-гузариш).

Гузашта аз ин, эътиқоди англисзабонон ба устураву афсонаҳо ва ривоятҳо ва дарки онҳо дар истилоҳоти марбут бо ҳаракат дар мисолҳои воҳидҳои фразеологӣ бо маънои нокомӣ низ инъикос ёфтааст: «go to hell» – «сӯхтан / қашшоқ шудан» (мафҳуми ҳаракат-рафтрон), «Go to the devil» – «ба бод рафтрон; муфлис гардидан» (мафҳуми ҳаракат-рафтрон) ва ғ.

Бояд қайд кард, ки англисзабонҳо ба мушкилот бо як навъ тамасхур муносибат мекунанд, ки ин, масалан, дар воҳиди фразеологӣ «come to a pretty pass» (мафҳуми ҳаракат-омадан) инъикос ёфтааст: дар ин ҷо мо

метавонем, муносибати кинояомезро ба озмоишҳои зиндагӣ, ки бархӯрд бо он, бо ҳаракат «гузаргоҳи зебо, ба чашм писандида» муқоиса карда мешавад, мушоҳида намоем. Ин муносибат барои бо осонӣ пушти сар гузоштани мушкилот ёрӣ мерасонад.

Кинояро инчунин, дар баъзе воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «мурдан» метавон мушоҳида кард: «fall off one's perch» (мафҳуми ҳаракат-афтидан): марги одам ба афтидани парандаи мурда аз шоха баробар карда мешавад. Ин гувоҳӣ аз он аст, ки англисзабонон, ҳатто аз тамасхуромез ҳарф задан дар бораи чизҳои ҷиддӣ, ба монанди марг, наметарсанд.

Бисёр вақт воҳидҳои фразеологӣ англисӣ мафҳумҳои ҳаракатро дар тасвирҳои инъикос мекунанд, ки ба мавзӯи баҳр дахл доранд: «go on the rocks» – «ба нокомӣ рӯбарӯ шудан» (мафҳуми ҳаракат-бархӯрд), «ride out the storm» – «бартараф кардани мушкилот, ба санҷиш бомуваффақият тоб овардан» (мафҳуми ҳаракат-гузаштан / рафъ кардан), «sail close to the wind» – «таваккал кардан» (мафҳуми ҳаракат-шиноварӣ / ҳаракат дар об), «sail under false colours» – «амал кардан, фиребгарӣ кардан» (мафҳуми ҳаракат-шиноварӣ / ҳаракат дар об) ва ғ. Тахмин кардан мумкин аст, ки ин ба Британияи Кабир, бо мавқеи ҷуғрофӣ он ва ба далели он, ки сокинони ҷазира дар баҳрнавардӣ фаъолона ширкат доштанд, марбут аст. Тасвири бархӯрди киштии трансатлантикӣ бритониёӣ «Титаник» бо яхкӯҳ дар воҳиди фразеологӣ «go Titanic» (мафҳуми ҳаракат-бархӯрд) низ бо мавзӯи баҳр алоқаманд аст.

Мафҳумҳои ҳаракат метавонад, дар воҳидҳои фразеологӣ ифода ёбад, ки тасвирҳои онҳо бо афсонаҳои англисӣ алоқаманданд, масалан, «go down the rabbit hole» – «дар ҳолати аҷиб, мураккаб, печида афтодан» (мафҳуми ҳаракат афтидан / сукут): дар воҳиди фразеологӣ ба афсонаи Люис Кэрролл «Саргузашти Алиса дар Кишвари аҷоибот» ишора шудааст.

Инчунин, мафҳумҳои ҳаракатро бо воҳидҳои фразеологӣ метавон ифода намуд, ки дар тасвирҳои онҳо киноя ва талмех нисбат ба асарҳои нависандагони англис мавҷуд аст, масалан, ба пйесаи таърихӣ шоир ва

драматурги англис Уилям Шекспир «Ричарди III»: «run before one's horse to market» – «илочи воқеа пеш аз вуқуъ» (мафҳуми ҳаракат-пешдастӣ / пешгирӣ кардан; ибора ба Герсоги Глостер тааллуқ дорад).

Тавре ки мушоҳида намудем, мафҳуми ҳаракат дар воҳидҳои фразеологии англисӣ, ки бо ёрии чузъҳои ифодакунандаи ашё ва падидаҳои гуногуни воқеияти атроф ба вучуд омадаанд, метавонанд ифода ёбанд. Шумораи зиёди воҳидҳои фразеологӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунанд, дорои исмҳои мебошанд, ки аъзои баданро ифода мекунанд (соматизмҳо): «come from the shoulder» – «фаъолияти шаффоф кардан / ошкоро» (мафҳуми ҳаракат-баромадан), «sari come in to one's head» – «ба калла (хотир) омадан» (консепсияи ҳаракат-омадан), «run off at the mouth» – «беист гап задан» (мафҳуми ҳаракат-баромадан) ва монанди инҳо. Инчунин, мафҳумҳои ҳаракатро бо воҳидҳои фразеологие, ки номҳои ҳодисаҳои табииро дар бар мегиранд, ифода кардан мумкин аст: «go through fire and water» – «дар озмоишҳои шадид будан» (мафҳуми ҳаракат-гузариш), «walk on air» – «хурсандӣ кардан, шодӣ кардан» (мафҳум ҳаракат-парвоз / баланд рафтан); ҳайвонҳо: «come like a dog at a whistle» – «дар даъвати аввал ҳозир шудан» (мафҳуми ҳаракат-омадан), «run before the hounds» – «пешдастӣ кардан» (мафҳуми ҳаракат-давидан / пешдастӣ); ашёе, ки бо дасти одам сохта шудааст: «go like a bomb» – «хеле зуд ҳаракат кардан» (мафҳуми ҳаракат-давидан / тез аз ҷое ба ҷое рафтан), «ride on the fence» – «дар байни ду андеша, фикр қарор доштан / дудила шудан» (мафҳуми ҳаракат-ҷобачойӣ ба чизе), «ride with a loose rein» – «бо нармӣ муносибат кардан, сахлгирӣ» (мафҳуми ҳаракат-лағжиш), инчунин, воҳидҳои луғавии ифодакунандаи мафҳумҳои мухталифи абстрактӣ: «go to glory» – «мурдан» (мафҳуми ҳаракат-рафтан), «fly into the face of danger» – «таваккал кардан» (мафҳуми ҳаракат-бархӯрд) ва ғайра.

Ҳамин тавр, метавон ба хулосае омад, ки ки англисзабонон мафҳуми ҳаракатро ба соҳаҳои гуногуни ҳаёт рабт медиҳанд. Мафҳумҳои гуногуни ҳаракатро воҳидҳои фразеологии англисӣ, ки ба тасвири ашё, падидаҳо,

мавҷудоти зинда ва ғайра асос ёфтаанд, ки ба таври комил инъикоскунандаи ин ё он бахши воқеияти маънодор аз назари ҳаракат дар зехни ҷомеаи забонӣ аст ва имкони дарки амиқтари вижагиҳои тафаккури англисзабонон фарҳанг, арзишҳо, анъанаҳо, омӯхтани баъзе далелҳои таърихӣ нишон дода мешавад.

А) Мафҳуми ҳаракат дар воҳидҳои фразеологии феълии тоҷикӣ дар тасвири фразеологии ҷаҳон. Мафҳуми ҳаракат ҷузъи муҳимми қисми мутаҳарриқи (ҷунбандаи) тасвири фразеологии ҷаҳон мебошанд, ки онро воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ ифода мекунанд ва дар ташаккули он нақши муҳим доранд.

Тавре ки муқаррар карда шуд, тавассути омилҳои берунаи категорияи ҳаракат паҳлуҳои гуногуни ҳаёти инсон инъикос меёбанд, соҳаҳои гуногуни воқеият бо ёрии маҷозҳо, ки самти ҳаракатро тавсиф мекунанд, шарҳу тавзеҳ карда мешаванд.

Пас, робитаи мафҳуми «марг» бо «ҳаракат», ки дар бобҳои қаблӣ зикр шуда буд, дар шуури мардумони тоҷику англис на ҳамчун нуктаи ниҳонӣ зиндагӣ, балки ҳамчун кӯчидан ба ҷои дигаре, ба дунёи дигар дарк карда мешавад (инчунин, нигаред ба боби 2.4.2) – «ба он дунё рафтан» (мафҳуми ҳаракат-рафтан), ки онро тавассути як истиораи ориентирӣ тавсиф кардан мумкин аст, ки дар он ҳаракати боло ҳар гуна робитаро бо ягон чизи манфӣ истисно мекунанд – «ба осмон рафтан» (мафҳуми ҳаракат-рафтан). Аксар вақт дар якҷоягӣ бо воҳиди фразеологии услуби баланд – «ба (хоби) абади(ят) рафтан» (мафҳуми рафтан-ҳаракат), воҳидҳои фразеологии гуфтугӯӣ бо маънои «мурдан» – «ба қабр (хок) рафтан» (мафҳуми ҳаракат-тарк кардан) мавҷуданд. Бисёр вақт марг ҳамчун ҳаракат аз ҷое доништа мешавад (нигаред ба бахшҳои 2.4.1, 2.4.2, 2.4.3).

Аксар вақт дар зери истилоҳи «ҳаракат» тавассути номгузориҳои унсурҳои мушаххаси воқеияти ҷисмонӣ даркшуда ҳар гуна мафҳумҳои абстракт, ки бо ноқомӣ, муваффақият, таваккал, мустақилият ва ғайра алоқаманданд, тасвир карда мешаванд: «ба поён фаромадан» (мафҳуми ҳаракат-фаромадан), «ба мисли шамол рафтан» (мафҳуми ҳаракат-рафтан / осонӣ), «боло рафтан»

(мафҳуми ҳаракат-сууд), «аз лона паридан» – «муस्ताқилона зиндагӣ карданро оғоз кардан» (мафҳуми ҳаракат-рафтани), «ба дами теғ (шамшер) рафтани» – «таваккал кардан» (мафҳуми ҳаракат-рафтор), «худро ба баҳр (дарё) афкандан» – «таваккал кардан» (мафҳуми ҳаракат-шино) ва ғ. Баъзан чунин воҳидҳои фразеологӣ дар асоси маҷози ориенталӣ («ба поён чар шудан», «ба қулла баромадан») .

Маҷози ориенталӣ инчунин, дар маркази воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои дигар қарор дорад. Масалан, ҳаракат ба поён дар фаҳмиши тоҷикзабонон бо безътиной ба ин ё он меъёрҳо, қоидаҳо, масалан, «рафтани / ба нишебӣчар шудан» (мафҳуми ҳаракат-фуруд) алоқаманд аст.

Мафҳуми «ҳаракат»-ро воҳидҳои фразеологие низ ифода мекунанд, ки семантикаи онҳо бо тобеъ кардани қасе, чоплусӣ, бо илтимосу зорӣ узрҳои алоқаманд аст. Дар чунин воҳидҳо аксар вақт қиёсу муқобала мушоҳида мешавад, ки шахси дар ҳолати вобаста будан чӣ гуна амалхоро, ба мисли «таъзим карда рафтани» (мафҳуми ҳаракат-рафтани), «ба зону задани» (мафҳуми ҳаракат-афтидани), «ба пойи (қасе) афтодани» (мафҳуми ҳаракат-афтидани) ва ғайра метавонад анҷом диҳад. Шояд ин воҳидҳои фразеологӣ ба замони подшоҳию феодалӣ алоқаманд бошанд: заминаи образҳои ин воҳидҳои фразеологиро рафтори ғуломону деҳқонони муҳтоҷ, ки аз соҳибону хоҷагони худ бахшиш ва узр мепурсанд ва ғайра ташкил медиҳанд.

Аксар вақт дар истилоҳоти ҳаракати маводи воҳидҳои фразеологии тоҷикӣ байни таваккал, озмоишҳои душвор ва пешгирӣ аз ин озмоишҳо муқоиса гузаронида мешавад. Ҳамин тариқ, таваккал ва мушқилот дар фаҳмиши мардуми тоҷик метавонад, бо гузаштан ба ҳолати номусоид, ҷойи хатарнок айният ёбад: «ба болои оташ баромадан» (мафҳуми ҳаракат-болобароӣ), «аз ғалбер гузаронидани» (мафҳуми ҳаракат-гузаштан) ва ғайра. Пешгирӣ аз мушқилот, баръакс, метавонад, бо рафтани ба ҷойи амн ва беҳавф, ки дар он пинҳон шудан мумкин аст: «ба пушти буттаҳо даромадан» (мафҳуми ҳаракат-рафтани); ё бо убур аз қонунҳои физикии табиат: «аз об хушк баромадан» (мафҳуми ҳаракат-баромадан) алоқаманд бошад.

Тавре ки мушоҳида намудем, воҳидҳои фразеологӣ ифодакунандаи ҳаракат метавонанд, боварҳои шахсро ба афсонаҳо, ривоятҳо ва асотирҳои динӣ инъикос кунанд, ки ин на танҳо дар мисоли воҳидҳои фразеологӣ зикршуда, ки семантикаи онҳо бо озмоишҳои душвор алоқаманд аст, монанди «аз оташ гузаштан», «аз ғалбер гузаронидан» (мафҳуми ҳаракат-гузаштан), балки инчунин, дар мисоли воҳидҳои фразеологӣ бо маъноҳои дигар: «мисли бало (чин) аз бисмиллоҳ гурехтан» (мафҳуми ҳаракат-гурехтан), «ба дунёи боқӣ (абадӣ) рафтан» ва ғайра низ мушоҳида намудан мумкин аст.

Инчунин, метавон қайд намуд, ки дар фарҳанги тоҷикӣ мафҳумҳои «чон» ва «дил» ба якдигар тавҷам буда, як навъ маркази эътиқоду имони инсон, макони ҳолатҳои руҳию эҳсосоти шахс ба ҳисоб мераванд, ки инчунин, бо ҳаракатҳо алоқаманданд, монанди воҳидҳои фразеологӣ зерин: «ба дил ҷой гирифтани» (мафҳуми ҳаракат-ворид шудан), «ба чон задан» (ҳаракат-дастовард) ва «ба дил расидан» (мафҳуми ҳаракат-расидан), ки ин ё он ҳисси беандозаро тавсиф мекунанд. Чунончи:

– Канӣ, зудтар биёретон, ки аз гуруснагӣ *ба чон расидем*, – гуфтааст [128, с. 182]. Аммо баъд аз ду-се бор ба қади замин рафта омадан ин кор *ба дили онҳо зад* [128, с.184].

Мафҳуми дигаре, ки бо ҳаракат алоқаманд аст, мафҳуми «роҳ» мебошад. Лексемаи «роҳ» дар воҳидҳои фразеологӣ зерин истифода мешавад: «бо роҳи худ рафтан» – «ба зиндагии маъмулӣ, машғул шудан ба корҳои худ» (мафҳуми ҳаракат-рафтан), «ба роҳи рост рафтан» – «бе фиребу риё зистан» (мафҳуми ҳаракат-рафтан), «ба пойи худ равон шудан» – «мустақил шудан» (мафҳуми ҳаракат-роҳгардӣ), «пеши роҳро гирифтани» – «халал расонидан ба коре» (мафҳуми ҳаракат-пешгирӣ). Чунончи:

Қозӣ пеш даромад, падар ва тағоиям дар паҳлуи ӯ, аммо аз вай қадаре пастар *ба роҳ даромаданд* [128, с.93]. Ман ба хари беҳӯрчин савор шуда, қаламдонро, ки ҳамаи асбобҳояш дар дарунаш буд, ба чузгир ва коғаз ба тарзи лӯла печонда ба пеши худ гирифта аз бозор баромадам ва дар ҳолате,

ки хурсандии маро поёне набуд, *ба роҳ даромадам* [128, с.125]. – Ман тайёрам, ки дар он роҳ бо сарам равам ва агар сарам равад ҳам, *аз он роҳ барнагардам!* [128, с.431].

Тавре ки аён гардид, «роҳ» дар фаҳмиши шахс бо тариқи зиндагӣ баробар карда шудааст; инсон ё бо ин роҳи зиндагӣ меравад, ё танҳо ба он мебарояд, ё убур карда ба касе халал мерасонад. Ҳаракат ва роҳ бо ҳам робитаи чудонашаванда доранд.

Воҳидҳои фразеологӣ метавонанд ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат», тавре ки қаблан гуфта шуд, бошанд ва тасаввуротро дар бораи ҳаёти наслҳои гузашта, дар бораи уруфу одат ва анъанаҳо, дар бораи воқеиятҳои халқи тоҷик, ки ин дар мисолҳои воҳидҳои фразеологӣ «бар бод рафтани», «ду даст ба бинӣ рафтани (омадани)», «нахӯди пеши қошук шудани», «аз пушти пули калон давидани» ва ғайра инъикос намоянд (ниг. ба фасли 2.4.2).

Дар маҷмӯъ, мафҳуми ҳаракатро воҳидҳои фразеологӣ ифода мекунанд, ки ҷузъҳои таркибиашон ашё ва падидаҳои гуногуни воқеиятро дар бар мегиранд. Дар доираи мафҳумҳои ифодакунандаи ҳаракат дар воҳидҳои фразеологӣ соматизмҳо низ мавҷуданд: «чорпоя давидани» (мафҳуми ҳаракат-давидани), «аз сар (калла) берун шудани» (мафҳуми ҳаракат-хориҷ шудани), «бо чашмони баста анҷом додани коре» – «ба осонӣ, бе душворӣ кардани коре» (мафҳуми ҳаракат-амал), «панҷ ангуштро ба даҳон тикондани» – «ҳама чизро якбора хоستان» (мафҳуми ҳаракат-пур кардани); номҳои унсурҳои: «ба оташ ва об рафтани» – «таваккал кардани / аз озмоишҳо гузаштани» (мафҳуми ҳаракат-рафтани), «аз осмон ба замин фууромадани» – «баргаштани ба ҳаёти воқеӣ аз олами ҳаёлоту орзуҳо» (мафҳуми ҳаракат-фууромадани); ҳайвонҳо: «мисли сағ давидани» (мафҳуми ҳаракат-давидани), «монанди сағу пишак (гурба)» – «ҳамчун душман» (мафҳуми ҳаракат-рафтор); ашёе, ки бо дасти одам сохта шудааст: «ба чангак афтодани» – «ба хато роҳ додани, фиреб хӯрдани (мафҳуми ҳаракат-афтодани), «ба табақи худ даст дароз кардани» – «даҳолат накардани ба кори дигарон, кори худро кардани» (мафҳуми ҳаракат-даст задани); инчунин, мафҳумҳои мухталифи абстрактӣ: «аз рӯйи вичдон кардани (накардани)

коре» – «тибқи (бар хилофи) принципҳои ахлоқӣ, эътиқоди худ амал кардан» (мафҳуми ҳаракат-амал), «ба ҳаёт ворид шудан» – «ҳаёти мустақилона оғоз кардан» (мафҳуми ҳаракат-даромадан) ва ғайра.

Аслан, дар забони тоҷикӣ феълҳои ифодакунандаи ҳаракат чандон кам нестанд. Чунончи: *омадан, овардан, рафтан, сафар кардан, реҳлат кардан, афтодан, парвоз кардан, давидан, лангидан, шино кардан, ҷаҳидан, рақсидан* ва ғ. Қариб аксари ин воҳидҳои луғавӣ дар ташаккули воҳидҳои фразеологӣ иштирок мекунанд: *аз дунё рафтан, ба забон овардан, ба он дунё сафар кардан, аз дунё реҳлат кардан, ба дом афтодан, мурғи илҳомӣ касе парвоз кардан, кафишо монда патакро гирифта гурехтан, ба ду по лангидан, зери доираи касе рақсидан* ва ғ.

Воҳидҳои фразеологӣ бо феълҳои ҳаракат маъноҳо ва тобишҳои маъноии гуногунро ифода мекунанд: ҳаракат, фаъолияти нутқ, ҳолати инсон, вазъияти инсон, рафтор, вазъият, муносибат ва муносибати тарафайн, фаъолият, ҳолати ашё ва объект ва ғ.

1. Ҳаракат: меҳмони ноҳонда шуда омадан, бо пойи худ рафтан, раҳти сафар барбастан, қад-қад паридан ва ғ.

2. Фаъолияти нутқ: ба забон овардан, якто аз роғ ва якто аз боғ суҳан гуфтан, вирди забон гардидан.

3. Ҳолати инсон: ҳолати инсон гуногун мешавад ва онро ба ҳисси, ақлониву равонӣ ва ҷисмонӣ.

а) Ҳолати ҳисси: аз худ рафтан, ба ғазаб омадан, ба ғазаб овардан, сабру тоқатро аз даст додан, ба даҳшат омадан, ба ҳайрат омадан ва ғ.

б) Ҳолати ақлониву равонӣ: ба фикр фуру рафтан, ба ҳаёлот ғарқ шудан, сари калобаро гум кардан, сари калобаи чизеро ёфтан, ба ҳаёл омадан, ба сар ҳеч фикре наомадан ва ғ.

в) Ҳолати ҷисмонӣ: ба бадан мурғак давидан, рӯзи касе башумур мондан, аз дунё рафтан, бандагии Худоро ба ҷо овардан, аз хуш рафтан, ба хуш омадан, ба дунё омадан, аз по афтидан, ба ҷон омадан ва ғ.

4. Вазъияти инсон: фразеологизмҳои ин гурӯҳ вазъияти инсонро дар ҳолатҳои гуногун ошкор менамоянд: оилавӣ, моддӣ, вазъи ҷамъиятӣ ва мақоми ахлоқии инсон.

а) Вазъи оилавӣ: бахти касе тохтан, толеи касе тохтан, тавлиди меҳмони нав, дари бахти касе кушода шудан, бахти касе омад кардан ва ғ.

б) Вазъи моддӣ: гулӯи касеро равшан кардан, аз гӯшт фаромадан, арзиши чизе боло баромадан, ба як пули сиёҳ наарзидан, ба киса задан ва ғ.

в) Вазъи ҷамъиятӣ: Ба сари тахт омадан, ба кор даромадан, аз кор баромадан, аз тахт фуромадан, ба сари қудрат омадан, корди касе болои равшан шудан ва ғ.

г) Мақоми ахлоқии инсон: дар зери забони мардум мондан, ба роҳи бад рафтан, аз роҳ баромадан, бо номи нек зистан, аз кӯчаи одамгарӣ нагузаштан, дар дараҷаи говию харӣ қарор доштан, паст фуромадан, ба гирдобии нопокиҳо ғӯтидан, ба қаъри афтидан ва ғ.

5. Рафтор: ба роҳи худ рафтан, ба ҳар кор қодир будан, аз ягон кори бад рӯ натофтан, бо ақли дигарон зистан, аз касе рӯ гардонидан ва ғ.

6. Вазъият: болои сӯхта намақоб рехтан, ба болои мурда сад ҷӯб шудан, аз роҳ баромадан, кори касе омад кардан, ба хатар гирифтор кардан ва ғ.

7. Муносибат ва муносибати тарафайн: робита барқарор кардан, роҳи сафед, ба пойи касе афтидан ва ғ.

8. Фаъолият: роҳи худро дар зиндагӣ наёфтан, ба даст даровардан, дастӣ касе боло будан, ба анҷом расидан, бурду бой шудан, фаъолиятро шуруъ кардан, миён бастан, дасту остин барзадан, ба роҳи рост қадам задан, аз тахти дил, сари кор гирифтан ва ғ.

9. Вазъияти ашё ва объект: ба истифода додан, ба сахна гузоштан, несту нобуд шудан, шикаст хӯрдан ва ғ.

10. Баҳогузорӣ: аз ҳад гузаштан, писанд омадан, ангушти ҳайрат газидан, ба ҳайрат омадан, дасту дил шустан, тахтаю тиракро ғундоштан, рӯ ба рӯ омадан ва ғ.

Ибораҳои фразеологии феълӣ яке аз навъҳои сермаҳсули воҳидҳои фразеологӣ ба шумор меравад. Онҳо аз се ду ҳиссаи захираи фразеологии забонамонро ташкил медиҳанд. Азбаски ҷузъи асосии ин гуна ибораҳо феъл аст, онҳоро дар матн ҷудо кардан нисбатан осонтар аст. Дар ин хусус забоншиносон низ нуқтаи назари худро баён кардаанд. «Ҳангоми ҷудо кардани воҳидҳои фразеологии феълӣ нақши асосӣ доштани ҷузъи феълии он аз нигоҳи сохториву маъноӣ боварӣ ҳосил менамоем. Ҷузъи феълии онҳо асосиву муҳим аст» [195, с.29-64].

Дар ташаккули ибораҳои феълӣ ҳам феълҳои тасрифшаванда ва ҳам тасрифнашаванда хизмат мекунад. Нисбат ба феълҳои тасрифшаванда феълҳои ғайритасрифӣ нисбатан камтар мушоҳида мешаванд, яъне онҳо дар шакли масдарӣ (*дар як чашм нӯшида кушодан*) ва сифати (*чашми рӯз накафида, модари касе набӯсида*) феълӣ истифода мегарданд. Чунин ибораҳои феълӣ бештар ба гурӯҳи ибораҳои сифатӣ ва зарфӣ мансубанд.

Дар луғату фарҳангҳо, одатан, ибораҳои феълӣ дар шакли масдарӣ оварда шудаанд, аммо мансубияти феълии онҳо устувор боқӣ мемонад. Ба мисли дигар гурӯҳҳои ибораҳои фразеологӣ алоқаи наҳвӣ байни ҷузъҳои онҳо тира аст, чунки онҳо низ як маъноӣ яклухти бутунро ифода мекунад ва маъноӣ ягонашон аз дастҷамъӣ маъноҳои ҷузъҳои таркибашон ҳосил намегардад. Қойғиршавии яклухт ва ё фосилавии ин қабил ибораҳои рехта моҳияти аслии онҳоро аз байн намебарад, чунки ин як навъи амалкарди онҳо дар низоми забон мебошад. Чунончи:

Баъд аз фикру мулоҳазаи бисёре ноҳост *ба хотирам расид*, ки ҳавлии рӯйидаричаноки дар деҳаи Маҳаллаи Боло аз падар мондаамонро фурӯшем ва пулашро ба ин кор сарф кунем (Ёддоштҳо 219). Чун дидам, дар ҳар боре ки аз кисааш пул мебарояд, *ҷонаш* ҳам аз даҳонаш *баромадан мехоҳад*, ба афту башараи пуризитироби мӯйсафед «рахмам» омада, 25 сӯро рад накарда ором истодам (Ёддоштҳо 450-451).

Муҳаққиқ Ҳ. Мачидов дар асараш «Низоми фразеологии забони адабии муосири тоҷикӣ» [2006] дар як фасли алоҳида ибораҳои фразеологии

феълиро баррасӣ намуда, онҳоро ба ибораҳои феълии қолаби кушодаву баста, дучузъаву бисёрчузъа, шахсӣ ва ғайришахсӣ тасниф намудааст [54, с.221].

Ибораҳои феълии дучузъа маъмулан дар ду қолаб шакл гирифтаанд: 1) чузъи номӣ+чузъи феълӣ (гӯш андохтан, чашм дӯхтан); 2) пешоянд+чузъи номӣ+чузъи феълӣ (аз пайи касе афтидан, ба хотир расидан). Ба сифати чузъи номӣ исмҳо, сифатҳо, зарфҳо, сифати феълӣ ва ниодоҳо баромад мекунанд. Чузъи феълии чунин ибораҳо феълҳои сода (рӯ овардан, гӯш андохтан, чашм дӯхтан, пой нақандан, дӯст доштан ва ғ.) ва таркибӣ (дил бой додан, пой дароз кардан ва ғ.) буда метавонанд.

Ибораҳои феълии бисёрчузъа чунин қолаби фразеологизм аст, ки дар он чузъи номӣ тафсилёфта мебошад. Чунин навъи ибораҳо дар заминаи қолабҳои бисёрчузъаи нахвӣ ба вучуд меоянд. Ба сифати чузъи номӣ ибораҳои изофӣ, изофию пешояндӣ, вобастагии пешояндӣ баромад мекунанд. Масалан: *бандагии Худоро ба ҷо овардан* (мурдан, вафот кардан), *кафиши касеро пеш гузоштан* (пеш кардан), *аз дорулфано ба дорулбақо реҳлат кардан* (мурдан, вафот кардан) ва ғ.

Баъзан ибораҳои феълие дучор меоянд, ки чузъи феълиашон тавсеа ёфтаанд. Масалан: *ба сари касе об рехтан* (*маҳв кардан*), *ҷоғаҳи касеро хушк кардан* (*горат кардан*), *хоби худро ба об гуфтан* (ба чизе умед набастан) ва ғ.

Ибораҳои феълии қолаби кушода бо фарогирии доираи васеи таносуби луғавию фразеологӣ ва номаҳдуд будани мавқеи истеъмолии онҳо фарқ карда меистанд. Ин гуна ибораҳо низ дучузъа (қасам хӯрдан, назар дӯхтан, гӯш андохтан, нағз дидан ва ғ.) ва бисёрчузъа (ғами касеро хӯрдан, абрӯ гирех кардан, ба дом афтодан ва ғ.) мешаванд.

Ибораҳои феълии қолаби баста тавассути ҷонишинҳои номуайянии *касе*, *чизе* ва қолабҳои объектии он: *касеро*, *чизеро*, *аз касе*, *аз чизе*, *ба касе*, *ба чизе*, *дар касе*, *дар чизе* шакл мегиранд: *аз ақлбегонашудан*, *аз касе домангир шудан*, *ба дунёи фонӣрафтан*, *ба сар надаромадан*, *дар хаёл гузаронидан* ва ғ.

Ибораҳои феълӣ ба мисли дигар воҳидҳои фразеологӣ дорои маънои махсуси фразеологӣ мебошанд. Муҳаққиқ Ҳ. Маҷидов қайд менамояд, ки: «дар миёни ибораҳои фразеологии феълӣ воҳидҳои маънои мафҳумидошта ниҳоят каманд, аммо дорои маънои образнок умуман вучуд надорад» [54, с.237].

Ибораҳои феълие, ки маънои мафҳумиро ифода мекунанд, ба ин ё он амалу ҳаракат, чараён, ки бо феълҳои одӣ ифода меёбанд, далолат менамоянд, аммо бо тарзи ташаккули маънои яклухти худ аз ин воҳидҳои луғавӣ тафовут доранд. Инро дар мисоли ибораҳои рехтаи феълии *аз дунё гузаштан* ва феъли *гузаштан*, *роҳ рафтан* ва муодили луғавиаш *рафтан*, *аз роҳ бозистодан* ва *бозистодан* мушоҳида кардан мумкин аст.

Ибораҳои феълие, ки маънои мафҳумии образнокро ифода мекунанд, тарзи ҳосаи зоҳиршавӣ доранд. Онҳо дараҷаи гуногуни образнокӣ, эҳсосот, ифоданокӣ ва баҳогузори зоҳир менамоянд. Як қисми ибораҳои феълии дорои маънои мафҳумии образнок пурра ба маънои маҷозӣ далолат кунанд, гурӯҳи дигар қисман маҷозонида шудаанд. Чунин хусусиятро дар ибораҳои рехтаи феълии ифодакунандаи мафҳуми «ҳаракат» низ ба мушоҳида гирифта мумкин аст. Чунончи:

Ятим, ки ин ҳолро дида чашмонаш сиёҳ рафта сараш гаштан гирифтааст, гӯё *осмон ба сари ӯ фуру омада*, монанди санги осие гардида танашро гандумвор орд мекарда бошад, тамоми баданаш ба ларзиш даромадааст (Ёддоштҳо 53). Ман дар умри худ яқум бор дар он ҷо дидам, ки одам бо тарбияи бад ва одатҳои ваҳшиёна чӣ навъ *аз ҷилди одамгарӣ баромада*, аз ҳайвоноти дарранда ҳам бадтар мешудааст (Ёддоштҳо, 4, с.366).

Дар баъзе ибораҳои феълии маънои мафҳумии образнокдошта обуранги ҳиссӣ низ ифода мегардад. Масалан: *ба асфалассофилин рафтан*, *рост ба дӯзах рафтан* ва ғ. Дар ин ибораҳо обуранги ҳиссии манфӣ низ ифода ёфтааст.

Ҳамин тавр, дар забони тоҷикӣ соҳаҳои гуногуни воқеиятро бо мафҳуми ҳаракат мепайванданд. Воҳидҳои фразеологии гуногуни ифодакунандаи

ҳаракат назари шахсро ба ҷаҳон инъикос мекунанд. Маҷозҳое, ки дар асоси воҳидҳои фразеологии ифодакунандаи ҳаракат сохта шудаанд, имкон медиҳанд, ки муқаддасоти арзишҳои мардумӣ дарк гардида, то андозае таърих, анъана ва урфу одати он шинохта шаванд.

Б) Таҳлили муқоисавии мафҳуми ҳаракат. Мафҳуми «ҳаракат» дар ташаккули ҷузъҳои тасвири фразеологии ҷаҳон, ки дар воҳидҳои фразеологии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ нишон дода шуданд, нақши муҳим дорад. Аксар вақт зери мафҳуми ҳаракатҳамон як тарафи воқеият, ки ҳам ба забони англисӣ ва ҳам ба забони тоҷикӣ хос аст, тавсиф карда мешаванд. Ин, масалан, ба чунин мафҳум, ба монанди марг, дахл дорад. Дар бисёр фарҳангҳо дар бораи марг суҳбат кардан аз рӯи одоб нест, зеро он дили шахсро меҳарошад ва ба руҳияи ӯ таъсири манфӣ мерасонад. Дар баъзе ҳолатҳо истифодаи эвфемизм мувофиқи мақсад аст. Ҳамин тавр, дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мафҳумҳои гуногуни ҳаракат (тавре ки дар бобҳои 2.5.1 ва 2.5.2 зикр шудаанд) бо шумораи зиёди воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «мурдан» шарҳ дода мешаванд, ки хоси услуби гуфтугӯӣ аст: «go to grass», «ба гӯр рафтан»; инчунин, метавонанд ҳамчун ҳусни баёни муаллиф хидмат кунанд: «go beyond the veil», «аз дорулфано ба дорулбақо реҳлат кардан» ва ғайра. Дар асоси образҳои ҳаракат-рафтан, ҳаракат-сафар, ҳаракат-баромадан ва ғайраи воҳидҳои фразеологӣ бо маънои «мурдан», мо метавонем, ба ҳулоса оем, ки сарфи назар аз баъзе фарқиятҳои тасвирҳо, дар фарҳангҳои англисӣ ва тоҷикӣ ВФФ-и ифодакунандаи мафҳуми «мавҷудияти ҳаёти пас аз марг» вучуд доранд, ки бо интиқол ба ҳаёти дигар алоқаманданд: «go to a better world», «ба дунёидигар(беҳтар) рафтан»; ба мавҷудияти Худо: «depart to God», «ба сӯйи (меҳмони) Худо рафтан».

Дар забони тоҷикӣ силсилаи муродифоти *кори касеро ба поён расонидан, ба сари касе об реҳтан, ба асфалассофиллин фиристодан, ба тир паридан* мафҳуми куштан ва кушта шуданро бо обуранги ҳиссии манфӣ ифода мекунанд, ки инҳо ҳам воҳидҳои фразеологии ифодакунандаи ҳаракат мебошанд. Чунончи:

...вақте ки ин гуна бандиён ба мурдан наздик мерасиданд, ба рехона гузаронида, **корашонро ба поён мерасониданд**... (С. Айнӣ, Дохунда, 206). ... дар он ҳучум **миршаб ба тир парид** (С. Айнӣ, Дохунда, 229). **Ҳамаашонро дар як рӯз гирифта ба дор меовезанд, аз манор мепартоянд, бадарга мекунанд, ба сарашон об мерезанд** мемонанд-дия (Дохунда, 193).

... «**акнун ба сари ҳамаи норозиён об рехтам**, баъд аз ин осуда ҳукмронӣ ва комронӣ хоҳам кард»... (С. Айнӣ, Дохунда, 208).

Агар аз ВФ *кори касеро тамом кардан* чӣ тавр кушта шудан маълум набошад, аз ВФ *ба тир парид* (тавассути тапонча, милтиқ, яъне бо тир) он баръало эҳсос мешавад.

Инчунин, ҳангоми таҳлили ВФФ-и мафҳумҳои ифодакунандаи ҳаракат, муайян карда шуд, ки гӯяндагони забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мафҳумҳои «нокомӣ, муваффақият, таваккал ва ғайра»-ро ба ҳаракат марбут медонанд. Барои мисол, воҳидҳои фразеологиеро бо маънои нокомӣ ва муваффақият меоварем, ки он тавре ки аллакай гуфта шуд, метавонад ба як маҷози самту сӯй (ориентатсионӣ) асос ёбад, ки ҳаракати ба поён ба маънои нокомӣ ва ҳаракати ба боло ба маънои муваффақият бошад: «come down in the world» (афтодан, мавқеи пештараро аз даст додан), «Come out on top» (боло рафтан, муваффақ шудан дар қору зиндагӣ) ва «ба поён печондан» ва монанди инҳо. Дар осори бадеии адибони тоҷик чунин мисолҳо воমেҳӯранд. Чунончи:

Акнун пушаймонӣ суд надошт ва афсӯсу дарез фоида намебахшид, чунки тир аз камон бархато часта ва мурғи матлаб аз дом раста буд (С. Айнӣ, Марғи судхӯр, 20).

Воҳиди фразеологии *тир аз камон бархато част* (ФИР, 191) ба маънои сахве гузашт, хато рӯй дод далолат мекунад. Дар «Фарҳанги ибораҳои рехта» ҷумлаи рехтаи *мурғи матлаб аз дом раст* дар шакли *мурғи матлаб*, ки маънои матлуб, дилхостаро (ФИР, 661) дорад, зикр гардидааст. Таркиби феълии *аз дом раст* маънои аз даст рафтани чизеро ифода мекунад, вале ба объекти бевосита ниёз дорад.

Бисёре аз мафҳумҳои ифодакунандаи ҳаракат дар воҳидҳои фразеологӣ бо ноқомӣ алоқаманданд, ки дар муқоиса бо воҳидҳои, ки маънои мушобехдоранд, нисбатан тезу тундтаранд. Ин ба ҳарду забон дахл дорад. Аксар вақт ин воҳидҳо ба тасвири ҳаракат ба мавҷудоти асотирӣ асос ёфтаанд, ки эътиқоди халқҳоро инъикос мекунад: «go to the devil», «бало задан» ва ғайра. Тасвири ҳаракат, ки бо афсонаҳо ва эътиқодҳои алоқаманданд, тавре аён гардид, барои воҳидҳои фразеологӣ англисӣ ва тоҷикӣ хос мебошанд, ки маънояшон «дучор шудан бо мушқилот», «аз озмоишҳои шадид гузаштан»: «go through hell», «аз дӯзах халос шудан» аст.

Аксар вақт дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ мафҳумҳои ҳаракат тавассути воҳидҳои фразеологӣ, ки соматизмҳоро дар бар мегиранд, ифода карда мешаванд. Сабаб дар он аст, ки дарку фаҳми муҳит ва шинохти олами атрофро аксаран таҷрибаи ҳаёти шахс муайян мекунад. Пас, дар воҳиди фразеологӣ «come in to one's head» ва «ба хотир (сар, калла) омадан» тасвири ҳама гуна андешаҳо, ғояҳои аст, ки ба маънои асли ба сар – маркази ҳуш, ақли инсон «ворид мешаванд». Дар воҳиди фразеологӣ «come to smb's ears» ва «ба гӯш расидан» ба маънои «ошкор шудан», ки тасвири «расидан»-и ягон хабар ба гӯш ба маънои асли айният ёфтааст, яъне хабаре, ки шунида шудааст.

Тавре ки аллакай қайд карда шуд, шахс амалҳои зиёдеро бо ҳаракати ҳайвонҳо муқоиса мекунад, ки ин дар мафҳуми ҳаракати воҳидҳои фразеологӣ инъикос ёфтаанд: «run like a rabbit», «run before the hounds», «гурехтан / давидан мисли гурбаи девона», «ба мисли мор печидан» (1. «наздиқ шудан, лутф кардан, хушомадгӯӣ», 2. «маққорӣ, безобита шудан, худро сафед кардан») ва ғ.

Воҳидҳои фразеологӣ ифодакунандаи ҳаракат, инчунин, барои тасаввурот пайдо кардан дар бораи таърихи халқ, воқеиятҳо мусоидат мекунад, ки инро дар мисоли воҳидҳои фразеологӣ англисӣ дидан мумкин аст, ки образҳои бо мавзӯи баҳр алоқаманданд: «go on the rocks» ва ғайра; инчунин, дар мисоли воҳидҳои фразеологӣ тоҷикӣ, ки образҳои бо

ҳаракатҳои одамон дар ҳолати вобастагӣ, илтимос кардани чизе алоқаманд аст: «дуқат (чорқат) шудан» ва ғ.

Дар байни воҳидҳои фразеологӣ англисӣ (дар муқоиса бо тоҷикӣ), бо мафҳумҳои гуногуни ҳаракат, бо навъҳои дучор омадем, ки муносибати маҷозии инсонро ба душвориҳои зиндагӣ ва ҳатто ба марг тавсиф мекунанд: «come to a pretty pass» (ба мушкилот рӯ ба рӯ шудан), «fall off one's perch» (мурдан). Ҳамин тариқ, англисзабонон баъзан ба чизҳои ҷиддӣ низ бо дарки кинояву тамасхур муносибат мекунанд.

Натиҷагириҳо аз боби сеюм

Ҳангоми таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологӣ ва ифодакунандаи ҳаракат муайян карда шуд, ки:

1. Бисёр воҳидҳои фразеологӣ дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дорои мазмуну муҳтавои баробаранд.

2. Муодилҳо пайдоиши муштарак доранд ва дар аксари ҳолатҳо ба ҳамон як манбаъ бармегарданд.

3. Мавҷудияти муодилҳои фразеологӣ байни забонҳои дарки якхелаи ашӯ ва падидаҳои якхела аз ҷониби одамон ва образҳои ҳаракатро нишон медиҳанд: «go through fire and water» ва «ба обу оташ рафтан», fall / walk in to a trap ва «ба дом (шаст) афтодан».

4. Фразеологизмҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар ташаккули ҷузъҳои тасвири фразеологӣ ҷаҳон иштирок мекунанд.

5. Дар дарки ҷаҳон аз ҷониби гӯяндагонӣ ду забон қонуниятҳои умумӣ мавҷуданд. Асосан, ин ба дарки истилоҳот ва тасвирҳои ҳаракати ҷанбаҳои умумибашарӣ воқеият ишора мекунад, масалан, бо мурдан, бо нокомӣ (ки дар маҷмӯъ, бо ҳаракат ба ҷои номусоид, бо афтидан, нобудшавӣ, бо рафтани шахсе, ки натиҷа ба даст наовардааст ва ғ.), муваффақият (ки бо ҳаракати ҳамвор, бо барору комёбӣ, боло рафтан, ба даст овардани натиҷаҳо ва ғ.), қисман бо мушкilotи зиндагӣ (ки бо гузаштан аз ҷойҳои хатарнок ва ғ. муқоиса карда мешавад) ва монанди инҳо.

6. Ҷанбаҳои воқеият тавассути образҳои ҳаракат-рафтан, ҳаракат-хориҷ шудан, ҳаракат-фурӯд омадан, ҳаракат-боло баромадан, ҳаракат-парвоз ва ғайра ифода меёбанд.

7. Воситаҳои фразеологӣ ва ифодакунандаи мафҳумҳои ҳаракат дар ҳарду забон, тавре ки маълум шуд, хусусияти антропоцентриӣ (мардуммехварӣ) аксаран возеҳ доранд, ки инро воҳидҳои фразеологӣ соматикӣ ва инчунин, ҳомили номҳои ҳайвонот (ҷамъиятҳои забонӣ ҳаракати ҳайвонотро бо

пахлуҳои ҳаёти худ муқоиса мекунанд) ва ашёе, ки бо дасти инсон сохта шудаанд, дар бар мегиранд.

8. Мардумони англисзабон ва тоҷик бо тавсифи ҷанбаҳои гуногуни ҳаёт аз номи унсурҳо, мафҳумҳои мухталифи абстрактӣ ва ғайра низ истифода мебаранд.

Ҳангоми омӯзиши мафҳумҳои ҳаракат дар маводи воҳидҳои фразеологии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, илова бар хусусиятҳои умумӣ, дар ҷузъҳои тасвири фразеологии ҷаҳон, инчунин, хусусиятҳои хоси миллии низ муайян карда шуданд, ки воситаҳои фразеологии ифодаи мафҳумҳои ҳаракат, ҳулосаи маълумот дар бораи далелҳои таърихӣ, дар бораи воқеиятҳо, дар бораи урфу одатҳои, ки танҳо ба як ҷомеаи забонӣ хосанд ва ғайра, тавассути чунин шакли муҳимми мавҷудияти ҷаҳони мо, ба мисли ҳаракат, дарк карда мешаванд.

ХУЛОСА

Таҳқиқу таҳлил ва баррасии воҳидҳои фразеологии феълӣ, хусусан таҳқиқи муқоисавии воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи «ҳаракат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, барои ифшоии хусусиятҳои зиёди алҳол барои забоншиносӣ ниҳонмонда ва барои таъйини ташаккулу таҳаввули забон мусоидат намуда, самтҳои инкишофи минбаъдаи онро мушаххас менамояд. Ҳаракат яке аз шаклҳои муҳимтарини вучуди ҳастӣ мебошад ва ҳама гуна амал ба ин ё он сурат марбут ба он аст. Таҳқиқи мафҳумҳои ҳаракати бо фразеологизмҳо ифодаёфта дар асоси баррасии феълҳои ҳаракат, ки ба таркиби воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ дохил мешаванд, таҳлил ва муқоисаи таснифоти сохтории воҳидҳои фразеологӣ бо феълҳои ҳаракат, гурӯҳҳои семантикии воҳидҳои фразеологии аслӣ, қолабҳои маҷозӣ, ки дар заминаи мафҳумҳои айнии ҳаракати воҳидҳои фразеологии ду забон қарор доранд, инчунин, пажӯҳиши мафҳумҳои ҳаракати ташкилкунандаи ҷузъҳои тасвири фразеологии ҷаҳон, ки бо воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ ифода ёфтаанд, муқоисаи ҷузъҳои зикршудаи тасвири фразеологии ҷаҳон, ки мафҳумҳои ҳаракатро баён мекунанд ва муайян намудани умумияту тафовутҳо дар онҳо имкон дод, ки хулосаҳои зерин бароварда шаванд:

1. Таҳлили маъно ва шакли дохилии воҳидҳои сатҳи лексико-фразеологӣ, ки дар баробари дигар воситаҳои забон майдони номинативии мафҳум, аз ҷумла асос ва ҳошияро ташкил мекунанд, имкон медиҳад, ки тамоюли арзишҳои мардумӣ дар қарда шавад, зеро бо омӯختани мафҳумҳои фразеологӣ, бахусус мафҳумҳои ҳаракат метавон ба арзишҳои миллӣ ва фарҳангии ҷомеа дастрасӣ пайдо кард [6-М].

2. Дар байни воҳидҳои фразеологии англисӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро объективӣ мекунанд, феъли маъмултарини ҳаракат феъли «go» мебошад, ки дар ҳар маврид ба як қатор феълҳои тоҷикӣ, аз ҷумла феъли «рафтани» ва «гаштани» мувофиқ аст [2-М].

3. Қисмати асосии воҳидҳои фразеологӣи феълӣ дар ҳарду забон ба хошияҳои майдони мафҳумҳои ҳаракат тааллуқ дошта, ҷанбаҳои мухталифи воқеиятро, ки бо марг, нокомӣ, муваффақият, озмоиш, хатар ва ғайра алоқаманданд, инъикос мекунанд [2-М].

4. Гурӯҳи бештари воҳидҳои фразеологӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ ифода мекунанд, гурӯҳе мебошад, ки маъноӣ «нокомӣ, шикаст», «тағйири ҳолат ба бадтар» аст [2-М].

5. Мақоми баъдиро ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ аз рӯйи шумораи воҳидҳои фразеологӣе, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода менамоянд, гурӯҳе ишғол мекунад, ки маъноӣ «мурдан» ва дар ҷои сеюм ба маъноӣ «комёбӣ, муваффақ шудан» далолат мекунад [4-М].

6. Дар ҳар ду забон мо ба воҳидҳои фразеологӣи феълии сермаъно ё ба иборати дигар киноягӣ дучор гардидем, ки онҳоро ба якҷанд гурӯҳи маъноӣ нисбат додан мумкин аст (масалан, «go west», «несту нобуд шудан» ва ғайра) [3-М].

7. Аз байни воҳидҳои фразеологӣи англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро объективӣ мегардонанд, муодилҳои фразеологӣи байнизабонӣчудо карда шудаанд, ки аз шабоҳатҳои хоси дарки ҷаҳон дар истилоҳҳои ҳаракати гӯяндагонӣ ҳардузабон шаҳодат медиҳанд [1-М].

8. Дар таркиби воҳидҳои фразеологӣи англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунанд, шумораи зиёди феълҳои хеле гуногуни ҳаракат шомил мешаванд. Ҳар кадом аз феъли як забон дар забони дигар як ё якҷанд мувофиқатдоранд [1-М].

9. Феълҳои забони тоҷикӣ гуногунрангии бештар доранд, ки ба маъноӣ феъл таъсир мерасонанд: ҷузъҳои феълии аз ҷиҳати маъно ба ҳам наздик; шаклҳои монда ва гузарандаи феълҳои тоҷикӣ ва монанди инҳо [3-М].

10. Воҳидҳои фразеологӣи феълии англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро объективӣ ифода мекунанд, бо навъҳои гуногуни сохторӣ ифода карда мешаванд. Ҷузъҳои, ки дар ҳарду забон ин сохторҳоро ташкил

медиханд, ҳамсон нестанд (исмҳо, сифатҳо, чонишинҳо, зарфҳо, пешояндҳо ва ғ.) [5-М].

11. Воҳидҳои фразеологии феълӣ, ки асосан бо тобишҳои маъноии маҷозӣ асос ёфтаанд, азрӯи сохтор, ки бо ҷузъҳои гуногун фарқ мекунанд, аз ҷиҳати назари семантика ба муқоисавӣ ва ғайримуқоисавӣ ҷудо мешаванд [6-М].

12. Дар ҳар дузабон шумораи воҳидҳои фразеологии ғайримуқоисавиёӣ, ки мафҳумҳои ҳаракатро ифода мекунанд, аз шумораи воҳидҳои фразеологии муқоисавӣ чанд маротиба зиёд аст. Дар байни воҳидҳои фразеологии ғайримуқоисавиёӣ англисӣ ва тоҷикӣ, ки мафҳумҳои ҳаракати воҳидҳои фразеологиро объективӣ мегардонанд, дар навбати худ сохтори маъмултарики онҳо сохтори «v+prep+n» ва сохтори шабеҳи «исм+феъл» мебошанд [6-М].

13. Аломатҳои семантикӣ-грамматикӣ феъл, ба монанди гузаранда, монда, тарзи мафъул, ки аломати грамматикӣ феълро ифода мекунанд, сохтори воҳидҳои фразеологӣ, алоқаи тобеи синтаксисӣ ва дигар аломатҳои шаклӣ-грамматикӣ, ки барои таъсиси сохтори фразеологизми феълӣ зарурат дорад, муайян менамоянд. Аз ин рӯ дар соҳмони сохтори семантикӣ-синтаксисӣ воҳидҳои фразеологии феълӣ, ки ба алоқаи тобеъ асос ёфтааст, нақши муодилнокии феъл бузург аст [4-М].

14. Муодилҳо пайдоиши муштарак доранд ва дар аксари ҳолатҳо ба ҳамон як манбаъ бармегарданд [1-М; 2-М; 3-М; 4-М; 5-М; 6-М].

15. Мавҷудияти муодилҳои фразеологии байнизабонӣ дарки якхелаи ашё ва падидаҳои якхела аз ҷониби одамон ва образҳои ҳаракатро нишон медиҳанд: «go through fire and water» ва «ба обу оташ рафтан», fall / walk in to a trap ва «ба дом (шаст) афтодан» [4-М].

16. Фразеологизмҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар ташаккули ҷузъҳои тасвири фразеологии ҷаҳон иштирок мекунанд [1-М; 2-М; 3-М; 4-М; 5-М; 6-М].

17. Воситаҳои фразеологии ифодакунандаи мафҳумҳои ҳаракат дар ҳарду забон, ҳамон гуна ки маълум шуд, хусусияти антропосентрии (мардуммеҳварӣ) аксаран возеҳ доранд, ки инро воҳидҳои фразеологии соматикӣ ва инчунин, ҳомили номҳои ҳайвонот (ҷамъиятҳои забонӣ ҳаракати ҳайвонотро бо паҳлуҳои ҳаёти худ муқоиса мекунанд) ва ашёе, ки бо дасти инсон сохта шудаанд, дар бар мегиранд [1-М; 2-М; 4-М; 5-М].

Умуман, дар рисола то андозаи дастрасии имконот дар бораи воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи ҳаракат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ сухан меравад. Инчунин, дар рисола хусусияти сохторӣ, грамматикӣ, маъноӣ, зуҳуроти маҷозӣ, киноягӣ, сермаъноӣ ва умумияту тафовутҳо, ки маҳсули маҷозиишавӣ ва ё кӯчидани маъно ба шумор мераванд, дар мисоли воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи ҳаракат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди баҳсубаррасӣ қарор гирифтааст.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Натиҷаи таҳлилу хулосабарориҳои таҳқиқот минбаъд дар омӯзиш ва ҳаллу фасли масъалаҳои фразеологияи забонҳои тоҷикиву англисӣ, инчунин пажӯҳиши масъалаҳои типологияи муқоисавии ғурӯҳи забонҳои эрониву англисӣ кумак хоҳад намуд.

2. Фразеологизмҳои феълии ифодакунандаи мафҳуми «харакат» метавонад, захираи феълҳои забони тоҷикиро пурра намояд, зеро миқдори ин ғурӯҳи лексикӣю грамматикӣ дар ин забон маҳдуд аст.

3. Маводи амалии диссертатсияро дар таҳияи фарҳангҳои дузабонаи тоҷикиву англисӣ ба кор бурдан мумкин аст.

4. Муҳтаво ва мундариҷаи асосии диссертатсия дар таҳияву навишти дастурҳои таълимӣ, рисолаҳои илмӣ ва омӯзиши муқоисавии низоми фразеологизмҳо метавонад мавриди истифода қарор гирад.

5. Натиҷаҳо ва нуктаҳои асосии диссертатсия метавонад, дар таълим ва омӯзиши курси махсуси фразеология ва типологияи муқоисавии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар факултетҳои бахши филологии мактабҳои кишвар мавриди истифода қарор гирад.

ФЕҲРИСТИ АДАБИЁТ

I. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ:

1. Абдуқодиров А. Хусусиятҳои маъноию услубии назми М. Турсунзода / А. Абдуқодиров. – Душанбе: Дониш, 1974. – 154 с.
2. Абдуқодиров А., Давронов А. Услубиёти забони тоҷикӣ / А.Абдуқодиров, А. Давронов. –Хучанд: Меъроҷ, 2006. – 228 с.
3. Абдуллозода Р. Зарбулмасал ва мақолҳо дар асарҳои Садриддин Айнӣ / Р. Абдуллозода. – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1958. – 102 с.
4. Абдуллозода Р. Ибораҳои халқӣ / Р.Абдуллозода. – Душанбе: Дониш, 1974. – 205 с.
5. Абдурахимов С. Ибораҳои исмии забони адабии ҳозираи тоҷик. / С. Абдурахимов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 165 с.
6. Авалиани Ю.Ю, Мирсаидов Ҷ. А. Дар бораи фарқи муродифот ва вариантҳои ибораҳои фразеологӣ. / Ю. А. Авалиани, Ҷ. А. Мирсаидов. – Душанбе: Дониш, 1967. – 139 с.
7. Азимова М. Воҳидҳои фразеологӣи забони тоҷикӣ ва англисӣ дар шарҳи муқоисавӣ-типологӣ/М. Азимова. – Хучанд: Меъроҷ, 2014. – 180 с.
8. Акрамов М. Ибораҳои сифатии забони адабии ҳозираи тоҷик. / М. Акрамов. – Душанбе: Дониш, 1977. – 165 с.
9. Аминов С. Луғати фразеологияи мактабӣ /С.Аминов. – Душанбе: Арун, 2007. – 92 с.
10. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 208 с.
11. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. / Ш. Балли. – М: Изд-во иностр. Лит., 1955. – 416 с.
12. Балли Ш. Французская стилистика/ Ш.Балли. – М., 1961.
13. Баранов А.Н., Добровольский Д.О. История фразеологии. // Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Фразеология и культура. Москва: Знание, 1997.
14. Баранов М. Т. Лексика и фразеология русского языка. / М.Т.Баранов, Л.А.Введенская, Ю. А. Гвоздаров. – М.: Просвещение, 1979. – 140 с.

15. Бирих А. К. Русская фразеология: историко-этимологический словарь. – М.: АСТ, 2005. – 704 с.
16. Виноградов В.В. Фразеология – наука о фразеологических единицах // Фразеология и ее структура / В.В. Виноградов. – Автоинформатор, 1970.
17. Виноградов В.В. Исследования по русской грамматике. Избранные труды. / В. В.Виноградов. – М: Наука, 1975. – 559 с.
18. Виноградов В. В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. / Избранные труды. Лексикология и лексикография. / В. В. Виноградов.– М: Наука, 1977. – 260 с.
19. Виноградов В. В. История русских лингвистических учений / В. В. Виноградов.– М: Высшая школа, 1978. – 368 с.
20. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Сб. «Избранные труды// В.В. Виноградов – М.: Наука, 1986.
21. Гаффоров Р. Забон ва услуби Раҳим Чалил /Р. Гаффоров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 225 с.
22. Гаффоров Р., Неменова Р.Л. Забоншиноси тоҷик./ Р. Гаффоров. – Душанбе: Дониш, 1984. – 293 с.
23. Гаффоров Р. Услубшиносӣ. Китоби дарсӣ / Р.Гаффоров. – Душанбе: Маориф, 1995. – 190 с.
24. Гаффоров Р., Ҳошимов С. Услубшиносӣ барои синфҳои 10-11/ Р.Гаффоров, С. Ҳошимов. – Душанбе: Маориф, 1995. – 191 с.
25. Грамматика современного русского литературного языка. М: Наука, 1970. – 767 с.
26. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ. 1. / Душанбе: Дониш, 1985. – 365 с.
27. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ.2.– Душанбе: Дониш, 1986. – 372 с.
28. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ.3. – Душанбе: Дониш, 1989. – 222 с.

29. Джамshedов П. Д. Сопоставительная типология таджикского и английского языков / П. Д. Джамshedов. – Душанбе: Дониш, 1977. – 126 с.
30. Джамshedов П. Д. Семантика вида глагола в русском, таджикском и английском языках. / П.Д. Джамshedов. – Душанбе: Дониш, 1989. – 150 с.
31. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Иностранная литература, 1958.
32. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. – М.: Просвещение, 1978. – 160 с.
33. Зикриёев Ф. Чумлаҳои пайрави монандӣ дар забони адабии тоҷик / Ф. Зикриёев. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 326 с.
34. Зоҳидов А., Осимова Б. Фарҳанги воҳидҳои фразеологии лаҳҷаи Хучанд / А.Зоҳидов, Б.Осимова. – Хучанд: Нури маърифат, 2013. – 392 с.
35. Исматуллоев М. Ф. Пуркунандаи бевосита дар забони адабии ҳозираи тоҷик/ М. Ф. Исматуллоев. – Сталинобод:Учпедгиз, 1961.– 64с.
36. Исматуллоев М. Ф. Очеркҳои грамматикӣ оид ба ҳолшарҳкунандаҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷик. Қ.1/ М. Ф. Исматуллоев. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 173 с.
37. Исматуллоев М. Ф.Очеркҳои грамматикӣ оид ба ҳолшарҳкунандаҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷик. Қ.2 / М. Ф.Исматуллоев. – Душанбе: Маориф, 1986. – 128 с.
38. Камолиддинов Б. Забон ва услуби Ҳаким Карим / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 185 с.
39. Камолиддинов Б., Қосимова М.Н. Маҷмуаи машқҳои синтаксиси забони тоҷикӣ. Дастури таълим барои донишҷӯёни факултети филологияи тоҷик / Б. Камолиддинов, М.Н. Қосимова. – Душанбе: Дониш, 1976. – 112 с.
40. Камолиддинов Б. Ҳаммаъноии як хели ибораҳои номӣ дар забони тоҷикӣ / Масъалаҳои забоншиносӣ. / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Дониш, 1983. – 135 с.
41. Камолиддинов Б. Хусни баён. / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1989. – 120 с.

42. Камолиддинов Б. Хусусияти услубии сарфу нахви забони тоҷикӣ/ Б.Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1992. – 128 с.
43. Камолиддинов Б. Нахви забони тоҷикӣ. / Б.Камолиддинов.– Душанбе: Собириён, 2010. – 237 с.
44. Камолиддинов Б. Синтаксическая синонимия в современном таджикском языке / Б.Камолиддинов. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 285 с.
45. Камолиддинов Б.Меъёри забони адабӣ ва забони матбуоти тоҷик/ Б. Камолиддинов. – Душанбе: Пойтахт, 2015. – 101 с.
46. Каримов Ҳ., Маъсумӣ Н. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Қ.1. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олии / Каримов Ҳ., Маъсумӣ Н. –Душанбе: Маориф, 1982. – 462 с.
47. Касарес Х. Введение в современную лексикографию (пер. Н.Д. Арутюновой). – М.: Иностранная литература, 1958. – 355 с.
48. Крылов Г. А. Этимологический словарь русского языка. – СПб: Полиграфуслуги, 2005. – 432 с.
49. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М.: ГИИНС, 1956. – 1455 с.
50. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учебное пособие. – М.: Изд. центр «Феникс», 1996. – 381 с.
51. Кунин А.В. Фразеология современного русского языка. - М.: Русский язык, 1996.
52. Ларин Б.А. Про народную фразеологию/ Б.А. Ларин. – Киев, 1961. – 152 с.
53. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии / Б. А. Ларин. История русского языка и общего языкознания. – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
54. Маджидов Х. Фразеологическая система современного таджикского литературного языка. / Х. Маджидов. –Душанбе: Деваштич, 2006. – 406 с.
55. Мақсудов Т.Лексика и фразеологияи шеваи Исфара / Т.Мақсудов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 208 с.

56. Мақсудов Т. Дар бораи воҳидҳои фразеологӣ ва вазифаи синтаксисии онҳо. / Т. Мақсудов, Ф. Зикриёев, Ҳ.Чалилов. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 88 с.
57. Мачидов Ҳ. Сабабҳои бавучудӣ, роҳҳои ташаккул ва инкишофи минбаъдаи воҳидҳои фразеологӣ ва феълии забони ҳозираи тоҷик // Иранская филология, ч. 1. – Душанбе, 1970.
58. Мачидов Ҳ. М. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик. / Ҳ. Мачидов. – Душанбе: Дониш, 1982. – 103 с.
59. Мачидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ/Ҳ.Мачидов. – Душанбе:Деваштич, 2007. – 243 с.
60. Мачидов Ҳ. Мушкилоти фразеологияи тоҷик: омилҳо ва самтҳои таҳқиқ // Масъалаҳои мубрами забони адабии тоҷик / Ҳ. Мачидов – Душанбе: Деваштич, 2017. – 62 с.
61. Маъсумӣ Н. Забон ва услуби повести «Марги судхӯр»-и С. Айнӣ. / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1954. – 265 с.
62. Маъсумӣ Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик. / Н. Маъсумӣ – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1959. – 293 с.
63. Маъсумӣ Н., Тоҷиев Д. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Синтаксис./ Н. Маъсумӣ, Д. Тоҷиев. – Душанбе: Ирфон, 1970. – 268 с.
64. Маъсумӣ Н. Забон ва услуби Аҳмади Дониш / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Дониш, 1976. – 75 с.
65. Маъсумӣ Н. Асарҳои мунтахаб. Ҷ.2. Забоншиносӣ. / Н. Маъсумӣ. – Душанбе: Дониш, 1980. – 350 с.
66. Мирзоев А.А. Сайидо ва мақоми ӯ дар таърихи адабиёти тоҷик / А. А. Мирзоев. – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1947. – 197 с.
67. Мирзоев А. Ибораҳои феълии замони дар забони адабии ҳозираи тоҷик / А. Мирзоев. – Душанбе: Дониш, 1972. – 207 с.
68. Мирзоева М.М. Лексическая и фразеологическая синонимия в художественных произведениях С. Айнӣ. – Душанбе, 2017. – 400 с.

69. Мокиенко В.М. Славянская фразеология / М.И. Михельсон–М.: «Высшая школа», 1980. – 207 с.
70. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков. – Л.: Наука, 1977. – 283 с.
71. Ниёзӣ Ш. Феъл // Грамматикаи забони тоҷикӣ. Ҷ. 1./ Ш. Ниёзӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик, 1956. – 150 с.
72. Ниёзмуҳаммадов Б. Ҷумлаҳои сода дар забони тоҷикӣ / Б. Ниёзмуҳаммадов. – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1956. – 96 с.
73. Ниёзмуҳаммадов Б. Ҷумлаҳои сода дар забони адабии ҳозираи тоҷик. Ба ёрии муаллимони мактабҳои миёна ва студентони мактабҳои олии / Б.Ниёзмуҳаммадов. – Сталинобод: Нашриёти давлатии адабиёти таълимӣ-педагогии Вазорати маорифи РССТТоҷикистон, 1960. – 111 с.
74. Ниёзмуҳаммадов Б., Исмаилов М. Грамматикаи забони тоҷикӣ. Синтаксис. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олии / Б.Ниёзмуҳаммадов, М.Исмаилов. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1963. – 183 с.
75. Ниёзмуҳаммадов Б., Рустамов Ш. Баъзе масъалаҳои синтаксиси забони адабии ҳозираи тоҷик / Б. Ниёзмуҳаммадов, Ш.Рустамов. –Душанбе: Ирфон, 1965. – 92 с.
76. Ниёзмуҳаммадов Б. Забоншиносии тоҷикӣ / Б.Ниёзмуҳаммадов. – Душанбе: Дониш, 1970. – 196 с.
77. Норматов М. Забони адабии муосири тоҷик. Синтаксис / М. Норматов. – Душанбе: Матбуот, 2011. – 117 с.
78. О структуре фразеологии // Лексикографический сборник. – Вып. 2. – М., 1957.
79. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1987. – 798 с.
80. Осимова Б. А. Воҳидҳои фразеологии лаҳҷаи Хучанд / Б. А.Осимова. – Хучанд:Нури маърифат, 2016. – 133 с.
81. Пейсиков Л.С. Вопросы синтаксиса персидского языка / Л.С. Пейсиков – М: ИМО, 1959. – 401 с.

82. Пейсиков Л. С. Лексикология персидского языка / Л.С. Пейсиков. – М: Изд-во МГУ, 1975. – 206 с.
83. Пейсиков Л.Ф. Масъалаҳои наҳви форсӣ. Монография / Л. С. Пейсиков. – М: Наука, 1981. – 299 с.
84. Потебня А.А. Из лекции по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка / А.А. Потебня. – Харьков, 1894.
85. Раҳматов Ш.А. Хусусиятҳои услубии воҳидҳои фразеологӣ дар забони адабии ҳозираи тоҷик: Рисолаи номзоди илмҳои филологӣ: / Ш. А.Раҳматов. – Хучанд, 2007. – 125 с.
86. Раҳмонов Э. Забони миллат – ҳастии миллат / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Эргграф, 2016. – 314 с.
87. Рубинчик Ю.А. Основы фразеологии персидского языка / Ю.А. Рубинчик. – М: Наука, 1981. – 276 с.
88. Рустамов Ш. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Қ.1. Лексикология, фонетика, морфология. Китоби дарсӣ барои факултети филологияи тоҷик / Ш.Рустамов. – Душанбе: Маориф, 1982. – 462 с.
89. Рустамов Ш. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Қ.2. Синтаксис. Китоби дарсӣ барои факултети филологияи тоҷик / Ш.Рустамов. – Душанбе: Маориф, 1984. – 328 с.
90. Рустамов Ш. Мушкилоти синтаксис / Ш.Рустамов. – Душанбе: Маориф, 1998. – 125 с.
91. Сабзаев С. Забон ва услуби шоирони маорифпарвар / С.Сабзаев-Душанбе: Маориф, 1991. – 104 с.
92. Саидов Н.С. Лексические и фразеологические особенности рассказов Абдулхамида Самада / Н.С. Саидов. – Душанбе: Эр-Граф, 2016. – 252 с.
93. Саидов Р. Воҳидҳои фразеологӣ дар назми халқӣ. Қ. 1. / Р. Саидов. – Душанбе: Дониш, 1990. – 107 с.
94. Саидов Р. Воҳидҳои фразеологӣ дар назми халқӣ. Қ. 2. / Р. Саидов. – Душанбе: Дониш, 1991. – 143 с.

95. Саидов Р. Фразеология таджикской народной поэзии: Автореф. дис.докт. фил. наук / Р. Саидов. – Душанбе, 1995. – 35 с.
96. Саттор Т. Се рӯзи як баҳор / Турсун С. – Душанбе: Адиб, 1988. – 454 с.
97. Сиёев Б. Очерк оид ба таърихи феъли забони тоҷик / Б.Сиёев. – Душанбе: Дониш, 1968. – 124 с.
98. Смирнитский А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирнитский – М., 1956. – С. 208.
99. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А.И. Смирницкий. – Москва: Изд-во иностр лит., 1957. – 286 с.
100. Смит Л.П. Фразеология английского языка / Л.П. Смит.–М.: Дрофа, 1998.
101. Содик Ҳ. Қадри чавхар чавхарӣ донад / Ҳ. Содик. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 336 с.
102. Срезневский И.И. Замечания об образования слов из выражения. Т.10 / И.И. Срезневский.– Изв. Отд. рус. яз. и словесности, 1873.
103. Таджиев Д.Т. Слово «об»– водав современном таджикском языке, в сб.: «Труды ин-та языкознания», 1952.
104. Таджиев Д. Причастия в современном таджикском литературном языке / Д.Таджиев. – Сталинабад: Изд. АН Тадж. ССР, 1954. – 129 с.
105. Таджиев Д.Т. Способы связи определения с определяемым в современном таджикском литературном языке.– Сталинбад, 1955.
106. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
107. Телия В.Н. Фразеология в контексте культуры / / В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 333 с.
108. Ўзбеков С. Шевашиносии тоҷик. Хучанд / С.Ўзбеков. – Хучанд:Ношир, 2013. – 139 с.
109. Ўзбеков С. Лексика ва фразеологияи лаҳҷаи тоҷикони Андарақ / С.Ўзбеков. – Хучанд: Нури маърифат, 2014. – 182 с.

110. Фирӯз Б. Ҳақиқати талх. Ҳикояҳо. / Баҳром Ф. – Душанбе: Ирфон, 1981. – 288 с.
111. Фомина М.И. Современный русский язык. Лексикология / М.И.Фомина. – М.: Высшая школа, 1983. – 33 с.
112. Хушенова С.В. Изафетные фразеологические единицы таджикского языка / С. В. Хушенова. – Душанбе: Дониш, 1971. – 190 с.
113. Хушенова, С. В. Библиографический указатель литературы по таджикской фразеологии / С. В. Хушенова. – Душанбе: Дониш, 1977. – 63 с.
114. Ҳикматуллоев Н. Хусусиятҳои маъноӣ ба услубии муродифоти луғавӣ / Н. Ҳикматуллоев. – Хучанд: Ношир, 2013. – 148 с.
115. Ҳусейнов Х. Забон ва услуби «Одина»-и С. Айнӣ / Х. Ҳусейнов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 253 с.
116. Ҳусейнов Х. Забонвауслуби «Одина»-и устод Айнӣ. – Душанбе, 1973.
117. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка / П.Я.Черных– М.: Русский язык, 2000.
118. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М: Просвещение, 1972. – 327 с.
119. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский. – М: Высшая школа, 1985. – 160 с.
120. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский.. –М.: Высшая школа, 1985. – 160 с. (56-57)
121. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н. М. Шанский.. – СПб: Специальная литература, 1996. – 192 с.
122. Шарипова Г.Ш. Воҳидҳои фразеологӣ дар «Самаки айёр» / Г.Ш. Шарипова. – Хучанд: Нури маърифат, 2019. – 168 с.
123. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. – М., 1941. – С. 274 и сл.
124. Шербоев С.Ифодаи хабарҳои номӣ бо воҳидҳои фразеологӣ // Забоншиносии тоҷик / Шербоев С. – Душанбе, 1984. – 146 с.
125. Шербоев С. Методикаи таълими забони тоҷикӣ / С. Шербоев. – Душанбе: Шучоён, 2009. – 454 с.

126. Шокиров Т.Адиб, забон ва услуб / Т.Шокиров. – Душанбе:Дониш, 2001. – 174 с.
127. Шукуров М. Анъана, халқият ва маҳорат / М. Шукуров. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1964. – 140 с.
128. Шукуров М. Хусусиятҳои ғоявию бадеии «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ / М. Шукуров. – Душанбе: Дониш, 1966. – 252 с.
129. Шукуров М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақома дорад / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 158 с.
130. Шукуров М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақома дорад / М. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 368 с.

II. Диссертатсияҳо ва авторефератҳо:

131. Авалиани Ю.Ю. Исследование в области сложного глагола и глагольной фразеологии курдского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Ю. Ю. Авалиани. – Тбилиси, 1969. – 32 с.
132. Азимова М.Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и английского языков: автореф. дис. ... канд. филол. наук: / М. Н. Азимова. – Душанбе, 1980. – 19 с.
133. Игамбердиев Р. Художественно-стилистическая роль фразеологизмов в «Бадаи-ал-вакае» Зайниддина Восифи: автореф. дис. ... канд. филол. наук: / Р. Игамбердиев. – Душанбе, 1975. – 25 с.
134. Камолиддинов Б. Синтаксическая синонимия в современном таджикском литературном языке (синонимия субстантивных словосочетаний и простых предложений): – автореф. дисс. ... док. филол. наук. / Б. Камолиддинов – Душанбе, 1988. – 46 с.
135. Каримова А. С. Структурно-семантические свойства фразеологических единиц Рушанского языка: автореф. дисс. ... док. филол. наук / А. С. Каримова. – Душанбе, 1989. – 23 с.
136. Керимова Г.К. Textoобразующая функция продуктивных фразеологических единиц (на материале Э.Базена). Дисс... канд.филол.наук / Г.К.Керимова. – Баку. – 145 с.

137. Маджидов Х. Лексико-семантические особенности глагольных фразеологических единиц современного таджикского литературного языка: Автореферат дис. канд. филол. наук / Х. Маджидов. – Душанбе, 1968. – 26 с.
138. Маджидов Х. Фразеологическая система современного таджикского языка: Автореферат. Дисс. докт. филол. наук / Х. Маджидов. – Душанбе, 1995. – 48 с.
139. Максудов Т. Лексика и фразеология исфаринских говоров таджикского языка: Автореферат. дис... канд. филол. наук / Т. Максудов. – Душанбе, 1972. – 27 с.
140. Маҳкамова Б. Хусусиятҳои маъноиву услубии воҳидҳои фразеологӣ дар назми Лоиқ Шералӣ. Автореферат. дис... канд. филол. наук / Б. Маҳкамова. – Хучанд, 2006. – 24 с.
141. Маҳкамова Б. Хусусиятҳои маъноиву услубии воҳидҳои фразеологӣ дар назми Лоиқ Шералӣ: Рисолаи номзади илмҳои филологӣ / Б. Маҳкамова. – Хучанд, 2006. – 160 с.
142. Неъматова М. Воҳидҳои халқии гуфтугӯӣ дар назми тоҷики асри 20 (дар мисоли ашъори С.Айнӣ, М.Турсунзода, Л.Шералӣ). Рисолаи номзади илмҳои филологӣ / М. Неъматова. – Хучанд, 2010. – 150 с.
143. Раджапова М.М. Структурно-семантические особенности коммуникативных фразеологических единиц в таджикском и английском языках: дис. ... канд. филол. наук: 09.00.11 / М.М.Раджапова. – Худжанд, 2010. – 166 с.
144. Рахматов Ш. Стилистические особенности фразеологических единиц в современном таджикском литературном языке. Автореферат. канд. фил. наук / Ш.Рахматов. – Худжанд, 2007. – 26 с.
145. Рахимова Д.А. Структурно-грамматические особенности глагольных фразеологических единиц в таджикском и английском языках. Автореферат. дис... канд. филол. наук / Д.А. Рахимова. – Душанбе, 2012. – 21 с.
146. Саидов Р. Фразеологияи назми халқи тоҷик: Рисола... докт. илмҳои филологӣ / Р.Саидов. – Душанбе, 1995. – 125 с.

147. Талбакова Х. Лексико-фразеологические особенности повести Р. Джалила «Маъвои дил» Автореф. дис. кан. фил. наук / Х. Талбакова. – Душанбе, 1978. – 20 с.
148. Талбакова Х. Мавқеи вулгаризмҳо дар ташаккули воҳидҳои фразеологии «Маъвои дил»-и Раҳим Ҷалил. Рисолаи номзади илмҳои филологӣ: / Х. Талбакова. – Душанбе, 1979. – 160 с.
149. Ульсиферов О.Г. Семантико-синтаксический анализ глагольных и именных: дисс. на соиск. учен. степ. докт. филолог. наук / О.Г. Ульсиферов. – М.: МГИМО, 1987.
150. Хасанов И. Лексика и фразеология романа Дж. Икромии «Духтари оташ»: Автореф. дис... канд. филол. наук / И. Хасанов. – Душанбе, 1966. – 24 с.
151. Ҷалилов Х. Структурно-семантические особенности и синтаксические функции фразеологических единиц в современном таджикском литературном языке: Авторефер. дис... канд. филол. наук / Х. Ҷалилов. – Душанбе, 1976. – 52 с.
152. Юсупова М. Фразеология романа «Дохунда» С.Айни: Автореф. дис. кан. фил. наук / М.Юсупова. – Душанбе, 1971. – 24 с.
153. Юсупова М. Фразеология романи «Дохунда»-и С.Айнӣ: Рисолаи номзади илмҳои филологӣ / М.Юсупова. – Душанбе, 1971. – 160 с.
154. Юсупова М.А. Сопоставительный анализ фразеологических единиц с флорофаунистическими компонентами (на материале английского, таджикского и русского языков): Автореферат. дис. канд. наук / М.А. Юсупова. – Душанбе, 2006. – 22 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

155. Ақобирова Д.Г., Исмоилова З.Н. Воҳидҳои фразеологӣ бо феълҳои ҳаракат дар тоҷикӣ ва англисӣ // Вестник науки и образования, (2019). 50 (10) – С. 110-115.
156. Аминов С. Баъзе хусусиятҳои услубии ҷуфтҳои синонимӣ / С. Аминов // Мактаби советӣ. – №3. – Душанбе, 1981. – С. 35-39.

157. Аскольдов С.А. Концепт и слово. // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста: Антология. / Под общ. ред. В.П. Нерознака. – М.: Академия, 1997. – С. 267-279.
158. Ахмеджанов А. Некоторые структурные особенности парных фразеологизмов в современной таджикском языке / А.Ахмеджанов // «Труды СамГУ им. А.Навои», нов. серия, вып.194, Самарканд, 1970. – С. 102-108.
159. Ахмеджанов А. К изучению контаминированных форм биномиальных структур / А.Ахмеджанов // «Труды СамГУ им. А.Навои» нов. серия, вып.222. – Самарканд, 1972. – С.85-92
160. Бобоев Э. Назаре ба таърихи инкишофи таълимоти воҳидҳои фразеологӣ / Э.Бобоев // Учённые записки ЛГПИ им. Кирова том.48, вып.1. – Ленинабад, 1971. – С.68-74
161. Боқиев М. Фразеологияи шеваҳо / М. Боқиев // Мактаби советӣ. – №1. – 1971. – С. 21-24.
162. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Академик Шахматов, 1964-1920. Сборник статей и материалов. Вып.3- М-Л: изд-во АН СССР, 1947. – С. 348-358.
163. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография: Избранные труды. – М.: Наука, 1977. – С. 140-161.
164. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. «Лексикология и лексикография».В.В. Виноградов– М., 1977. – Стр. 118-161.
165. Гадоев Н. Хусусиятҳои луғавию семантикӣ ва сохтори воҳидҳои фразеологӣ дар лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикӣ (минтақаи Кӯлоб): автореф. рис. докт. илми филол. / Н.Гадоев. – Душанбе, 2019.– 114 с.
166. Гаффоров Р. Ибораҳои фразеологӣ дар забони тоҷикӣ / Р. Гаффоров // Маориф ва маданият. – № 2. – 19.08.1963. – С. 21-35.
167. Гаффоров Р. Хусусиятҳои муҳимми ибораҳои фразеологӣ / Гаффоров Р. // Маориф ва маданият. – 19.03.1963. – № 4. – С. 23-24.

168. Гаффоров Р. Дар хусуси як навъи ибораҳои номӣ дар забони тоҷикӣ / Р. Гаффоров // Масъалаҳои забоншиносӣ. – Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Дониш, 1975. – С. 12-31.
169. Гореликов С.В. О понятии «фразеология» // Вопросы языкознания. – 1965. – №5. – С. 87–94.
170. Зикриёев Ф., Чалилов Ҳ. Бе ранҷ ганҷ нест / Ф.Зикриёев, Ҳ.Чалилов // Садои Шарқ. – 1975. – №7. – С. 18-25.
171. Иззатмуродова С. Ифодаи мубтадо бо воҳидҳои фразеологӣ / С. Иззатмуродова // Мактаби советӣ. – №3. – 10.07.1979. – С. 16-18.
172. Камолиддинов Б. Дар бораи синонимия ва вариантҳои ибора дар забони тоҷикӣ / Б. Камолиддинов // Тезиси маърузаҳои конференсияи илмӣ муаллимони факултети филологияи тоҷик ва шарқ бахшида ба 100-солагии В.И.Ленин / Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И.Ленин. – Душанбе, 1970. – С. 47-48.
173. Камолиддинов Б. Доир ба синонимикаи синтаксисӣ / Б. Камолиддинов // Мактаби советӣ. – 1977. – № 7. – С. 63-64.
174. Камолиддинов Б. Доир ба синонимияи ҷумлаҳои сода / Б. Камолиддинов // Масъалаҳои инкишофи сохти синтаксиси забони тоҷикӣ // Маҷмуаи мақолаҳо. – Душанбе: Дониш, 1988. – С. 88-92.
175. Камолиддинов Б. Доир ба синонимияи ҷумлаҳои сода: муродифоти қолабҳои кушода ва баста / Б. Камолиддинов // Масъалаҳои инкишофи сохти синтаксисии забони тоҷикӣ: Маҷмуаи мақолаҳо / Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба номи В.И.Ленин. – Душанбе, 1988. – С.68-86.
176. Камолиддинов Б. Дар бораи баъзе нуқсонҳои забони матбуоти муосири тоҷик/ Б. Камолиддинов // Оинаи забон. – Маҷмуаи мақолаҳо доир ба забони воситаҳои ахбори омма / Комиссияи татбиқи Қонуни забон дар назди Ҳукумати Тоҷикистон.– Душанбе, 2003. – С. 14 -31.
177. Камолиддинов Б. Меъёри забони адабӣ ва забони матбуоти тоҷик / Б. Камолиддинов // Рӯдакӣ (Фаслномаи адабии фарҳангии ройзании фарҳангии Ҷумҳурии исломии Эрон дар Тоҷикистон). – 2008. – № 17. – С. 67-86.

178. Қурбонов М. Омӯзиши мавзуи фразеологизмҳо / М. Қурбонов // Мактаби советӣ. – 1978. – № 4. – С. 24-25.
179. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С.Лихачев // Известия РАН. Сер. лит. и яз. — М., 1993. — Т. 52, № 1. — С. 3-9.
180. Лужнов В.П. Семантическая структура гомогенного фразеологического единства. Вопросы языкознания, 1989, № 3.
181. Маджидов Х. К вопросу фразеологических единиц современного таджикского языка / Х.Маджидов // в кн: «Всесоюзная научная конференция по иранской филологии»(тез. докл.). – Ташкент, 1964. – С.25-32.
182. Маджидов Х. Некоторые вопросы фразеологии современного таджикского языка/ Х. Маджидов // в. кн: «Сборник работ аспирантов» серия фил.наук, вып.4. – Душанбе, 1966. – С.57-65.
183. Маджидов Х. Об особенностях предикативных фразеологических единиц таджикского языка / Х.Маджидов // «Всесоюзная научная конференция по иранской филологии посвященная 60-летию Великой Октябрьской Социалистической революции». – Баку, 1979. – С.35-42.
184. Маджидов Х. О заимствовании русского фразеологических единиц русского языка в таджикском языке / Х. Маджидов // Русский язык и литература в таджикской школе. – 1981. – №2. – С. 4-7.
185. Маджидов Х. К определению фразеологического знака / Х. Маджидов //Русский язык, язык дружбы и братства (тез. докл.). – Душанбе, 1985. – С. 145-147.
186. Маджидов Х. Вопросы об определении содержание фразеологической содержание фразеологической семантики в таджикском языке / Х.Маджидов // Вестник Тадж. Гос. ун-та, 1990. – №1. – С. 48-58 с.
187. Махсумова Б. Ибораҳои фразеологӣ бо калимаи «даст»/ Б.Махсумова // Мактаби советӣ – 1973. – № 4. – С. 20-22.
188. Мачидов Ҳ. Баъзе роҳҳои ташаккули воҳидҳои фразеологӣ дар забони адабии тоҷик / Ҳ. Мачидов // «Всесоюзная научная конференция по иранской филологии» (тез. докл.). – Душанбе, 1966. – С.35-37.

189. Мачидов Ҳ. Ибораҳои фразеологии феълӣ / Ҳ.Мачидов // Мактаби советӣ. – 1967. – №10. – С. 12-16.
190. Мачидов Ҳ. Аломатҳои фарқкунандаи воҳидҳои фразеологии забони тоҷикӣ // Масъалаҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1967.
191. Мачидов Ҳ. Ҷумлаҳои фразеологӣ / Ҳ.Мачидов // Мактаби советӣ. – 1978. – №5. – С. 15-18.
192. Мачидов Ҳ. Таркибҳои ҷуфти фразеологӣ дар забони асарҳои М.Турсунзода / Ҳ. Мачидов // Мактаби советӣ. – 1981. – № 10. С. 15-17.
193. Мачидов Ҳ. Ибораҳои фразеологӣ ва таркибҳои феълӣ / Ҳ. Мачидов // Мактаби советӣ. – 1986. – № 2. – С. 10-14.
194. Мирзоева М.М. Вазифаҳои нахви муродифоти луғавию фразеологии насри бадеии С. Айнӣ / М.М. Мирзоева // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи илмиву амалии «Масъалаҳои мубрами нахви забони тоҷикӣ». – Душанбе: Деваштич, 2018. – С. 61-66
195. Рожанский А.А. О некоторых особенностях глагольных фразеологических сочетаний в турецком языке // Краткие сообщ. Ин-та востоковедения АН СССР. – М., 1959. – Т. 29. – С59-64.
196. Рубинчик Ю. А. О структурной классификации фразеологических единиц (на материале персидского языка) / Ю.А.Рубинчик // VМежвузовская научная конференция по иранской филологии (Тезисы докладов). – Душанбе: Дониш, 1966. – С. 207-210.
197. Рубинчик Ю.А. Рамочная конструкция и структурно-семантическое единство фразеологизмов / Ю. А. Рубинчик // Народы Азии и Африки. – 1973. – № 4. – С.143-145.
198. Сабзаев С.М. Дар бораи як вазифаи синтаксисии ибораҳои фразеологӣ / С.М. Сабзаев // Мактаби советӣ. – 1975. – №4. – С. 24-26.
199. Сангинов А.Ибораҳои фразеологӣ дар фарҳанги «Баҳори Ачам»/ А.Сангинов //Известия АН Тадж.СССР. – 1973. – №1. – С. 12-14.
200. Смирницкий, А.И. Значение слова / А.И. Смирницкий. – Вопросы языкознания, №2. – М., 1955. – С. 32-38.

201. Поливанов Е.Д. За марксистское языкознание / Е.Д. Поливанов. – М., 1931. – С. 119.
202. Телия В.Н. Фразеологические единицы в структуре более крупных фразеологических образовательных целостностей / В.Н. Телия. // Вопросы языкознания, 1976, № 3. – С. 45-49
203. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языковедение. Т. 1. / Ф.Ф. Фортунатов // Избр. труды. – М., 1956. – С. 173-174.
204. Хушенова, С. В. Современное состояние и задачи изучения таджикской фразеологии / С. В. Хушенова // Вопр. языкознания. 1980. – №1. – С. 123-134.
205. Ҳасанов А. Як вожаи пурбори «Шоҳнома»/ А.Ҳасанов // Номаи донишгоҳи ДДХ. – Хучанд, 2001. – №3. – С. 35-44 с.
206. Чалилов Ҳ. Муродифоти ибораҳои рехта / Ҳ. Чалилов //Мақтаби советӣ. – Душанбе, 1969. – №6. – С. 17-18.
207. Чалилов Ҳ. Ба вазифаи аъзоҳои ҷумла омадани воҳидҳои фразеологӣ / Ҳ. Чалилов // Мақтаби советӣ. – 1975. – №6. – С. 22-24.
208. Чалилов Ҳ. Антонимияи воҳидҳои фразеологӣ / Ҳ.Чалилов // Мақтаби советӣ. – 1987. – №3. – С.15-16.
209. Чалилов Ҳ. Ибораҳои тавтологӣ дар забони тоҷикӣ / Ҳ.Чалилов //Мақтаби советӣ. 1988.
210. Ҷӯраева, С.С. Таҳлили муқоисавии воҳидҳои фразеологии англисӣ ва тоҷикӣ бо феълҳои ҳаракат / С.С. Ҷӯраева // Маҷаллаи байналмилалӣ таҳқиқоти забони англисӣ ва лингвистика, 2016, №4 (3). – С. 9-17.

IV. Феҳристи осори лексикографӣ:

211. Абдуқодиров А., Маҳкамов Б. Фарҳанги мухтасари таъбироти назми Лоиқ / А. Абдуқодиров, Б. Маҳкамов. – Хучанд: Нашриёти Р.Чалил, 2001. – 120 с.
212. Абдуллозода Р. Фарҳанги ибораҳои халқӣ / Р.Абдуллозода. – Душанбе: Адиб, 1988. – 400 с.

213. Ефремова Т. Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка в 2 т. – М.: Русский язык, 2000. – Т. 1: А–О. – 1213 с. – Т. 2: П–Я. – 1084 с.
214. Калонтаров Ё.И. Луғати имлои забони тоҷикӣ / Ё.И.Калонтаров. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 334 с.
215. Мирзоматов Н. Луғати имло / Н. Мирзоматов. – Душанбе: Маориф, 1991. – 72 с.
216. Михельсон М.И. Большой толково-фразеологический словарь русского языка / М.И. Михельсон. – М.: ЭТС, 2005. – 2208 с.
217. Муҳаммадиев М. Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ / М.Муҳаммадиев. – Душанбе: Маориф, 1993. – 273 с.
218. Фарҳанги забони тоҷикӣ қ.1. / М.Ш.Шукуров, В.А.Капранов, Р. Ҳошим, Н.Маъсумӣ. – М.: Советская Энциклопедия, 1969. – 952 с.
219. Федоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка / А. И. Федоров. – М.: АСТ, 2008. – 880 с.
220. Федосов И. В., Лапицкий А. Н. Фразеологический словарь русского языка / И. В.Федосов, А. Н. Лапицкий.– М.: ЮНВЕС, 2003. – 608 с.
221. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. Ҷ. 1. / М. Фозилов. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1963. – 953 с.
222. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик. Ҷ. 2. / М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1964. – 805 с.
223. Фозилов М. Зарбулмасалу мақол дар тамсилу ҳикояҳо / М. Фозилов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 159 с.
224. Фозилов М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва аффоризмҳои тоҷикию форсӣ. – Ҷ.1. / М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 368 с.
225. Фозилов М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва аффоризмҳои тоҷикию форсӣ. – Ҷ.2. / М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 584 с.
226. Фозилов М. Зарбулмасалу мақолҳои тоҷикӣ / М. Фозилов. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 584 с.

227. Фразеологический словарь русского языка под ред. Молоткова А.И. – М.: Советская энциклопедия, 1967. – 544 с.

228. Ҳусейнов Х., Шукуров К. Луғати терминҳои забоншиносӣ. / Х. Ҳусейнов, К.Шукуров. – Душанбе: Маориф, 1983. – 256 с.

V. Бо забони форсӣ:

229. پرویز نائل خانلری. تاریخ زبان فارسی. بخشی از جلد دوم، ساختمان فعل. – تهران، 1349-

VI. Бо забони англисӣ:

230. Cambridge Idioms Dictionary, 2nd Edition. –Cambridge University Press, 2006. – 520 p.

231. Fernando, C. (1996). Idioms and Idiomaticity. Oxford University Press

232. Gibbs, R. (1994). The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding. Cambridge University Press.

233. Graff W.L. Language and languages. – New-York – London. D. Appleton & Co., 1932. – P. 131.

234. Mansur Shaki. Principles of Persian Bound Phraseology. – Prague, 1967.

235. McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. – McGraw-Hill Education, 2003. – 1104 p.

236. Moon, R. (1998). Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford University Press

237. Oxford Dictionary of Phrase and Fable, 2nd Edition. – Oxford University Press, 2005. – 806 p.

238. The American Heritage Dictionary of Idioms. – Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, 2003. – 480 p.

239. The Dictionary of American Slang, 4th Edition. – HarperCollins Publishers, 2007. – 608 p.

240. The Wordsworth Dictionary of Phrase & Fable. – Wordsworth Editions Ltd, 2001. – 1184 p.

Воҳидҳои фразеологии феълии ташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби «Verb + like + noun» сохта шудаанд.

go like a bomb – тез ҳаракат кардан

go like clockwork – хуб кор кардан, ба мисли соат тез кор кардан

go like the wind – ба мисли шамол рафтани, тез ҳаракат кардан.

run like a lamp-lighter – тез ҳаракат кардан

run like a rabbit – бо тамоми қувва ҳаракат кардан

walk like a Virginia fence (verb + like + noun + noun) – дар пой худ ноустувор, мисли маст роҳрафтани

Замимаи №2. Воҳидҳои фразеологии феълии ташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби «Verb + adv + like + noun» сохта шудаанд:

go off like a rocket – таркидан, кафидан

go off like hot cakes (verb + adv + like + adj + noun) go like hot cakes (go off ё инки sell) like hot cakes) харидори зиёд доштан

The girl would go off like hot cakes, of course, but she needn't take the first call that came along. (J. Galsworthy, 'Caravan', 'AStoic') -Хостгорҳои он духтар албатта хеле зиёданд, вале ба ӯ лозим нест, ки ба аблаҳи яқум аз пешаш баромада башавҳар барояд. Daily Worker's birthday tickets go like hot cakes. ('Dally Worker') -Чиптаҳои, ки ба ҷашни рӯзномаи «Daily woker» бахшидашуда, худи ҳамон замон фурӯхта хоҳанд шуд. This American teacher concluded his observations by commenting that: 'Reading is the national pastime; everybody reads in great amounts: bookstores and libraries are always full, and books literally sell like hot cakes...' ('Political Affairs') - Омӯзгорӣ амрикоӣ мушоҳидаҳои ӯро қайд намуд: «Хониш дар ИҚСШ– машғулияти дӯстдошта; ҳама ба хониш машғуланд, мағозаҳои китобфурӯшӣ ва китобхонаҳо ҳамеша пуранд, китоби хубро дастрас кардан хеле мушкиласт».

Замимаи №3. Воҳидҳои фразеологии феълии ташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби «Verb + like + noun + prep + noun» сохта шудаанд:

come like a dog at a whistle – ба мисли сағ ба ҳушток давида омадан

go like a shot from a gun – ба мисли тири таппонча тез ҳаракат кардан, зуд давидан

Замимаи №4. Воҳидҳои фразеологии феълии ташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби «Verb + adv + like + noun + prep + noun» сохта шудаанд:

- go out like a candle in a snuff – яқубора мурдан, тез нобуд шудан, ба охир расид (дар бораи умеду орзу, имкониятҳо вағ.)

Замимаи №5. Воҳидҳои фразеологии феълии ташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби «Verb + adv + participle I + like + noun» сохта шудаанд:

come out smelling like a rose – азоб хушк баромадан

Замимаи №1. Воҳидҳои фразеологии феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби «Verb + prep + noun» сохта шудаанд:

come from the shoulder – ошкоро/ ҳақиқитан амал кардан,

come to a standstill – дар ҷое дар мондан

come to life – ба ҳаракат даромадан

come to the surface – фош шудан

depart to God – ба дунёи фанӣ гузаштан

fall off the wagon – боз ба корҳои пешина даст задан

fall/walk into a trap – бадаст ғалтидан

fly at smb's throat – касеро гулӯгир шудан

go against the grain – муқобили ҷараён ҳаракат кардан

go against the hair – ситораҳо дуруст нагирифтан

go beyond a joke – аз ҳад гузаронидан

go beyond the veil – аз дунё гузаштан

go down the rabbit hole – дар вазъияти бесубот будан

go down the tube(s) – рӯ ба пастӣ бурдан
go into a nosedive – зуд аз байн рафтан
go into a tailspin – рӯ ба таназзул рафтан
go into freefall – зуд вайрон шудан
go off the hooks – аз ақл берун шудан
go off the rails – аз ақл бегона шудан
go on a fishing expedition – кофтани газ бо ягон мақсад
go on the boards – нақш офаридан
go on the bust – баайшу ишрат машғул шудан
go on the racket – ба маишат машғул шудан
go on the randan – чанчол кардан
go on the rocks – ба ҳолати камбағалӣ дучор шудан
go on the spree – ба ҳар кор даст задан
go on the stage – ба сахна баромадан
go on wheels – корд дар болои равғанбудан
go out of mind – аз ақл бегона шудан
go out (of) the window – фаромӯш кардан
go (all) round the houses – шаф-шаф гуфтан
go through hell – бо мушкилотҳои вазнин рӯ ба рӯ шудан
go through the hoop – аз имтиҳони зиндагӣ гузаштан
go through the roof – ба мисли ҳайвон бақаҳр омадан
go to blaze s– аз ин чо дафъ шав
go to Canossa – батаври паст омада бахшиш пурсидан
go to glory – аз дунё чашм пӯшидан
go to grass – бекор будан
go to heaven – ба бихишт рафтан
go to hell – ба чаҳаннам рафтан
go to pot – вайрон шудан
go to the devil – сабил мондан
go to the wall – ба номувафаққатӣ дучор шудан

go with a buzz – муваффақ будан
 go with a swing – корддар равған будан
 go/fly off the handle – ба эҳсосот дода шудан
 go/swim against the tide (stream) – муқобили чараён шино кардан
 jump over the broomstick – оиладор шудан
 jump to conclusions – зуд ба хулоса омадан
 ride on the fence – дудила шудан байни ду фикр
 ride out the storm – мушкилиро таҳаммул кардан
 roll in wealth (money) – хеле хуб зиндагӣ кардан
 run against a stump – бо мушкилӣ рӯ ба рӯшудан
 run before the hounds – пеш давидан
 run in a rut – бо роҳи маъмулӣ рафтан, итоат ба ҳолат, тавассути тағйиротҳо гузаштан
 run in blinkers – шахси маҳдуд, тангназарбудан
 run in the blood (family) – ирсӣ будан
 run into the ground – корро вайрон кардан, ба харобӣ овардан
 run with scissors – беэҳтиётна, беақлона амал кардан, аксар вақт бо эҳтимолият бадигарон таҳдид кардан
 swim down the stream (tide) – бо чараён рафтан, ғайри фаъол итоат кардан ба ҳолатҳо
 walk on air – шодбудан, хурсанд шудан
 walk on egg-shells – таваккал кардан, бо эҳтиётнамалкардан
 walk on sunshine – хушбахт будан
 walk over course – ба осонӣ ғалаба кардан
 wander from the track – гумроҳ шудан, сар кардани ҳаёти тахминӣ
 come off the high horse (verb + prep + adj + noun) – бас кардани баландмартабагӣ
 come to a pretty pass (verb + prep + adj + noun) – ба мушкилӣ рӯбарӯ шудан

go to a better land (verb + prep + adj + noun) – ба дунёи дигар рафтан (ба он дунё)

go to a better world (verb + prep + adj + noun) – ба дунёи дигар рафтан (ба он дунё)

ride with a loose rein (verb + prep + adj + noun) – саркашӣ кардан

run for dear life (verb + prep + adj + noun) – саросема давидан

run in double harness (verb + prep + adj + noun)

run into a stone wall (verb + prep + adj + noun) – бо мушкили рӯ ба рӯ шудан (дар роҳи тараққиёти минбаъда)

sail under false colours (verb + prep + adj + noun) – бо фиребу найранг амал кардан, нияти ҳақиқиро пинҳон кардан, ниқоб пӯшидан

walk on the wild side (verb + prep + adj + noun) – дар чорабиниҳои пурмочаро, хатарнок иштирок кардан; бе аҳаммиятӣ кардан

depart from this life (verb + prep + pronoun + noun) – аз дунё гузаштан

go out of this world (verb + prep + pronoun + noun) – аз олам рафтан, вафот кардан

run after two hares (verb + prep + numeral + noun) – ба кори ноумед даст задан

swim between two waters (verb + prep + numeral + noun) – байни ду фикр афтодан, бетарафиро нигоҳдоштан

come into one's head (verb + prep + one's + noun) – ба хотир овардан

depart from one's word (verb + prep + one's + noun) – ба ваъда вафо накардан, ба ваъдахилоф кардан

fall off one's perch (verb + prep + one's + noun) – аз қарас афтодан

go off one's head (verb + prep + one's + noun) – аз ақл бегона шудан

go off one's nut (verb + prep + one's + noun) – аз ақл бегона шудан

go out of one's mind (verb + prep + one's + noun) – девона шудан

go out of one's way (verb + prep + one's + noun) – саҳт кӯшиш кардан

jump out of one's skin (verb + prep + one's + noun) – саҳт тарсидан

run in one's head (verb + prep + one's + noun) – ба фикр омадан

rush into one's mind (verb + prep + one's + noun) – ба фикр омадан

wander in one's mind (verb + prep + one's + noun) – гапҳои бехуда гуфтан,
бемаъно

come to smb's ears (verb + prep + smb's + noun) – ба гӯши касе расидан,
машхур шудан

walk in smb's steps (verb + prep + smb's + noun) – пайравӣ кардан ба роҳи
касе

go to one's long rest (verb + prep + one's + adj + noun) – ба доираҳои худ
баргаштан

go through fire and water (verb + prep + noun + and + noun) – озмоишҳои
шадидро аз сар гузарондан

go above and beyond duty (verb + prep + and + prep + noun) –
имкониятҳоро зиёд кардан, кӯшишҳои заруриро зиёд кардан

run with the hare and hunt with the hounds (verb + prep + noun + and + verb
+ prep + noun) – бозии дубораро ба пеш бурдан

**Замимаи №2. Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ғайритаҷреҳӣ забони
англисӣ, ки ба воситаи қолаби «Verb + noun» сохта шудаанд:**

chase rainbows – ба орзуҳои ғайривоқеъи гирифтор шудан

climb the ladder – ба ҷамъият ҳамроҳ шудан, ояндаро сохтан

go beetroot – (аз хичолат) сурх шудан

go Titanic – ноқомиро таҳаммул кардан

ride (someone's) back – аксар вақт касеро барои қоре озор додан, барои
иҷрои ягон кор маҷбур кардан

run the gauntlet – саҳт танқид кардан, масҳара кардан

walk the plank – азқор озод кардан

enter one's mind (verb + one's + noun) – бахотир овардан

go one's death (verb + one's + noun) – ҳамаи қувваро дарег надоштан,
кӯшиш ба харҷ додан, аз таҳти дил кӯшиш кардан

run one's face (verb + one's + noun) – ба шарофати симои хуб ба
муваффақият ноил гаштан

go one's own gate (verb + one's + adj + noun) – мустақилона амал кардан

chase the wild goose (verb + adj + noun) – амалҳои бемаъниро иҷро кардан

go the big figure (verb + adj + noun) – ягон кори ҷиддӣ кардан

go the whole coon (verb + adj + noun) – як чизро бо диққат иҷро кардан,
пайравӣ кардан

go the whole hog (verb + adj + noun) – як чизро бо диққат иҷро кардан,
пайравӣ кардан

run the good race (verb + adj + noun) – беҳтарин имконро истифода
бурдан, то ҳадди имкон хуб зиндагӣ кардан

**Замимаи №3. Воҳидҳои фразеологӣ феълӣ ғайритаҷреҳӣ забони
англисӣ, ки ба воситаи қолаби Verb + adv + prep + noun сохта шудаанд:**

come down in the world – паस्त шудан, мавқеи пешинаро аз даст додан

come down to earth – ба замин фаромадан

come out on top – ғалаба ба даст овардан, дар зиндагӣ рушд кардан

come/move up in the world – баназди одамон баромадан, муваффақ
шудан, касб кардан, баболо рафтан

crawl back to someone – ба назди касе баргаштан, фурӯтанона бахшиш
пурсидан

go away with the garland – ғалаба ба даст овардан

go out on a limb – таваккал кардан

go up in smoke – натиҷа надодан, фурӯпошӣ

run off at the mouth – аз ҳад зиёд гап задан, беист суҳбат кардан

run up from a shoestring – азхурд сар карда бой шудан

sail close to the wind – мавқеи худро зери хатар гузоштан, аз вайрон
кардани қонун як қадам дуртар

go back to square one – ба доираҳои худ баргаштан

jump in with both feet – бидуни андеша дар бораи вазъият ба коре машғул
шудан, ба ягон чиз хеле зуд оғоз кардан

ride off in all directions (verb + adv + prep + pron + noun) – якбора ҳама
корро иҷро кардан

Замимаи №4. Воҳидҳои фразеологӣи феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби» Verb + adv» сохта шудаанд:

go down hill – тағйирёбии бадтар (дар бораи саломатӣ, вазъи молиявӣ), ба поён фаромадан // бад шудани вазъи саломатӣ ва вазъи молиявӣ

go hence – ба дунёи дигар рафтан, мурдан

go home – бахона рафтан

go west – нодаркор будан

go all out (verb + pron + adv) – бо тамоми қувва мубориза бурдан

go/run too far (verb + adv + adv) – хеле дур рафтан

Замимаи №5. Воҳидҳои фразеологӣи феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби» Verb + prep + noun + prep + noun» сохта шудаанд:

fly into the face of danger – ба ягон ҳолат дучор шудан

jump out of the frying pan into the fire – азоташ ба оташ задан

come out of the little end of the horn (verb + prep + adj + noun + prep + noun) – дар кӯлмак нишастан

come/run to the end of one's rope (verb + prep + noun + prep + one's + noun) – дар ҳолати ногувор мондан

run before one's horse to market (verb + prep + one's + noun + prep + noun) – мубодилаи пӯсти хирси кушташуда

Замимаи №6. Воҳидҳои фразеологӣи феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби» Verb + noun + prep + noun» сохта шудаанд:

go hand in hand – робитаи зич доштан, бо ҳам якҷоя рафтан

run circles around some one – дар асл ҳарифро баистиснои худ боваркунонидан

go the way of all flesh (verb + noun + prep + adj + noun) – мурдан // аз дунё рафтан

go the way of all the earth (verb + noun + prep + adj + noun) – мурдан // аз олам рафтан

Замимаи №7. Воҳидҳои фразеологӣи феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби»Verb + adv + adj»сохташудаанд:

go away empty-handed – бе ҳеч чиз рафтани

go off half-cocked – бе тайёрии кофӣ сар кардан

Замимаи №8. Воҳидҳои фразеологӣи феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби»Verb + noun + adv» сохта шудаанд:

run the eyes over – чизро сарсарӣ дида баромадан

Замимаи №9. Воҳидҳои фразеологӣи феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби» Verb + numeral + prep + noun» сохта шудаанд:

go nineteen to the dozen– беохир суҳбат кардан

Замимаи №10. Воҳидҳои фразеологӣи феълии ғайриташреҳии забони англисӣ, ки ба воситаи қолаби» Verb + participle II + prep + noun» сохта шудаанд:

ride roughshod over someone or something – ягон чизро инкор кардан, масалан ягон хоҳишро

Таҳлили маъноии гурӯҳҳои ВФФ-и ифодакунандаи мафҳуми

«ҳаракат» дар забони англисӣ

Цавҳари майдони мафҳуми ҳаракат

1. ВФ бо маъноии «зуд ҷойгир шудан» (6 ВФ)

- go like a bomb – хеле зуд ҳаракаткардан
- go like a shot from a gun – зуд давидан
- go like the wind – мисли девонва шитоб кардан
- run for dear life – сарбаболодавидан
- run like a lamp-lighter – зудтаршитобидан
- run like a rabbit – зудтаршитобидан

Периферияи майдони мафҳумҳои ҳаракат

2.ВФ бо маъноии «ноком шудан», «бадтар шудан», «ба ҳолати ноилҷӣ афтодан» (17ВФ)

- come down in the world – паст шудан, мавқеи пешинаро аз даст додан
- come/run to the end of one’s rope – дар ҳолати ногувор мондан
- go away empty-handed – бе ягон чиз рафтан,
- go down hill – тағйирёбии бадтар (дар бораи саломатӣ, вазъи молиявӣ)

ба поён фаромадан

- go down the tube(s) – ноком шудан, ноком шудан (дар бораи чизе)
- go into a tailspin – гумроҳ шудан, воҳима кардан, вайрон шудан
- go into freefall – бо шиддат афтидан, (дар бораи нарху наво), бадтар

шудан, аз назорат дур шудан(дар бораи зиндагӣ)

- go on the rocks – ба садама афтодан, фурӯрафтан
- go Titanic – ноком шудан (аз чизе)
- go to blazes – вайрон шудан, бар бод рафтан, шикаст хӯрдан, муфлис

шудан

- go to hell – муфлисшудан, шикаст хӯрдан, барбод рафтан
- go to pot – вайрон шудан

go to the devil – сабилмондан

- go to the wall – ба номувафакқатӣ дучор шудан.
- go west – аз олам чашм пӯшидан, афтодан, шикаст хӯрдан
- run into the ground – корро вайрон кардан, ба харобӣ овардан,
- walk the plank – аз кор озод кардан

3. ВФ бо маънои «муваффақ шудан», «комёб будан», «бо муваффақият гузаштан» (16 ВФ)

climb the ladder – ба чамъият ҳамроҳ шудан, ояндаро сохтан

- come out on top – ғолибиятро ба даст овардан, хуб зиндагӣкардан
- come out smelling like a rose – ба ягон чиз ноил гаштан, нисбат ба касе

аз уҳдаи ягон ҳолат баромадан

• come/move up in the world – ба чамъият ҳамроҳ шудан, касб кардан, ба боло рафтан

- go away with the garland – ғалаба ба даст овардан

- go like clockwork – хеле хуб кор кардан, ба мисли соат тез кор кардан, бо муваффақият гузаронидан (чорабинӣ)

- go off like hot cakes – харидори зиёд доштан

- go on wheels – бо муваффақият гузаштан

- go with a buzz – бо муваффақият гузаштан

- go with a swing – бо муваффақият гузаштан

- ride out the storm – мушкилиро таҳаммул каран, бо муваффақият санчишро гузаронидан

- roll in wealth (money) – дар тилло ғўтидан (пул), хеле хуб зиндагӣкардан

- run circles around someone – пешдастӣ кардан, аз касе пеш гузаштан

- run one's face – бо симои зохирӣ ба муваффақият нои лгаштан

- run up from a shoestring – бой шудан, аз кам сар кардан

- walk over course – ба осонӣ ғалабаро ба даст овардан

4. ВФ бо маънои «мурдан» (18ВФ)

- depart from this life – ин ҷаҳони мирандаро тарк кардан, ин дунёро тарк кардан

- depart to God – баон дунё рафтан (мурдан)

- fall off one's perch – аз қарғас афтодан, мурдан

- go beyond the veil – вафот кардан, аз дунё гузаштан

- go hence – бадунёи дигар рафтан, мурдан

- go home – бахона рафтан

- go off the hooks – 1. аз ақл бегона шудан

- go out like a candle in a snuff – яку якбора мурдан, тез нобуд шудан, ба охир расид (дар бораи умеду орзу, имкониятҳо ва ғ.)

- go out of this world – дунёро тарк кардан

- go the way of all flesh – ба он дунё рафтан, ин дунёи фонири тарк кардан

- go the way of all the earth – мурдан

- go to a better land – ба дунёи беҳтар рафтан (баондунё)
- go to a better world – бадунёи дигар рафтан (ба он дунё)
- go to glory – мурдан
- go to grass – бекормондан, вафот кардан
- go to heaven – мурдан, ин ҷаҳони мирандаро тарк кардан
- go to pot – 1. ба найча парвоз кардан, 2. вайрон шудан, шикаст хӯрдан
- go west – аз олам ҷашм пӯшидан, 2.афтодан, шикаст хӯрдан
- **5. ВФ бо маънои «бо мушкилӣ рӯ ба рӯ шудан», «ба озмоиш рӯ ба**

рӯ шудан» (8 ВФ)

- come to a pretty pass – бо мушкилӣ рӯ ба рӯ шудан
- come to a standstill – мондан, дармондан
- go down the rabbit hole – дар ҳолати аҷиб, душвор, печида мондан, ки хангоми пешрафтан боз ҳам печидатар мегардад, ба саёҳати аҷиб рафтан
- go through fire and water – имтиҳони мушкилро аз сар гузаронидан
- go through hell – ба азоби ҷаҳаннам тоб овардан
- go through the hoop – азоб кашидан
- run against a stump – ба мушкилӣ дучор шудан
- run into a stone wall – ба мушкилӣ дучор шудан (дар роҳи тараққиёти оянда)

6. ВФ бо маънои «кӯшиш кардан, саъю кӯшиш бахарҷ додан, чизеро асоснок кардан» (7 ВФ)

- go above and beyond duty – аз имкониятҳо зиёдтар истифода бурдан, аз кӯшишҳои зарурӣ зиёдтар истифода бурдан (дар ягон чиз)
- go all out – бисёр кӯшиш карда ҷон коҳондан
goone's death – ҳама кори аз даст омадаро кардан, қувваро дарег надоштан, аз таҳти дил кӯшиш кардан
- go out of one's way – саҳт кӯшиш кардан
- go the big figure – ягон кори ҷиддӣ кардан
- go the whole soon – ягон кори ҷиддӣ кардан, то охир бурдан

- go the whole hog – ягон кори чиддӣ кардан, то охир бурдан
- **7. ВФ бо маънои «аз ақл бегона шудан», «рафтори ачиб кардан» (6**

ВФ)

- go off one's head – аз ақл бегона шудан
- go off one's nut – девона шудан
- go off the hooks – девона шудан, мурдан
- go off the rails – худро аҷоиб нишон додан, ба тавре ки дар чомеа

пазируфта нашудааст

- go out of one's mind – девона шудан, аз ақл бегона шудан
- run with scissors – бе эҳтиётна, беақлона амал кардан, аксар вақт

эҳтимолан хатар кардан ба дигарон

- **8. ВФ бо маънои умумии «саросемавор амал ва муҳокима кардан» (6**

ВФ)

- go off half-cocked – ба коре барвақт сар кардан
 - jump in with both feet – бидуни андеша дар бораи вазъият ба коре
- машғул шудан, ба ягон чиз хеле зуд оғоз кардан
- jump to conclusions – саросемавор ба хулоса омадан, чизеро надониста

беасос ба хулоса омадан

- ride off in all directions – ҳама чизро яку якбора иҷрокардан
- run before one's horse to market – пеш рафтан
- run before the hounds – пеш рафтан

- **9. ВФ бо маънои «ба меъёр, асосҳои гуногун, аз ҷумла маънавий, нуқтаи назари атрофиён безътиной кардан, ҷуқур ғурӯ рафтан» (6 ВФ)**

- depart from one's word – ба ваъда вафо накардан, ваъдахилофӣ кардан
- go/run too far – аз ҳад зиёд рафтан, таносубро гум кардан, меъёрҳои

рафтор, расму оин, одатҳоро қабул кардан

- go/swim against the tide (stream) – бар хилофи урфу одатҳои муқарраршуда мустақилона амал кардан; ба тартиботи ҷамъиятӣ муҳолифат кардан

- ride rough shod over someone or something – ба касе безътинойкардан, новобаста ба ҳиссиёт ва хоҳиши дигарон

- ride (someone's) back – касеро бо талаби ичрои коре таҳқир кардан, касеро «ба чон расондан» барои анчоми коре маҷбур кардан

- wander from the track – гумроҳ шудан, тарзи ҳаёти ношоистаро оғоз кардан

- **10. ВФ бо маънои «амал кардан бо роҳи нодуруст», «вонамуд кардан» (2 ВФ)**

- run with the hare and hunt with the hounds – кафтари дубома шудан, дурӯягӣ кардан

- sail under false colours – бо роҳи фиреб амал кардан; ниятҳои ҳақиқиро пинҳон кардан; ниқоб пӯшидан; мунофиқ

- **11. ВФ бо маънои «таваккал кардан» (5 ВФ)**

- fly into the face of danger – таваккал кардан, хавфи калон доштан

- go out on a limb – таваккал кардан

- sail close to the wind – вазъияти худро таваккал кардан, як қадам аз қонунвайронқунӣ, одоб ва ғ. будан.

- walk on egg-shells – таваккал кардан, бо диққат амал кардан

- walk on the wild side – дар чорабиниҳои хатарнок, бадеӣ иштирок кардан; бе тарафӣ кардан

- **12. ВФ бо маънои умумии «фаъолияти фикрӣ» (5 ВФ)**

- come into one's head – ба хотир овардан

- enter one's mind – ба ёд овардан

- go out of mind – фаромӯш шудан

- run in one's head – ба нӯги забон омадан

- rush into one's mind – ба хотир овардан

- **13. ВФ бо маънои «зиндагии бе сару нӯг басар бурдан», «нӯшидан, мастӣ кардан» (5 ВФ)**

- fall off the wagon – ба нӯшидан сар кардан (баъди тавакқуфи муайян)

- go on the bust – майхӯрӣ, хушҳолӣ
- go on the racket – зиндагии носозгорро пеш бурдан
- go on the randan – майхӯрӣ
- go on the spree – майхӯрӣ, хушҳолӣ
- **14. ВФ бо маънои «гуфтан» (4 ВФ)**
- go (all) round the houses – бе моҳият сухан гуфтан
- go nineteen to the dozen – бе охир сухбат кардан
- run off at the mouth – аз ҳад зиёд гап задан, беист сухбат кардан
- wander in one's mind – гапи беҳуда, сафсата

15. ВФ бо маънои «таъби хуш доштан /надоштан» (3 ВФ)

- go into a nosedive – руҳафтада(ноумед) шудан
- walk on air – хурсандӣ, шодмонӣ кардан
- walk on sunshine – хушбахт шудан

16. ВФ бо маънои «ба дил нанишастан», «эътироз овардан» (2 ВФ)

- go against the grain – аз таҳти дил набудан
- go against the hair – боиси эътироз будан, аз таҳти дил набудан

17. ВФ бо маънои «шӯридан», «ин ону ихтиёр аз даст дода ба ғазаб омадан» (4 ВФ)

- fly at smb's throat – дарафтидан, ба касе ҳамла кардан
- go off like a rocket – худро гум кардан,
- go through the roof – худро гум кардан,
- go/fly off the handle – алоқаро канда кардан

18. ФЕ бо маънои «тобеият, ба тақдир розӣ шудан, зориву тавалло» (3 ВФ)

- come like a dog at a whistle – ба як овоз давида омадан
- crawl back to someone – ба назди касе баргашта омадан, бахшиш пурсидан
- go to Canossa – фурӯтан шудан, гузашт ва таҳқир кардан; барои амалҳои нодуруст (аксарвақт) бахшиш пурсидан

- **19. ВФ бо маънои «амал кардан, ба вазъият нигарон будан» (2 ВФ)**
- Run in arut – бо роҳи муқаррарӣ пайравӣ намудан, ба шароит итоат намудан, бидуни тағирот гузаштан

- Swim down the stream (tide) – бо чараён рафтан, ба ҳолат ғайрифайол итоат кардан,

- **20. ВФ бо маънои умумии «кори бемаъниро иҷро кардан» (3 ВФ)**

- Chaser in bows – ба орзуҳои дастнорас гирифтӣ шудан

- Chase the wild goose – аз дунболи амалҳои бемаъно рафтан

Run after two hares – аз пайи ду харгӯш давидан, ба кори бесамар даст задан

- **21. ВФ бо маънои «миёни ду андеша калобидан ва ғ.» (2 ВФ)**

- ride on the fence – дудила шудан, ба як қарор наомадан

swim between two waters – дудила шудан, мақоми неутралиро гирифтӣ

- **22. ВФ бо маънои «равшан шудан», «ошкор шудан» (2 ВФ)**

- come to smb's ears – машҳур гаштан, соҳиби обрӯву эътибор гаштан

- come to the surface – ошкор шудан, рӯйи об баромадан

- **23. ВФ бо маънои «хонадор будан», «хонадор шудан» (2 ВФ)**

- run in double harness – оиладор будан

jump over the broomstick – оиладор шудан

- **24. ФЕ бо маънои «хунарманд шудан», «дар сахна баромад намудан» (2 ВФ)**

- go on the boards – дар сахна баромад намудан

- go on the stage – хунарманд шудан, дар сахна баромад намудан

- **ВФ, ки ба гурӯҳҳо ворид нагардиданд, аммо аз рӯйи маъно бо баъзеашон наздиканд (6 ВФ)**

- **ВФ, ки ба чавҳари майдони мафҳуми ҳаракат мансубанд (2 ВФ)**

- run the eyes over – саросема аз назар гузаронидан

- walk like a Virginia fence – ноустувор роҳ гаштан, ба мисли маст ҳаракат кардан

• **ВФ, ки ба периферияи майдони мафҳуми ҳаракат мансубанд (4 ВФ)**

• go on a fish ingex pedition – дар бораи касе ё чизе маълумот ҷамъ кардан, одатан ба таври махфӣ

• go one’s own gate – мустақилона амал кардан

• run the gauntlet – танқиди сахт дучор шудан, боиси масҳара шудан

• run the good race – аз имконият танҳо хубиро ба даст овардан, то ҳадди имкон зиндагии хуб бурдан.

• **ВФ, ки ба гурӯҳҳо ворид нагардиданд, аз рӯйи маъно ҳам бо баъзеашон наздик нестанд(14 ВФ)**

ВФ, ки ба периферияи майдони мафҳуми ҳаракат мансубанд

• come down to earth – аз осмон фаромадан

• come from the shoulder – ба таври кушод ва шаффоф амал кардан

• come off the high horse – худро азиз нагирифтани ва партофтани рафтори мағрурона

• come to life – ба ҳуш омадан, ба худ омадан

• go back to square one – аз аввал оғоз кардан

• go beetroot – сурх шудан

• go beyond a joke – (дар ин ё он масъала) шахси ҷиддӣ будан/шудан

• go hand in hand – ҳамроҳ будан, алоқаманд будан

• go out (of) the window – дигар вучуд надоштан (сухан дар бораи принцип, ғоя, мулоҳизаи солим ва ғ. меравад)

• jump out of one’s skin – сахт тарсидан

• ride with a loose rein – нармадилона рафтор кардан

• run in blinkers – шахси қобилияти маҳдуд дошта

• run in the blood (family) – меросӣбудан, ирсӣбудан

• walk in somebody’s steps – аз касе намуна гирифтани

• **Метафораҳое, ки бунёди ВФ-и англисиро бо феълҳои ҳаракат ташкил медиҳанд**

1. «Ҳаракат ба ҷое» (18ВФ)

depart to God – ба дунёи фонӣ рафтан
go beyond the veil – ба он дунё рафтан
go home – ба хона рафтан
go to a better land – ба дунёи беҳтар рафтан, (ба он дунё)
go to glory – аз дунё чашм пӯшидан
go to grass – бекор будан
go to heaven – ба бихишт рафтан
go to one's long rest – ба саёҳати тулонӣ сафар кардан
go to pot – вайрон шудан, шикаст хӯрдан, вафот кардан
go west – мурдан
come/run to the end of one's rope – дар ҳолати ногувор мондан
go to the devil – бар бод рафтан, хокутуроб шудан
go to the wall – ба номувафақиятӣ дучор шудан, қашшоқ шудан
go down the rabbit hole – дар вазъияти бесубот будан
run into a stone wall – ба мушкилӣ дучор шудан
go on the bust – ба айшу ишрат рӯ овардан
go on the racket – ба маишат машғул шудан
go on the randan – ҷанҷол кардан
go on the spree – ба ҳар ҷо даст задан

2. «Ягон навъ ҳаракат кардан» (23ВФ)

go out like a candle in a snuff – ба мисли шамъ сӯхтан
go like clockwork – бамисли соат кор кардан
go off like hot cakes – харидори зиёд доштан
go on wheels – корд дар равшанбудан
go with a buzz – муваффақ будан
go with a swing – корд дар равшан будан
go like the wind – мисли посӯхта давидан
run for dear life – тез давидан
run like a lamp-lighter – тездавидан

run like a rabbit – бо тамоми қувва давидан
 go against the grain – муқобиличараёнҳаракаткардан
 go against the hair – ситораҳо дуруст нагирифтган
 come like a dog at a whistle – ба мисли сағ ба хушток давида омадан
 go hand in hand – робитаи зич доштан, бо ҳам якҷоя рафтган
 go off like a rocket – кафидан
 go away empty-handed – беҳеччиз рафтган
 go/swim against the tide (stream) – муқобили чараён шино кардан
 jump to conclusions – зуд ба хулоса омадан
 run in double harness – оиладор шудан
 sail close to the wind – ҳаёти худро зери хатар гузоштан, аз қонун
 вайронкунӣ даст кашидан
 sail under false colours – бо фиребу найранг амал кардан, нияти ҳақиқиро
 пинҳон кардан, ниқоб пӯшидан
 walk in somebody's steps – азаи ягон кас рафтган
 walk like a Virginia fence – базӯр ба по рост истодан, мисли маст роҳ
 гаштан

3. «Ҳаракат аз чое» (14ВФ)

go off the hooks – аз ақл берун шудан
 go off one's head – аз ақл бегона шудан
 go off one's nut – аз ақл бегона шудан
 go off the rails – аз ақл бегона шудан
 go out of one's mind – аз ақл бегона шудан
 go out of one's way – саҳт кӯшиш кардан
 come from the shoulder – озодона кор кардан
 depart from one's word – ба ваъда вафо накардан
 fall off the wagon – боз ба корҳои пешина даст задан,
 go out of mind – аз ақл бегона шудан
 go out (of) the window – фаромӯшкардан
 go/fly off the handle – алоқаро кандан

jump out of one's skin – сахт тарсидан

ride out the storm – мушкилиро тахаммул кардан

4. «Харакат дар чое» (10ВФ)

climb the ladder – ба чамъият ҳамроҳ шудан, касб кардан

roll in wealth (money) – дар тилло шино кардан, хеле хуб зиндагӣ кардан

ride on the fence – дудила шудан байни ду фикр, қарор

go (all) round the houses – шаф-шаф гуфтан

run in a rut – бо роҳи маъмулӣ рафтан, итоат ба ҳолат, тавассути тағйиротҳо гузаштан

run in the blood (family)– ирсӣ будан

walk on air – хушбахт шудан

walk on sunshine – хушбахт будан

walk the plank – аз кор рафтан

wander in one's mind – гапи беҳуда, сафсата гуфтан, беҳурматӣ кардан

5. «Харакат ба қафо / пеш / бо ҳар касе / бо ҳар чӣ» (3ВФ)

chase rainbows – баорзуҳои ғайривоқеӣ гирифтормшудан

chase the wild goose – амалҳои бемаъниро иҷро кардан

run before the hounds – пеш давидан

6. «Харакат тавассути чизе» (6ВФ)

go through hell – бо мушкилотҳои вазнин рӯ ба рӯ шудан

go through the hoop – аз имтиҳони зиндагӣ гузаштан

go one's own gate – мустақилона амал кардан

go through the roof – ба мисли ҳайвон бақажр омадан

jump over the broomstick – оиладор шудан

walk over course – ба осонӣ комёб шудан

7. «Аз чизе гузаштан» (4 ВФ)

go the way of all flesh – бадунёи дигар рафтан, мурдан

go the way of all the earth – аз олам чашм пӯшидан, вафот кардан

go one's death – кориаз даст меомадагиро кардан, қуввародарегнадоштан

run the good race – бехтарин имконро истифода бурдан, то ҳадди имкон хуб зиндагӣ кардан

8. «Харакат аз чое ба чое» (2 ВФ)

jump out of the frying pan into the fire

run up from a shoestring – бойшудан, аз чизи кам сар кардан

ВФ-и ба ягон гурӯҳ вориднашуда (8ВФ)

go beetroot – шармдоштан

go the big figure – ягон кори чиддӣкардан

go the whole soon – ягон чизеро бо диққат иҷрокардан, пайравӣ кардан

go the whole hog – чизеро бо диққат иҷро кардан, пайравӣ кардан

go Titanic- нокомиро таҳаммул кардан

run against a stump – бо мушкилӣ рӯ ба рӯ шудан

run one's face – башарофати симои хуб ба муваффақият ноил гаштан

run the eyes over – чизеро сар сари дида баромадан

ЗАМИМАҲО

Таснифоти сохтори ВФ-и тоҷикӣ бо феълҳои ҳаракат

ВФ-икомпаративӣ (ташбеҳӣ) (6 ВФ)

1. «Феъл + чун + исм + пешоянд + исм» (3 ВФ)

корд ба равшан будан – live high off the hog

ба мисли аз ачина гурехтан – avoid someone or something like the plague

аз кучоеба таври ғайриинтизорӣ пайдо шудан – drop from the clouds

2. «Феъл + ба мисли + исм» (1 ВФ)

ба мисли соя пайгирӣ кардан – tagaround

3. «Феъл + пешоянд + исм» (1 ВФ)

корҳо хуб будан – smooth sailing

Воҳидҳои фразеологии ғайриташреҳӣ (137 ВФ)

1. «Феъл + пешоянд + исм» (78ВФ)

пеш аз пода чанг кардан – put the carriage before the horse

ба ҳаёти ҳаррӯза одат кардан – become part of everyday life

ошкор шудан, рӯйиоббаромадан – come to the surface

паррончак шуда лонаро тарк кардан – leave the nest
 соҳиби дастоварде шудан – come up in the world
 аз сараш баромада рафтан, фаромӯш кардан – go out of one's mind,
 ба роҳ баромадан – go out to the road
 аз паси мақсадҳои афсонавӣ давидан – chase chimera
 comes to the heart – ба дил наздик қабулкардан
 ба гӯши касе (хабаре) рафта расидан – reaches someone's ears,
 ба Каносса рафтан – go to Canossa
 ба Голгофа равона шудан (динӣ, ҷое, ки Исои Масеҳ ҷор меҳ карда
 шудааст), ба имтиҳонҳои мушкили зиндагӣ рӯбарӯ шудан – to go to Calvary
 ба зидди вичдон амал намудан – go against conscience
 дидаву доништа ба худ мушкилот омода кардан – put fingers in the fire,
 ship on the coattails – дар килватер (намуди киштӣ) шино кардан
 ба даст ғалтидан – drop into someone's lap,
 муқобили ҷараён шино кардан – struggle against the stream
 гадоӣ кардан – go around with hat in hand
 аз ҳад зиёд кӯшиш кардан – all over oneself
 аз баландӣ якбора афтодан – go down hill
 пеш аз пода чанг кардан, саросема шудан – jump the gun
 худро ба дор кашидан – put a halter round
 ба ҷаҳаннам ғалтида рафтан – go heels over head
 ба сар надаромадан, нафаҳмидан – go a stray
 go out of head – аз сар баромада рафтан
 ба дунёи фонӣ рафтан – topass away
 ба назди Худо равона шудан, (вафот кардан) – go to the Lord
 ба дунёи абадӣ рафтан – to go to inner life
 дунёро падруд гуфтан – go out of this world
 аз дунё гузаштан – depart to God
 ба пойи касе сар хам кардан – to fall on someone's feet
 ба зону зада тавалло кардан – to fall on knees

катори кӯб, ба мисли ҳама амал кардан – follow the crowd, go with flow,
 тез масраф кардани маблағ – spend all money at once
 ба сар омадан (фикр, идея) – come to someone's mind,
 тоза шуда баромадан – pass through purgatory
 аз хурсандӣ кулоҳашро ба осмон партофтан – jump from happiness
 худро ба чизе пурра бахшидан – to throw oneself into something
 аз ақл бегона шудан – go out of mind
 аз рӯи нақша кор накардан – get out of the way
 go to the grave – баҳок супоридан
 аз дунё гузаштан – to pass away
 ба мақсади худ нарасидан, мағлуб шудан – get the worst of it
 чизеро аз даст додан – to lose something,
 болои сар баромадан – play them is chief
 аз хати кашида набаромадан – to the mark
 бо роҳи хатарнок амал кардан – taking a risky way
 амалҳои хатарнок иҷро кардан – sail close to the wind
 бо роҳи бемуқовимат ҳаракат намудан – go the path of least resistance,
 дунёро падруд гуфтан – to pass a way
 аз қафои пул давидан – chase after big money
 ба касе хушомад карда, ҳамаи амалҳоро иҷро намудан – jump through the
 hoops for somebody
 роҳи ҳалли масъалаеро бомушкилӣ чустан – to move circle of despair
 ба гадой машғулгаштан – to be a bagger
 аз дунё гузаштан – to pass away
 аз тарафи маънавиёт рӯ ба таназзул бурдан – be all down hill, depredate,
 зиндагии одатӣ бурдан, аз одатҳои ҷой дошта даст накашидан – move in a
 groove; move in a rut;
 ба қуллаҳои баланди қорӣ расидан – rise from the ranks,
 ба қорҳои ин дунё аҳамият надодан – shut off one self from the world

баргаштан ба одати пешина, Аҳмади порина шудан – to return to the usual state, position?

худро аз дигарон дур гирифтани, ба ҳоли худ гирифтани будан – retire in to one's shell

мувофиқи кӯрпаи худ пой дароз накардан – get above one's station

чор тарафаш қибла будан, пурра озод будан – have one self fully,

аз қафои ду харгӯш давидан – chasing two birds

ба шахси хеле наздик мубаддал шудан – become second nature

омода будан барои аз ҳар гуна имтиҳон гузаштан – to over come any kind of hardship

2. «Феъл + зарф» (33ВФ)

Бо тамоми қувват давидан – to run as fast as possible

хеле саҳт давидан – run very fast

хеле саҳт давидан – run very fast

ба таври таввақалӣ амал кардан – to not to know one's way about

ба коре бо фидокорӣ машғул шудан – get carried away with something to oblivion

дар чомеа соҳиби мавқеи баланд шудан – fly high, to gain a high social position

аз ҳад гузаронидан, аз чаҳорчӯбаи одоб баромадан – to cross the line,

ба қуллаҳои баланди зиндагӣ расидан – to achieve high goals

аз ҳолати худ сӯи истифода карда, касеро ба манфиати худ истифода кардан – always using somebody for one's own interest

аз дигарон қафо мондан – stay in one's baffles

новобаста ба хатари ҷойдошта амал кардан – play double or nothing,

ташаккул ёфтани – develop successfully

бо пойи худ пиёда ба ҷоерафтани – to go some where by foot

харидори зиёд доштани – go like hot cakes

мувофиқи замона ҳаракат кардани – move with the time

ба роҳи худ рост будани, рост қавл будани – go straight,

амалхоро бо чарайёни ором ва қадам ба қадам пеш бурдан – to act gradually or step by step,

runfordearlife – ба пеш нигоҳ накарда давидан

руҳафто дашудан – to get oneself down

ба мисли мор найранг карда худро сафед кардан, сипоҳбудан – snake crawl ба хона аз ҷое дарҳолати мастӣ омадан – come home on all fours

ба гуноҳи худ иқроп шудан – give one self with a confession of one's guilt

go off the hooks – аз ақл берун шудан

худро шахси хеле муҳим тарошидан – have a sense of grandeur about oneself

ба касе хушомад кардан – bow and scrape before

барои ба даст овардани дили касе хушомад кардан – tread on eggshells

хамеша чизе ва ё касеро дунболагирӣ кардан – always following some one of something

аз як кас ба як каси дигар гузаштан, фурӯши як мол ба ҳамдигар – pass from hand to hand

рафтори назарбаландона кардан – walk with arms akimbo

каловида базӯрроҳгаштан – be up for grabs

кореро ба таври тавакаллий анҷом додан – be in tatters

шаф-шафгуфтан – go (all) round the houses

НАШРИ ТАЪЛИФОТИ ИЛМӢ ДАР МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Рӯйхати интишороти муаллиф дар мачаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[1-М]. Мирзоев Э.М. Назаре ба омӯзиши воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунанда «харакат» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Э. Мирзоев // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе. – 2020. №3. – С.93-97.

[2-М]. Мирзоев Э.М. Семантические особенности фразеологических единиц, обозначающих движение в таджикском и английском языках / Э.Мирзоев // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, – 2020. №4. – С.30-32.

[3-М]. Мирзоев Э.М. Феълҳои таркибӣ ҳамчун як ҷузъи фразеологизмҳои феълӣ / Э.Мирзоев // Паёми Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. – Душанбе. – 2023. №5. – С.81-85.

II. Нашри интишороти муаллиф дар дигар нашрияҳои илмӣ ва конференсияҳо:

[4-М]. Мирзоев Э.М. Шарҳу тавсифи як гурӯҳи семантикии воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи мафҳуми ҳаракат дар забони тоҷикӣ / Э. М. Мирзоев. – Душанбе, 2022. – С.65-67.

[5-М]. Мирзоев Э.М., Ҷоматов С.С. Хусусиятҳои сохтори воҳидҳои фразеологии феълии ифодакунандаи ҳаракат дар забони англисӣ / Э.М. Мирзоев, С.С. Ҷоматов // Масъалаҳои мубрами омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва проблемаҳои забоншиносии муосир: Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. – Душанбе. – 2023. – С.268-270

[6-М]. Мирзоев Э.М., Ҷоматов С.С. Таснифоти маъноии воҳидҳои фразеологии феълии забони тоҷикӣ англисӣ / Э.М. Мирзоев, С.С. Ҷоматов // Идеяҳои рушди равобит дар шароити дузабона ва муносибатҳои байналмилалӣ», бахшида ба «Соли маърифати ҳуқуқӣ»: Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ. – Душанбе. – 2024. – С.111-115